

BİR SOSYAL HİZMET UYGULAMASI OLARAK

MANEVİ REHBERLİĞİN İŞLEVSEL TEMELİ

Hazırlayan: Serdar ÖZTÜRK

Danışman: Dr. Öğrt. Üyesi Mehmet Ali SEVGİ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İĞDIR/2023

Her Hakkı Saklıdır

T.C.
İĞDIR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS

BİR SOSYAL HİZMET UYGULAMASI OLARAK
MANEVİ REHBERLİĞİN İŞLEVSEL TEMELİ

Serdar ÖZTÜRK

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

İĞDIR/2023

TAAHHÜTNAME

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

Serdar ÖZTÜRK

ÖZET

BİR SOSYAL HİZMET UYGULAMASI OLARAK MANEVİ REHBERLİĞİN İŞLEVSEL TEMELİ

ÖZTÜRK,Serdar

Yüksek Lisans Tezi

Felsefe ve Din Bilimler Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğrt. Üyesi Mehmet Ali SEVGİ

Ocak-2023 81 Sayfa

Bu çalışma işlevselliğin teorik arka planında manevi rehberliğin gelişimi üzerine yapılmıştır. Batıda din adamlarının teoloji eğitimlerinin yanında aldıkları psikoloji eğitimleriyle birlikte çalışma sahaları genişlemiştir. Bu nedenle Batıda manevi rehberlik uygulaması birçok ülkede uzun yıllardır kullanılmaktadır. Çeşitli kamu kurumlarında manevi rehberlik hizmeti, bireylere daha kurumsal bir şekilde sunulmaktadır. Bu çalışmada manevi rehberliğin kurumsallaştığı bazı Batı ülkelerinin mevcut durumunu, ülkeler arasındaki ortak noktaları ve farklılıkları görmekteyiz. Son yıllarda Türkiye’de manevi rehberlik uygulamasının gelişim gösterdiğini, manevi rehberlikle alakalı çeşitli doktora ve yüksek lisans tezleri, makale ve sempozyumların yapıldığını görmekteyiz. Bunun yanı sıra Türkiye’de bazı üniversitelerde manevi rehberlik uygulamasına yönelik dersler verilmesiyle birlikte, tezsiz yüksek lisans programları da açılmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığının, manevi rehberlik hizmetlerinin uygulanması noktasında birçok bakanlıkla protokoller imzaladığını ve bu protokollerle birlikte birçok kurumda manevi rehberlik hizmetinin sunulduğunu ifade edebiliriz.

Anahtar kelimeler: Manevi Rehberlik, Türkiye, Batı, İşlevsellik.

ABSTRACT

AS A SOCIAL SERVICE APPLICATION FUNCTIONAL BASIS OF SPIRITUAL GUIDANCE

ÖZTÜRK, Serdar

Master's Thesis

Philosophy and Religious Sciences Department

Thesis Advisor: Asst. Prof. Dr. Mehmet Ali SEVGİ

January-2023 81 Pages

This study was conducted on the development of spiritual guidance in the theoretical background of functionality. In the West, the fields of study of the clergy have expanded with the psychology education they receive in addition to their theological education. For this reason, the practice of spiritual guidance in the West has been used in many countries for many years. The service of spiritual guidance in various public institutions is offered to individuals in a more institutional way. In this study, we see the current situation of some Western countries where spiritual guidance is institutionalized, the common points and differences between countries. In recent years, we have seen that the practice of spiritual guidance has developed in Turkey and that various doctoral theses, master's theses, articles and symposiums related to spiritual guidance have been made. In addition, some universities in Turkey offer courses on the practice of spiritual guidance, and non-thesis master's degree programs are also opened. We can sign protocols with many Ministries on the implementation of spiritual guidance services of the Presidency of Religious Affairs and state that spiritual guidance services are offered in many institutions with these protocols.

Keywords: Spiritual Guidance, Turkey, West, Functionality.

ÖNSÖZ

İnsan yapısı gereği etrafında yaşanan olumlu ve olumsuz her türlü gelişimden etkilenen bir varlıktır. Yaşadığı olumlu ve olumsuz olaylar, ruhu ve bedeni üzerinde derin etkiler bırakmaktadır. Özellikle de olumsuz etkiler karşısında insanlar, çözüm yolları aramaktadırlar. Çevrelerinde tedavi yöntemlerini ararlar. Tedavi olmayan bazı insanların intihara kadar sürüklendiğini görmekteyiz. Problemlerine karşı çözüm arayışında olan insanlar, kendilerine yakın olan insanlardan bir bekleyiş içerisine girerler. Zira aynı dili konuşan, aynı duyguyu paylaşan ve hatta aynı problemi yaşayan insanlar birbiri ile yakınlık kurarlar. Bu süreç içerisinde insanların istediği en iyi şeylerden birisi ise anlaşılma duygusudur. Bu duyguyu hisseden insanların problemleri daha hızlı çözülmekte ve insanların inancı daha da artmaktadır. Çünkü maneviyat, tıbbın tedavi edemediği bir hastalık türüdür. Tıp doktorları maddi hastalıklara çare üretseler bile manevi hastalıklar ilaçla tedavi edilememektedir. Bu bağlamda tezimizin önemi ortaya çıkmaktadır. Zira ülkemizde manevi rehberliğin geç kurumsallaşması, toplumu olumsuz yönde etkilemiştir. Bu da toplumda psikolojik sorunların artmasına sebep olmuştur. Zira bir çocuğun annesini veya babasını öldürmesi ancak maneviyatını tamamlamamış bir toplumda meydana gelebilir. Bu bağlamda şunu ifade etmek mümkündür: Bir insanın fizyolojik ihtiyaçlara olduğu gibi manevi değerlere de muhtaç olduğu tartışılmaz bir gerçektir. İnanç, bağlılık, sadakat, dürüstlük vb. manevi değerler, insanın manevi yöndeki temel ihtiyaçları listesidir.

Manevi rehberlik, insanın kişiliğinin ve kimliğinin inşa edilmesine yardımcı olur. Dünyadaki sıkıntı ve problemler karşısında, insan daha çok inanmaya, daha çok bağlanmaya ve sarılmaya ihtiyaç duymaktadır. Hayatın yaşamsal boyutunu devam ettirirken sağlam bir manevi istinâd noktasını oluşturabilmek, insanın başarı kazanması noktasında son derece önemlidir. Gelişen ve değişen dünya karşısında insanların problemleri de değişmektedir. Buna bağlı olarak manevi rehberlik alanındaki yöntem ve metodun güncellenmesi de önem arz etmektedir. Zira problem yeni tedavi usulüne uygun bir problem ise eski tedavi usulleriyle tedavi edilmeye çalışılması problemi daha da karmaşık hâle getirir. Bu bağlamda dil-üslup son derece önemlidir. Çünkü manevi rehberlik insanları kavî-i maruf/güzel söz söyleme sanatına yöneltir.

İnsanı en güzel şekilde yaratan Allah, onu yeryüzüne halife yapmıştır. (Bakara 2/30) Bu da insanın hem kendisine hem kâinata hem de Allah'a karşı sorumluluk içerisinde olmasını sağlamıştır. Bu sorumluluk vazifesinin yerine getirilmesi adına insanın nefesine iyilik ve kötülük kaynak yapılmıştır. Allah, insanı mutlaka imtihandan geçirecektir. Hem sorumluk sahibi olması hem de imtihandan geçmesi sebebiyle insanın mutlak suretle rehberliğe ihtiyacı olduğunu ifade edebiliriz. Bundan dolayı tezimizin ciddi önemi olduğunu düşünüyoruz.

Çalışmamız bir giriş ve iki bölümden meydana gelmektedir. Giriş bölümünden konumuza genel bir bakış ile ana hatlara değinmeye çalıştık. Birinci bölümde kavramsal çerçeve ve manevi rehberliğin yapıldığı mekânları ele almaya çalıştık. İkinci bölümde ise Türkiye'de manevi rehberliğin gelişimi ve bu bağlamda yapılan protokolleri ele almaya çalıştık. Çalışmamız süresince bizlere yol gösteren kıymetli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali SEVGİ'ye teşekkürü borç bilirim.

Serdar ÖZTÜRK

İĞDIR-2023

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR DİZİNİ	vii
I. GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Teorik Arka Plan	5
1.1.1. İşlevselcilik	5
1.2. Manevi Rehberliği İfade Eden Kavramlar	9
1.2.1. Din	10
1.2.2. Hidayet.....	12
1.2.3. Davet.....	14
1.2.4. İrşad	15
1.2.5. Vaaz	16
1.3. Manevi Rehberliğin Uygulandığı Mekânlar.....	17
1.3.1. Hastaneler	17
1.3.2. Hapishaneler	20
1.3.3. Sosyal Hizmetler Alanında Manevi Rehberlik	24
1.4. Ruh-Beden İlişkisi Bağlamında Manevi Rehberliğin Önemi.....	26

İKİNCİ BÖLÜM

BATI'DA VE TÜRKİYE'DE MANEVİ REHBERLİĞİN GELİŞİMİ

2.1. Batıda Manevi Rehberlik.....	28
2.1.1. Hristiyanlıkta Manevi Rehberlik	39
2.2. Türkiye'de Manevi Rehberlik	41
2.2.1. İslam'da Manevi Rehberlik	50
2.3. Manevi Rehberlik Alanında Yapılan Çalışmalar	53
2.3.1. Doktora Tezleri	55
2.3.2. Yüksek Lisans Tezleri	58
2.3.3. Makaleler	61

2.3.4. Sempozyumlar/Tebliğler	62
2.4. Manevi Rehberliğin Toplumsal İşlevi	66
SONUÇ	70
KAYNAKÇA	72
ÖZGEÇMİŞ	82

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ANK	Ankara
C.	Cild
ÇEV	Çeviren
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
FAK	Fakülte
GSB	Gençlik Ve Spor Bakanlığı
İST	İstanbul
S	Sayı
S	Sayfa
ÜNİ	Üniversite
YAY	Yayınları

I. GİRİŞ

Din ve maneviyatın tam olarak tanımlarının açıklanamaması ve çok taraflı anlamlara sahip olmaları, bu kavramların tanımlarının nasıl yapılabileceğine ve nasıl değerlendirilebileceğine yönelik yapılan araştırmalarda da birbirinden farklı yorumlar ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.¹

Din en geniş anlamıyla; bir topluluk tarafından ortaya atılan, o toplulukta bulunan bireylerin kendilerini adayacakları bir sistem sunan ve topluluk üyelerine yeni bir davranış modeli öngören sistemler bütünüdür.² Din; insanları mukaddes arayışına ve fazilete yönelten, insanlara belirli bir inanç sözleşmesi sunan, rivayet ve doktrinle yapılan bir sistemdir.³ Maneviyat kavramı ise toplumun ve bireyin sosyal ilişkilerinin, yaşadığı âlemdeki yerinin, yaşamın onun için ne ifade ettiğinin düşündürülüp kabul ettirilmesi olarak adlandırılır. Yaşamın gayesini oluşturan ve insana anlamlı gelebilecek yapıları içeren; maddi, psikolojik ve bilişsel bütün bir yapının tanımı olan maneviyat;⁴ insanın hayatında değer, gaye ve anlamı aramasıyla ilgilidir.⁵

Maneviyat sözcüğü ilk zamanlarda olumsuz olarak görülmekteydi. 18 ve 19 yüzyıllarda bu olumsuz düşünce, maneviyat kavramına yüklenmeden kullanılmaya başlanmıştır. Maneviyat kavramı toplum tarafından zaman ilerledikçe değeri daha iyi anlaşılabilir olarak kullanılmaya başlanmıştır.⁶

¹ Zafer Cirhinlioğlu, Üzeyir Ok, Fatma Gül Cirhinlioğlu, *Dindarlık Ruh Sağlığı ve Modernite*, Ank, Nobel Yay.2013, s. 22.;Recep Yaparel, “Dinin Tarifi Mümkün Mü” *Dokuz Eylül Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*,1987, s. 405.

² Erich Fromm, *Psikanaliz ve Din*, Çev. Aydın Arıtan, İst., Arıtan Yay., 2004, s. 37.

³ Ali Ayten, *Din Psikolojisi-Din ve Maneviyata Psikolojik Yaklaşımlar*, İst.,İz Yayıncılık 2010, s.21.

⁴ Zeki Karataş, “*Evde Bakım Hizmeti Sunan Aile Bireyi Bakıcıların Moral ve Manevi Değerlerinin Başa çıkmadakiEtkisi*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Rize Üniv., Lisansüstü Eğitim Enst. 2011, 86.; Özlem Kara İrmak, “Tinsel Anlayışın Psikolojik Danışmadaki Rolü”, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2004, III, 27, 46.

⁵ Öznur Özdoğan, “Palyatif Bakımda Manevi Yaklaşım”, *I. Ulusal Din Psikolojisi ve Manevi Bakım Çalıştayı*, Ank., 2012, s. 41.

⁶ Sevde Düzgüner, “Nereden Çıktı Bu Maneviyat: Manevi Bakımın Temellerine İlişkin Kültürlerarası Bir Analiz” *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*, İst., Değerler Eğitim Merkezi Yay., 2016, II, 19 vd.

Maneviyat kavramı son yıllarda tek başına üzerinde çalışılan bir kavram hâline gelmiştir. Yapılan çalışmalarda maneviyat adıyla birçok inancın ortaya çıktığı görülmüştür.⁷

Günümüzde psikologlar, inanç ve maneviyatı iki farklı kavram olarak kabul ederler. İnanç ve maneviyat birbirleriyle yakın ilişkide olmalarına rağmen psikoloji biliminde farklı iki kavram olarak incelenirler. Robert Wuthnow'un "dindar değilim ama maneviyatım oldukça güçlüdür." cümlesine baktığımızda iki kavram arasındaki farkı daha iyi anlayabilmekteyiz.⁸ Siporin'e göre "maneviyat Tanrı ve kutsal ile ilişkili olmak zorunda değildir." Sporin maneviyat kavramının din kavramından daha evrensel olduğunu vurgulamaktadır.⁹

Maneviyat kendi içerisinde barındırdığı dini öğeler ile kutsalı bulma noktasında inançla birçok yönden benzer olmasına rağmen, maneviyat içerisinde dini öğe bulunmayan birçok yapının da olduğunu, manevi olmasına rağmen dini öğretiyi olmayan hislerin de olduğunu, bundan dolayı maneviyatın çerçevesinin inanca göre daha geniş olduğunu söyleyebiliriz.¹⁰

Din süreklilik kazanarak kurallaşmış, maneviyat ise bireysel bir doğrulum olarak tanımlanmıştır.¹¹ Bu açıdan maneviyat, inançtan farklı biçimde kurumsal temellerini takip etmenin aksine, kendisini aşma ve mukaddes (kutsal) alanda direkt iletişim hâlinde olma çabalarıdır.

Din maneviyata göre daha durağan bir sisteme sahiptir. Maneviyata göre durağan olma sebeplerinden biri de inanç temelli olmasıdır. Maneviyat bireysel (özel) bilgiler içerirken dindarlık; dini kuralları, dinin kurumsal ve sosyal tarafını da içerir. Psikologların maneviyata olan ilgisi 20.yy ortalarında belli bir süreliğine durmuştur. 21.yy'a gelindiğinde maneviyat ve din kavramlarına psikologların ilgisi giderek artmıştır.

Bu değişikliğin ardında insan tecrübesinin düşünüldüğünden çok daha fazla doğruluğu bulundurduğunun anlaşılması yatmaktadır. Bundan dolayı maneviyat,

⁷ Brian J. Zinnbauer - Kenneth I. Pargament, "Dindarlık ve Maneviyat" *Din ve Maneviyat Psikolojisi-Temel Yaklaşımlar ve İlgili Alanları*, Çev. Sevede Düzgüner, Ank., Phoenix Yay., 2013, s.67

⁸ Abdulkadir Çekin, *Maneviyat, Manevi Bakım ve Sosyal Hizmet*, Samsun, Etüt Yay., 2014,11.

⁹ Çekin, *Maneviyat- Manevi Bakım ve Sosyal Hizmet*, 11.

¹⁰ Ümit Horozcu, "Ruh Sağlığı ve Din", *Din Psikolojisi El Kitabı*, Ank., Grafiker Yay., 2012, s.178.; Köse-Ayten, *Din Psikolojisi*, 126.

¹¹ Doug Oman-Carl E. Thoresen, "Din ve Maneviyat Sağlığı Etkiler mi?", *Din ve Maneviyat Psikolojisi Yeni Yaklaşımlar ve Uygulama Alanları*, Çev. Özer Çetin, Ank., Phoenix Kitap, 2013, 302.

dindarlık ve psikolojiyle alakalı yapılan çalışmalar zaman geçtikçe ilgiyle artmaktadır. Psikoloji biliminde maneviyat kavramıyla ilgili yapılan araştırmalar artmıştır.¹² Maneviyat kavramına yönelik yapılan çalışmaların artması ve maneviyata farklı anlamların yüklenmesiyle birlikte bu alandaki hareketlilik, psikolojinin alt dalı olan din psikolojisinde de kendisini göstermiştir. Din psikolojisi kavramı, ABD’de bulunan Amerikan Psikoloji Derneği tarafından 2011 yılında yapılan toplantıda “Din ve Maneviyat Psikolojisi” olarak değiştirilmiştir. Yapılan bu çalışmalar, beraberinde tartışmaları da getirmiştir. Din ve maneviyatın birbirinden ayrılmasının zor olduğu, bu iki kavramın birbirinden bağımsız olmadığı, yapılacak olan ayrımların birtakım problemlere yol açacağı düşünülmektedir. Bu noktada maneviyat diye yapılan ifadelerin de dine dayandırıldığı, maneviyat ve dinin olumsuz ve olumlu taraflarının bakılmasına engel olduğu gibi problemlere neden olduğu iddia edilmektedir.¹³

Bireysel dindarlıklar arasında birtakım farklı yoğunluklar mevcuttur. Ünlü Amerikalı psikanalist Erich Fromm gibi¹⁴ farklı herhangi bir inancı paylaşmayan kimselerin, hatta yaratıcının varlığını kabul etmeyen bir ateistin bile duygusal olarak manevi hislere sahip olması ve mistik birtakım eğilimler göstermesi söz konusu olabilir. Bu durumu düşündüğümüzde maneviyatın çizdiği çerçevenin dindarlığa oranla daha geniş olduğunu, bu noktada manevi duygular beslenebileceğini fakat bu duyguların dini olmadığını ifade edebiliriz.¹⁵ Dindarlıkta belirli emredilmiş ritüeller ve kurallar varken maneviyatta bu söz konusu değildir çünkü maneviyatta daha öncesinde belirlenmiş kural ve ritüeller bulunmamaktadır. Bu nokta dindarlık formal bir çizgi belirlerken, maneviyat ise daha informal ve gelişmiş güzel bir şekilde yaşanmaktadır.¹⁶

İnsanlık tarihi boyunca, dua ve meditasyon insanlar arasında kullanılmıştır. Bu ritüeller bazen bir dileği, bazen bir şikâyeti, bazen tövbe ve pişmanlıkları dile getirmek; bazen de içinde bulunulan duygu durumunu yaratıcıya ifade etmek için yapılmıştır.¹⁷

¹² Halil Ekşi, Çınar Kaya, Muhammed Çiftçi, Maneviyat ve Psikolojik Danışma, **Manevi Yönelimli Psikoterapi ve Psikolojik Danışma**, İst., Kaknüs Yay, 2016, 24.

¹³ Ekşi-Kaya-Çiftçi, “*Maneviyat ve Psikolojik Danışma*”, 15.

¹⁴ M. Doğan Kara coşkun, *Ateist Bir Mistik: Erich Fromm*, Etüt Yay., Samsun, 2006, 151-160.

¹⁵ Ümit Horuzcu, “Tecrübi Araştırmalar Işığında Dindarlık ve Maneviyat ile Ruhsal ve Bedensel Sağlık Arasındaki İlişki”, **Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi**, c.VII, sayı: 1, 2010, s, 210-213.

¹⁶ Habib Tiliouine vd., “Islamic Religiosity,, Subjective Well-being, and Health” *Mental Health, Religion*” 12 (1), 2009, s. 60.

¹⁷ Horuzcu “Tecrübi Araştırmalar Işığında Dindarlık ve Maneviyat ile Ruhsal ve Bedensel Sağlık Arasındaki İlişki”, 210-213.

Dua, psikolojik açıdan önemli bir dışa vurum mekanizmasıdır. İnsanın bedensel ve ruhsal sağlığı üzerinde etkili olabileceği konusunda birçok araştırmaya konu olmuştur.¹⁸ Dua ve meditasyon, bilim insanları tarafından geliştirilen dindarlık ölçeklerinin önemli bir parçası hâline gelmiştir.¹⁹ Farklı dua türleri mevcuttur. Bunlardan yaygın olarak kullanılan, meditasyon ifadesidir. Meditasyon, farklı din ve gruplarda ruhsal olarak yükselişin önemli bir parçası hâline gelmiştir. Bu meditasyon uygulaması, kimi dinlerde ibadet şeklinde yapılıyorsa da seküler yaşamın benimsendiği topluluklarda rahatlama aracı olarak kullanılmaktadır. Bilim insanları meditasyon uygulamasının insanın ruhu ve bedeni üzerindeki etkilerine yönelik birçok araştırma yapmaktadırlar.²⁰

İnsanın manen rahatlamasını ve insanlar içerisinde sosyalleşmesini sağlayan önemli bir unsur da ibadethaneye gitmesidir. Bu noktada Batı dünyasında, insanların kiliseye gitmesine ya da gitmemesine yönelik birçok araştırma gerçekleştirilmiştir. Kiliseye gidenler ve gitmeyenlerin ruhsal ve bedensel sağlıklarına yönelik karşılaştırmalar yapılmıştır.²¹

Dinlerde kutsal metin okuma; okuduğunu anlama yerine okuduklarıyla ibadet etme şeklini alabilmektedir. İslam'da Kur'an'ı okuyup anlama çabasının ötesinde, Kur'an'ın baştan sona kadar okuyup hatmetmenin ve bunun topluluklar şeklinde icra edilmesi de söz konusudur. Yapılan araştırmalara göre kutsal kitap okumak, dindarlığın önemli bir göstergesidir.²²

Dini teslimiyet, insanın kaygılarını azaltan ve bireyin ruhunu dinlendiren bir unsur olarak değerlendirilir. Dini teslimiyet, inançlı bireyin önemli yapı taşlarından biridir. Bu nokta da birçok araştırmaya konu edinmiştir.²³ Yapılan akademik çalışmalar incelendiğinde maneviyat ve dindarlığın insan sağlığı üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Maneviyatın dindarlığa oranla daha geniş yelpazede olduğunu belirtmek mümkündür.

¹⁸ Horozcu, *Din Psikolojisi Açısından Dünyevi İstek Duaları*, İstanbul Üniv. Sos. Bil. Enst., Doktora Tezi, İst., 2010. s. 159-165.

¹⁹ Bkz.: Steven Eric Krauss vd., "The Muslim Religiosity Personality Measurement Inventory (MRPI)'s Religiosity Measurement Model: Towards Filling the Gaps in Religiosity Research on Muslims", *Pertanika J. Soc. Sci. & Hum.*, 13 (2), 2005, s.131-145.

²⁰ Horozcu, "Din Psikolojisi Açısından Dünyevi İstek Duaları", 61-64.

²¹ Habib Tiliouine vd., Islamic Religiosity Subjective Well-being, and Health, *Mental Health, Religion-Culture*, 2009, 12 (1), 56.

²² Russel Williams, "An Emprical Investigation in to the Beneficial Effects Long Distance Intercessory Prayer on Student Retention and Grade Point Average", Spalding Univ., 2001, 95.

²³ Jennifer Jacobson, An Exploratory Study Regarding the Effects of Praying for Others on Physical and Mental Health in Older Adults, Spalding Üniv. 2002, 130 vd.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Teorik Arka Plan

1.1.1. İşlevselcilik

Yaptığımız bu çalışmada teorik arka planı oluşturan, sosyal bilimlerin önemli yaklaşımı olan işlevselcilik (fonksiyonalizm) yaklaşımından faydalanılmıştır. İşlevselciliğin genel tanımı, kültürel ve toplumsal öğelerin kültürel ve toplumsal düzen içinde yerine getirmeye çalıştığı eylemlerin bütünü olarak ifade edilebilir. İşlevsellik; toplum içerisinde bulunan olguların, parçanın bütününden ayrı olarak düşünülmeceği ve bu parçaların birbirleriyle olan münasebetinden ortaya çıkan sistemler bütünüdür.²⁴ Yaptığımız bu tanıma göre sistemin herhangi bir kısmındaki değişiklik, sistemin diğer unsurlarını da etkilemektedir. Bu etkilemeyle birlikte sistemde bir dengesizliğe ve bu dengesizlik sisteminin tekrar olarak yeniden düzenlenmesine yol açar. İşlevsellik, toplumu bir nevi organizmaya benzetmektedir.

İşlevselciliğin temsilcilerine baktığımızda ise bunların başında Comte (1857) gelmektedir. Bunun yanı sıra modern dönemde Comte ile birlikte Durkheim (1917), Spencer (1903) ve Pareto (1923) da işlevselciliğin önemli temsilcileri arasında yer almaktadır.

İşlevselcilik incelendiğinde Durkheim

parçaların birbirleriyle ilişkili olduğunu kabul etmektedir. Yine Auguste Comte, toplumsal tarafından sistemleştirildiği görülmektedir. Bununla birlikte işlevselliği geliştirme noktasında Merton ve Parsons öncülük etmiştir. Pareto, Spencer ve Comte toplumsal düzenin birbirleriyle olan ilişkileri üzerinde durmaktadırlar. Durkheim ise bunlardan farklı olarak dayanışma ve bütünleşme kavramı üzerinde çalışmalar yapmıştır.²⁵

İşlevsellik her ne kadar Merton ve Parsons ile başlamış olsa da asıl kökleri Durkheim, Comte ve Spencere'ye dayanmaktadır. Zira Auguste Comte, statik sosyolojiyi incelediğinde toplumda işleyen sistemin farklı parçalarının tepki ve eylem kurallarının

²⁴ Ruth A. Wallace, Alison Worf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları: Klasik Geleneğin Genişletilmesi*, Çev.; Leyla Elburuz, M. Rami Ayas, Doğu Batı Yay., Ank., 2012, 44-48.

²⁵ Wallace Worf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları: Klasik Geleneğin Genişletilmesi*, 45.

araştırılmasından oluştuğunu söylerken, fonksiyonalizmin toplumda bulunan yapının parçaları ve tümüyle kendi aralarında bir dengesizliğin olduğunu ve bu dengesizliğin patolojik olduğunu söylemektedir ve bu noktada işlevsel denge olgusunu ortaya koymaktadır. Herbert Spencer de toplumun birbirinden farklılaşmasını tanımlarken, sistemin farklı parçalarının kendi aralarında toplumların gelişip büyümesinin sonucundan meydana gelen karşılıklı bağımlılık durumunu tarif etmiştir. Modern dönemde fonksiyonalistler için Herbert Spencer en önemli liderlerdendir. Bu noktada Spencer, farklılaşmayı toplumsal yapının ögelerinin birbirleriyle ilişkili olmasının ve bu birlikteliğin sonunda bütünleşmenin mühim bir tarafı olarak kabul etmektedir. Emile Durkheim de Herbert Spencer gibi toplumsal ayrışmanın lüzumlu olduğundan söz etmiştir. Emile Durkheim, sosyolojinin ana konusunun, toplumda bulunan gerçeklikler olduğundan bahseder. Durkheim, toplumsal olguları açıklarken başka toplumsal olgularla karşılaştırılıp açıklanması gerektiğini söylemektedir.²⁶

Sosyolojinin önemli temsilcisi ve kurucusu olarak kabul edilen Comte'ye göre sosyoloji, iki kavram üzerinde şekillenmiştir. Bunlar, sosyal statik ve sosyal dinamik kavramlarıdır. Comte toplumu incelediğinde, toplumun oluşturduğu dengeyi “sosyal statik ve sosyal dinamik” olarak tanımlamaktadır. Sosyal statik yani içinde bulunan düzen, her toplumda göreceli olarak daha istikrarlı münasebetler ile sosyal yapı üzerinde durmaktadır. Sosyal dinamik yani değişme, ilerleme ise insanlığın varoluşundan beri aşamalar hâlinde değiştiğini yani toplumun geçirdiği aşamaları ifade etmektedir.²⁷

Comte, toplumu sosyal statik çalışmasında incelerken toplumsal düzenin parçaları arasında karşılıklı etkileşim olduğunu açıklayarak toplumsal bütünün kendi parçaları arasında yaşanan uyumsuzluğu “patolojik” olarak tanımlamış ve bu tanımlamadan yola çıkarak işlevsel denge terimine ulaşmıştır. Comte bulduğu bu denge kavramını “homoestatis” ve biyolojik organizma kuramından almıştır. Bir örnekle açıklayacak olursak düşüp başımızı kırdığımızda vücut bu kırık olan yeri hızlı bir şekilde korumaya alır ve bu kırılan yer kabuk bağlayarak denge haline ulaşır.²⁸ Comte'ye göre toplumsal düzen de aynen bu verdiğimiz örnek gibi organizma benzeri gibi devam

²⁶ Tom Bottomore, Robert Nisbet, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, Kırmızı Yay., II, İst.,2006, 476.

²⁷ Nurettin Şazi Kösemihal, *Sosyoloji Tarihi*, Remzi Kitapevi, İst. 1968, 215.

²⁸ Wallace Worf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları: Klasik Geleneğin Genişletilmesi*, 45 vd.

etmektedir. İşlevselciler toplumsal düzeni organizmaya benzeterek kıyas yapılabileceğini ileri sürmektedirler.²⁹

İşlevselciliğin gelişim kaynağı biyoloji bilimine dayanmaktadır. Toplumsal düzenin bütün parçaları toplumsal olguların genel doğası üzerine çalıştığı için işlevsellik “makro sosyolojiye” odaklanmıştır. İşlevselcilerin “bir toplumsal yapının birbiriyle ilişkili kısımları” ifadesi manevi rehberlik uygulamasının yapıldığı hastanelere bakılarak daha iyi anlaşılabilir. Buradaki kısımlar hastane, hasta, hasta bakıcıları, temizlik görevlileri, manevi rehber, hemşire ve diğer sağlık çalışanlarıdır. Bütün bu saydıklarımız birbirleriyle ilişkilidir. Manevi rehberliğin uygulandığı hastanede sisteme dâhil olan bir parçanın aksaması durumunda sistemde bir dengesizlik durumu ortaya çıkarabilir. Örnek verecek olursak manevi rehberlik hizmetinin uygulanacağı gün hastanede hemşire veya doktorun olmaması, tedirginliğe yol açabilir. Yaşanılan bu tedirginlik durumu sistemin işlemesine engel olabilir ve bu durum “bir ölçüde dengesizlik” sonucunu meydana getirebilir. Toplumsal düzenle analogi yaptığımız bu örnekte işlevselcilerin bu dengesizlik durumu üzerine 3 noktada durulmaktadır:

- 1- Toplumsal sistemi oluşturan parçalarının birbirleriyle diyalog içinde olup birbirine entegre olması.
- 2- Toplumsal düzen bir organizmanın sağlıklı durumuna benzetilip “normal” veya denge hâlinde olması.
- 3- Toplumsal sistemin her kısmının, tekrar eski hâline yani normal hâline dönmesi için yeniden düzenlenmesi.

İşlevselcilerin öne sürdüğü bu yaklaşım, sürekli yeni bir düzenleme ve tekrar denge hâline geleceğidir.³⁰

İşlevselci yaklaşım, toplumsal sistem konusunda detaylı açıklama yapılmasına yönelik katkılar sağlamaktadır.³¹ Bazı sosyoloji uzmanları, sosyolojik tahliller ile işlevsel tahlilleri aynı noktada görmüşlerdir. K. Davis işlevselci çözümleme ile sosyolojik çözümlemenin bulunduğu rollerin aynı olduğunu söylemektedir. Her iki

²⁹ Alan Swingewood, *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, Çev. Osman Akınhay, Bilim ve Sanat Yay. İstanbul, 1997, 215.

³⁰ Wallace-Worf, *Çagdaş Sosyoloji Kuramları: Klasik Geleneğin Genişletilmesi*, 45, 44-48.

³¹ Wallace-Worf, *Çagdaş Sosyoloji Kuramları: Klasik Geleneğin Genişletilmesi*, 15.

kavramın da bir kuruluşun veya davranış şeklinin toplumda üstlendiği işlevlerin başka kurumlarla münasabetini incelemektedir.³² Mark Abrahamson fonksiyonalizmi makro ve mikro sosyolojik işlev olarak iki kısma ayırmaktadır. Makro işlevsellik daha çok toplumsal sistemler ve toplumlarda var olan kurumlar üzerine odaklanmaktadır. Parsons ve Emile Durkheim'in işlevsellik görüşü bu noktada Abrahamson ile aynıdır. Bronislaw Malinowski tarafından öne sürülen mikro işlevsellikse insanı merkeze alan bir anlayıştır. Malinowski bireysel işlevsellik yaklaşımını geliştirirken, insanın temel fizyolojik gereksinimlerinden hareketle mikro işlevselcilik üzerinde yoğunlaşmıştır. Radcliffe Brown mikro ve makro düzeydeki kuramlardan farklı olarak orta yolu tercih etmiştir.³³ Radcliffe Brown'a göre işlevsellikte önemli olan nokta karşılıklı olarak girdikleri etkileşimdir. Karşılıklı etkileşim sosyal sistemleri, sosyal sistemler de kültürel yapıyı oluşturmaktadır.³⁴ İşlevsellik toplumsal sistemin tüm özellikleri ve toplumda bulunan kuruluşların genel işleyişiyle alakadar olduğu için genel itibariyle makro sosyoloji üzerine odaklanmıştır. İşlevselci sosyologlar yapıların dengesizliğinin tekrar denge hâline nasıl geleceğini ve bunun nasıl devam edeceğini açıklarken, işlevselci sosyologların merkez noktaya aldıkları kavramlar mevcuttur. Toplumsal yapıda paylaşılmakta olan kabuller, kabul edilen ölçüler ve kurallar, düzeni işlevsel yapma noktasında önemlidir. Değerlere azami olarak önem verme, işlevselci sosyologların en önemli özelliği olarak önümüze çıkmaktadır. Zira işlevselcilik toplumsal yapının birliğine ve toplumda bulunan üyelerin karşılıklı olarak paylaşmakta oldukları konulara önemle ağırlık vermektedir.³⁵ Funksiyonalist çözümlenmenin önemli başka ölçüsü de birleştirici güçlerdir. Emile Durkheim dini, bütünleşme noktasında önemli olarak görmektedir çünkü Durkheim'e göre din, ortak duygu ve değerlerin ortaya çıkmasında önemlidir.³⁶ Toplumsal yapının uyumlu bir şekilde çalışabilmesi için hangi etkileşimlerde bulunulması gerektiğini açıklayan kuram genel eylem kuramı olarak ifade edilir ve dört yapı içermektedir.³⁷ Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

³² Wallace-Worf, *Çagdaş Sosyoloji Kuramları: Klasik Geleneğin Genişletilmesi*, 21.

³³ Mark Abrahamson, *İşlevsellik*, çev. Nilgün Çelebi, Sebat ofset Yay., Konya, 1990, 22-31.

³⁴ Zeki Arslantürk, Amman, M. Tayfun, *Sosyoloji Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, Teoriler*, Çamlıca Yay., İst., 2008, 433.

³⁵ Wallace, Worf, *Çagdaş Sosyoloji Kuramları: Klasik Geleneğin Genişletilmesi*, 23.

³⁶ Emile Durkheim, "Dini Hayatın İlk Biçimleri", Çev. Fuat Aydın, Ataç Yay., İst., 2005, s. 500.

³⁷ Parsons Talcoott, *on Building Social System Theory*, Sociology and Modern System Theory., Englewood Cliffs, Prentice-Hall, Inc., New Jersey, 1967, s.849

- Kültürel,
- Toplumsal,
- Kişilik,
- Davranışsal organizma kurallarıdır.

Kültürel yapının temel taşları, anlam ve dinsel inanışlar, diller ve değerler, kültürel yapının temel öğeleridir. Başka bir tanımla ifade edilecek olursa Parsons kültürel yapıyı, “anamlı ampirik bilgiler” olarak tanımlamaktadır.³⁸ Kültürel sistemi genel itibariyle kişi, toplumsallaşma devam ederken içselleştirir. Bundan ötürü bireyin rol beklentisi toplumsal yapı içerisinde kavranmaktadır. Kişilik sisteminde gelen diğer kavram ise değerlerdir. Toplumsal yapının temel birimi, rollerin etkileşim içerisinde bulunmasıdır. Rol etkileşimi, belli kişilerin birbirleriyle karşılıklı münasebetinin sonucudur. Bu noktada 2 veya daha fazla bireyin karşılıklı olarak girdikleri etkileşimden dolayı toplumsal yapı meydana çıkar. Parsons toplumsal yapı ve kültürel yapının arasında etkileşim olduğunu söylemektedir. Fakat kültürel yapı ile toplumsal yapı arasında bulunan ilişkinin karmaşık olduğunu söyler.³⁹ Kişilik sisteminin en küçük birimi, tek kişi olarak bireydir. Daha fazla kişisel güdüler, ihtiyaçlar ve kişisel çıkarlarını yerine getirmeye yönelik hareket etmektedir. 4. ve son sistem olan davranışsal organizmanın en küçük birimi fiziksel ve biyolojik taraftan insandır. Davranışsal organizma daha çok bireyi biyolojik olarak incelemektedir. Bu sistemin asıl amacı toplumun üyelerinin nasıl toplumsallaştığıdır. Parsons bu dört sistemin karşılıklı olarak anlaşılması noktasında vurgu yapar.⁴⁰

1.2. Manevi Rehberliği İfade Eden Kavramlar

Manevi rehberliği ifade eden kavramlara geçmeden önce bu kavramın kurumsallaşma sürecini başlatan merkezlerde nasıl ifade edildiğini tespit etmek gerekir. Zira manevi rehberlik ile uğraşan toplumlar kendi inanç yapılarına göre de kavramları inşa etmektedirler. Bundan dolayı biz önce manevi rehberlik kavramı ele alacağız. Manevi rehberlik ile ilgili çalışmalar daha çok ABD ve Avrupa merkezli olduğu için bu kavram İngilizceden dilimize çevrilmiştir. Batıda daha çok manevi danışmanlık olarak

³⁸ Talcoott, *The Social System*, Free Press III., Glencoe, 1951, s.34

³⁹ Talcoott, “*The Social System*”, Free Press III., Glencoe, 1951, s.3-5

⁴⁰ Talcoott, *on Building Social System Theory*, Sociology and Modern System Theory., Englewood Cliffs, Prentice-Hall, Inc., New Jersey, 1967, s.850-852

da ifade edilen bu kavram İngilizcede “Spiritual”, “Religious” ve “Pastoral” kavramları ile belirtilmektedir. Bu kullanımlar doğal olarak Hristiyan inancının sahip olduğu kültürü yansıtmaktadır. Şunu da ifade etmek gerekir ki “Spiritual” ifadesi hem dini hem de dini olmayan bir danışmanlığı içine almaktadır.⁴¹ Bir diğer kullanım şekli olan ve dilimizde dini danışmanlık olarak ifade edilen “religious counseling” kavramı ise daha genel bir ifade olduğu için sadece Hristiyanlara özel olmadığını vurgulamaktadır. Bu da manevi rehberliğin tüm inanışların temeli olduğunu göstermektedir.⁴²

1.2.1. Din

Din kavramı, D-Y-N harflerinden meydana gelen “deyn” kökünden mastardır. Deyn ise “belirli bir zamanda ödenmesi gereken borç” anlamındadır. Din kelimesi sözlükte “itaat, karşılık, adet, durum ve hesap” anlamlarına gelmektedir.⁴³ Dinin terim anlamı üzerine birçok tanım yapılmıştır. Yapılan tanımlarda kişinin inancı önemli rol oynamaktadır. Bu durumda Müslüman bilim insanları tarafından yapılan din tanımı daha çok İslam dinini esas alınırken, diğerleri ise kendi inançları bağlamında bir tarif yapmaktadırlar. Mesela son dönem Kur’an müfessirlerinden Elmalılı şöyle bir din tanımı yapmaktadır: “Din, zevilükülü hüsn-i ihtiyarlarıyla bizzat hayırlara sevk eden bir vaz-ı ilahidir”.⁴⁴ Bunun yanında Mütercim Asım Efendi ise din kavramına otuza yakın anlam vermiştir. Bunlardan önemli gördüklerimizi şöyle sıralayabiliriz: “İslam, hakimiyet ve galibiyet, saltanat ve mülkiyet, hüküm, millet, şeriattır.”⁴⁵ Müsteşrik olan Macdonald ise Arapça sözlükler bağlamında din kelimesinin üç tane anlamı üzerinde durmaktadır. Bunlar: Hüküm, örf-adet ve Farsça’dan daenâ kökünden olan din anlamlarıdır. Her ne kadar farklı anlamlar yüklenmiş olsa da din kavramının zamanla geldiği kökenden farklı bir anlama uğrayarak semantik olarak değişime uğradığı görülmektedir. Zira “belirli bir zamanda ödenmesi gereken borç” anlamından türeyen din kelimesi, zamanla “Allah’ın hükmü ve yönetimi” anlamına doğru eksen kayması yaşamıştır.⁴⁶

⁴¹ Merve Reyhan Baygeldi, *Türkiye’de Manevi Danışmanlık: Mevcut Durum ve Öneriler*, Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Yay., 2018, 12.

⁴² Ok, “Dini Danışmanlık: Tanımı ve Tarihi”, *Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri*, Ensar Yay., İst., 2015, 36.

⁴³ Ebu Nasr İsmail b. Ahmed el-Cevheri, *es-Sehhah*, Daru’l Hadis, Kahire, 2009, 297.; Ahmed Ebu Haka, *Mu’cemu Nefaisi’l vasit*, Daru’l Nefais, Beyrut, 2008, 405.; Günay Tümer, “Din” *DİA*, İst., 1994, IX, 312.

⁴⁴ Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, İst., tsz, I, 83.

⁴⁵ Asım Efendi, *Kamusu Muhit Tercümesi*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İst., 2013, II, 1424-1425.

⁴⁶ Louis Gardet, *The Encyclopaedia of Islam*, Leiden, 2002, II, 293-296.

Din kavramı son ilahi kitap olan Kur'an'da 92 yerde geçmektedir. Genel itibariyle de ayetlerde şu anlamlar öne çıkmaktadır: “Yönetme, yönetilme, itaat, hüküm, tapınma, tevhid, İslam, şeriat, adet, hesap ve millettir”.⁴⁷ Yine müfessir Elmalılı bu anlamlara ek olarak din kavramına “siyaset” anlamını da vermektedir.⁴⁸ Toplumların siyasetle yönetilmesi, dinin ise getirdiği ilke ve kanunlar ile toplumu yönetme talebinde bulunması dinin siyaset anlamına yakın olmasını destekler niteliktedir.⁴⁹ Fakat buna rağmen dinin tamamen siyaset ile aynı anlama geldiğini de ifade etmek doğru olmayabilir. Zira siyaset bütünüyle değişime tabidir. Dinin ise kısmi fıkıh alanında değişim imkânı vardır. Mecellenin 39. maddesi olan “Ezmanın teğayyürü ile ahkâmın teğayyürü inkar olunamaz.” hükmü ise ağırlıklı fıkıh kuralları ile alakalıdır.⁵⁰ Nihai olarak şu tespiti yapmak mümkündür: Din, birey ve topluma kurallar bütünü üzerinden nizam veren bir olgudur. Bütün birey ve toplumun uyduğu kurallar, sistemler, adetler, gelenek ve göreneklere din adı altında değerlendirilebilir.

Kavramsal olarak birey ve toplumu inşa eden din, onların manevi yönünü de ihmal etmemiştir. Zira dinin insanlara ahiret inancını vadedmesi ve başka bir hayatın varlığına inanmaya davet etmesi ise tamamen maneviyatı inşa etmeye yöneliktir. Bu konuda Allah'ın varlığına olan yaklaşım tarzı da aynı şekildedir. Yaratıcının varlığı doğrudan vurgulanmaz. Bunun yerine kâinat ve insanın yaratılışı bağlamında Allah'ın varlığına doğru bir maneviyat inşası geliştirir. Muhatap akli ve kalbi bir melekeye yönlendirilerek insana verilen hayat ve yaratılışın hikmetleri üzerine yapılacak tefekkür ile manevi olarak Allah'ın varlığı ispatlanmaya çalışılır.⁵¹ Bundan dolayı tarih boyunca din ve maneviyat topluluklar şeklinde yaşayan insanların ayrılmaz bir parçası olmuştur. Tarihten bu yana din ve maneviyat insan hayatını etkileyen önemli bir argüman olmuştur. Son yüzyıllarda etkisini göstermeye başlayan olguculuk (pozitivizm) akımı

⁴⁷ Muhammed Fuad Abdulkakî, *Mu'cemu-l Müfessres li Elfazi Kur'ani-l Kerim*, Daru-l Hadis, Kahire, 1945, 267, 268,269.

⁴⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 91.

⁴⁹ Zeki Tan, *Kur'an'a Göre Toplumun Yapılandırılmasında İlimin ve Alimin Rolü*, Özgü Yay. İst., 2010, 31.

⁵⁰ Bkz.: Mehmet Erdoğan, *İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, İstanbul, 1994, 87-89.; İbrahim Özdemir, “Ahkâmın Değişmesine Farklı Bir Yaklaşım”, *Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, 47, 2015,19-42.

⁵¹ Fahrüddin er-Razî, *Mefâtihu'l-Gayb*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, 1999, XXVI, 304.; Ebu'l-Berekat Abdullah b. Muhammed b. en-Nesefî, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, Dâru'l- Kelimu't-Tayyib, Beyrut, 1998, III,110.; Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, DİB Yayınları, Ank., 2012, IV, 507-508; Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, Çev.. Alparslan Açıkgeçenç, Fecr Yay., 1987, 56-57; İbrahim Akgün, *Kur'an'ın Işığında Tefekkür*, Gece Akademi, Ank, 2019, 40-44.

ilahiyat ve metafizik içermediğinden insanların maneviyata ve dine olan bakış açısı olumsuz olmuştur. Olguculuk anlayışının din ve maneviyata yönelik ortaya koyduğu tezlerin de büyük oranda başarılı olduğu söylenebilir. Pozitivizm anlayışının yaygınlık kazanmasından dolayı Türkiye ve dünyada bilimsel alanlarda insanlar sadece bilimin öngördüğü koşullarda incelenmiş ve insanların manevi yönü dikkate alınmamıştır. Psikoloji ve tıp gibi alanların bilim adamları maneviyat ve dinin insan psikolojisi üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığını ve buna ek olarak maneviyat ve dinin insan sağlığı üzerinde olumsuz etkilerinin olabileceğini, yaptıkları çalışmalarla savunmuşlardır. Bunun yanı sıra bazı pozitivist bilim insanları dindarlık olgusunun bir hastalık olduğunu ortaya atmışlardır. Fakat bu tezlerin 1960 yılı ve sonrasında geçerli olmadığını fark edilmesiyle insanların manevi yönüyle alakalı olarak yapılan çalışmalar giderek artmıştır. İnsanın manevi yönü özellikle din psikolojisi alanında yapılan çalışmalarla devam etmektedir.⁵²

21. yüzyılın başlarında din ve maneviyat, din ve psikoloji alanın temel araştırma konularından olmuştur. Yapılan araştırmalar; insanların sadece belli bir kalıpla incelenmemesi gerektiğini, insanların bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmesi gerektiğini, insanları değerlendirirken psikolojik, biyolojik ve sosyal yönlerine ek olarak manevi yönlerinin de değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu sebeptendir ki insanlar problem yaşadığı dönemlerde bu yaşadıkları fiziksel ve psikolojik sıkıntılarında dolayı manevi rehberlik hizmetine ihtiyaç duymaktadır. Yaşadığımız hayatın zorluk ve problemleriyle baş etmede zorluk çeken insanlar, maneviyat konusunda sıkıntı yaşamakta ve bu alanda yardıma ihtiyaç duyabilmektedir.⁵³

1.2.2. Hidayet

Hidayet kavramı sözlükte doğru yolu göstermek, kılavuzluk yapmak, açıklamak, öğretmek anlamlarına gelmektedir.⁵⁴ Kur'an'da 24 anlamda kullanılan hidayet kavramının farklı kullanımları mevcuttur. Bunlar; geçişli (müteaddi) ve geçişsiz (lazım) kullanımlarıdır. Kavram geçişsiz olarak kullanıldığında “doğru yolu bulma” anlamına

⁵² Horozcu, “Tecrübi Araştırmalar Işığında Dindarlık ve Maneviyat İle Ruhsal ve Bedensel Sağlık Arasındaki İlişki”, 209; a.mlf., “Manevi İlerleme mi Yoksa Ruh Hastalığı mı? Dini ve Mistik Deneyimlerin Psikopatolojik Olarak Değerlendirilmesi”, *Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi.*, s. 11-12.

⁵³ Ali Ayten, “Dindarlık Ruhsal ve Fiziksel Sağlığı Etkiler Mi?”, *Din, Erdem ve Sağlık*, İstanbul, Çamlıca Yay., 2015, s.64-67.

⁵⁴ Seyyid Şerif Ali b. Muhammed Cürcanî, *et-Ta'rifât*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1983, s. 256.; Asım Efendi, *Kamusu Muhit Tercümesi*, III, 954.

gelirken geçişli olarak ise “doğru yola sevk etme” anlamına gelmektedir.⁵⁵ Örnek olarak Fatıha ve Yunus suresindeki kullanımları referans gösterebiliriz. Fatıha suresindeki “bizi sıratı müstakime ulaştır”⁵⁶ ayeti geçişli anlamda kullanılmıştır. Yine Yunus suresinde “kim hidayete teveccüh ederse”⁵⁷ ayeti geçişsiz olarak kullanılmaktadır.

Kur’an’da yaratılış Allah’a izafe edildiği gibi hidayetin kaynağı da Allah’a izafe edilmektedir. Zira birçok ayet pasajı hidayet edenin Allah olduğu ve hidayet üzerine devam edenlerin kendi çabaları sonucunda değil Allah’ın bir lütfü sayesinde hidayete erdiklerini bilmeleri gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Dolayısıyla hidayeti Allah’ın iradesine bağlayan mesajlara kuvvetli vurgu yapılmaktadır.⁵⁸ Ayrıca küfür üzerine olanların ise Allah’ın hidayetinden uzak kalpleri mühürlü, kulakları kapalı ve gözleri perdeli olduklarına değinilerek misaller verilmekte ve hadi olan Allah’a iltica edilmesi istenmektedir.⁵⁹

Allah insanlara karşı hem maddi hem de manevi rehberdir. Maddi olarak insanlara rızık verdiği gibi⁶⁰ manevi olarak da insanları hidayete ermesinin yanında onlara yol gösterecek manevi rehberler göndermiştir. Literatürde ise bunun karşılığı birinci derecede peygamberlerdir. Peygamberler, Allah’ın mesajını bütün insanlığa iletmiş ve manevi rehberlik yapmışlardır. Bu durum bir anlamda manevi rehberliğin başlangıcı hakkında da bizlere fikir vermektedir. Zira ilk insan aynı zamanda ilk peygamberdir. Bu da insanlığın ilk manevi rehberinin yine kendisi olduğunu göstermektedir.⁶¹

Özellikle de son yarım asırdır artan maddiyat eğilimleri şiddetin artmasına neden olmuştur. Gerek sosyal medyada gerekse insani ilişkilerdeki şiddet eğilimleri insanlığın maneviyat eğitimine olan ihtiyacını günden güne artırmaktadır. Bu bağlamda hidayet kavramının doğru yola iletme ve yönlendirme anlamları, bu kavramın maneviyat eğitiminden önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla hidayetin, maneviyat eğitimi için otantik bir kavram olduğunu belirtmek mümkündür.

⁵⁵ Mehmet Bulut, “Hidayet-Dalalet Ve İnsanın Sorumluluğu”, *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1995, IX, 229-260.

⁵⁶ Fatıha, 1/6.

⁵⁷ Yunus, 10/108.

⁵⁸ Bkz: Zümer, 39/37; Secde, 32/13; Kasas, 28/56; Furkan, 25/31, Yûnus, 10/35.

⁵⁹ Bakara, 2/7

⁶⁰ Zariyât, 51/58.

⁶¹ Bkz.: Adnan Arslan, “Hz. Muhammed’in Bir Sınanma Aracı Olarak Hidayet”, *V. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, 27-30, Haziran 2019, s. 807-812.

1.2.3. Davet

Maneviyat eğitimi ile alakalı bir diğer kavramımız ise davettir. Zira her eğitim, yönlendirme, danışma, istişare vb. olguların hepsi birer davet niteliği taşımaktadır. Bundan dolayı maneviyat eğitimi bir anlamda insanları Allah'ın mesajına çağırmadır. Davet kavramı sözlükte “çağırarak, seslenmek, dua veya beddua etmek, ziyafete çağırarak, propaganda yapmak” anlamlarına gelir. Terim olarak ise davet kavramı İslami anlayışın bir tezahürü olarak “İslam ve esaslarının uygulanmasına çağrı” anlamında kullanılmaktadır.⁶² Bu kavram Kur'an'da genel itibariyle manevi alana yapılan çağrılarda kullanılmıştır. Bu bağlamda imana, Allah yoluna, kitaba, İslam'a, hayra, kurtuluşa, esenliğe davet gibi manevi eğitim alanına çağrılar yapılmaktadır.⁶³ İlahi mesajda insanlığın davet edildiği şeylerin manevi olması, maneviyat eğitiminin evrensel olması gerektiğini gösterdiği gibi bu alanın sadece Müslümanlar ile sınırlı olmasının doğru olmadığını da göstermektedir. Zira yapılan çağrı evrensel ve muhatap kitle ise bütün insanlıktır.

Maneviyat eğitiminde mürşitlerin inşaları yönlendirdikleri alanın mutlak suretle doğru olması ve gerçekçi olması gerekmektedir. Çünkü insanların yönlendirildiği alan ihtiyaçlara cevap vermediğinde insanların inancı zaafa uğramaktadır. Bu durumda insanları putlara, tâğutlara, paraya, şehvete değil; sadece Allah'ın yoluna davet etmemiz gerekir. Çünkü ayette *لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ* “*Hak olan davet O'nadır.*”⁶⁴ şeklinde gerçekte olan çağrının sadece Allah'a yapılabileceğini ifade etmektedir. Ayette yer alan hak ifadesi, tevhit yani Allah'ın birliğine çağrı yapılmıştır.⁶⁵

Literatürde insanlar iki kısma ayrılırlar. Bunlar ümmet-i davet ve ümmet-i icabettir. Müslümanlar Allah'ın çağrısına kulak verip iman etmişlerdir. Bundan dolayı ümmet-i icabet sayılmışlardır. Müslüman olmayanlar ise Allah'ın davetine icabet etmedikleri için ümmet-i davet sayılmışlardır.⁶⁶ Her iki durumda da insanlar manevi değerler ile muhatap olmaktadır. Çünkü dinin kendisi maneviyat yüklü bir davettir.

⁶² Mustafa Çağrı, “Da'vet”, *DİA*, 1994, IX, 16-19.

⁶³ Bkz.: Âl-i İmran 3/23; Mü'min, 40/41; Saff 61/7; Nahl 16/125; Enfâl 8/24; Muhammed 47/35.

⁶⁴ Ra'd: 13/14.

⁶⁵ Ebu Zekeriyya Yahya b. Ziyad el-Ferrâ, *Me'ani'l-Kur'an*, Dâru'l-Mısriyye, Mısır, ts., II, 61; Taberî, *Câmi'u'l-Beyan*, XVI, 398; Tahir b. Muhammed Fîruzabadî, *Tenviru'l-Mikbas min Tefsiri İbn Abbas*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye., Lübnan ts. 206; Celaleddin Muhammed b. el-Mahallî- Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr es-Suyutî, *Tefsiru'l-Celaleyn*, Daru'l-Hadis, Kahire, ts., 324.

⁶⁶ Ali Çelik, <https://yenidunyadergisi.com/blog/ummet-i-icabet-ummet-i-davet>, Erişim Tarihi: 22.10.2022.

Müslüman olanlar problemler karşısında manevi alana yönelirken, Müslüman olmayanlar ise bu alana davet edilmekle manevi değerler ile buluşmaktadırlar. Burada davet kavramının her alan için geçerli olduğuna dikkat çekmek gerekir. Dolayısıyla davet kavramının manevi değerleri aktarmada önemli bir rol üstlendiğini ifade edebiliriz.

1.2.4. İrşad

Manevi değerler eğitimi ile alakalı bir diğer kavramımız ise “irşad”dır. İrşad kavramı sözlükte doğru yolu araştırmak ve onu benimsemek, istikamette gitmek, anlamındaki rüşd kavramının ifal kalıbından türemiştir. İrşad ise hidayet anlamına gelmektedir. Bu kavram sapkınlık ve dalalet kavramlarının da karşıt anlamlısı olarak kullanılmaktadır.⁶⁷ Rüşd kavramı geniş yelpazeye sahip bir kavramdır. Örneğin aynı kavramdan türeyen reşed kelimesi ahiret hayatına mahsus olmakla beraber, rüşd ise hem dünya hem de ahirete yönelik işlerde kullanılmaktadır.⁶⁸ Rüşd kavramı manevi değerler eğitimi bağlamında ele alındığında ise şu şekilde tanımlamak mümkündür: “İnsanlara doğru yolu göstermek, hayrı anlatmak ve müminleri dini görevlerini yerine getirmeye çağırarak rehberlik etmektir.”⁶⁹ İrşad kavramının maddi anlamdaki doğruyu buldurmaya yönelik olması mümkün olduğu manevi bir alana doğru yönlendirmenin yapılması da mümkündür. Zaten irşad kavramının hem dünyevi hem de uhrevi anlamda kullanılması da buna işaret etmektedir. Ayrıca literatürde daha önce ele aldığımız hidayet kavramı eş anlamlı olarak kullanılması da bunu destekler niteliktedir.⁷⁰

İrşad kavramı doğrudan Kur’an’da yer almamakla beraber farklı kullanımlarda geçmektedir. Bu kullanımlar toplamda 19 defa yer almaktadır.⁷¹ İrşad kavramı iman, hayır, fayda, doğru yol, kurtuluş yolu, doğru, isabet, akıl ve temyiz gücü anlamlarda kullanılan bu kelimeler, mutlak veya insana nispet edilerek kullanılmıştır. Mesela “Allah kimi hidayete müteveccih ederse o, hakka ulaşır, kimi de hidayetten mahrum ederse artık onu doğruya yöneltecek dost (veliyyen mürşida) bulamazsın.’ Ayetindeki

⁶⁷ Ebu'l Fadl Cemaluddin İbn Manzur Muhammed b. Mükrim, *Lisânu'l-'Arab*, Dâr-u Sadır, Beyrut, 1968, III/175-177.; Hasan Mustafavî, *et-Tahkik fi Kelimâti'l-Kur'ân*, Tahran, 1393, IV/148-150.

⁶⁸ Ebu Hilâl el-Askerî, *el-Furuku'l-Lugaviyye*, el-Mektebetü't-Tevfikiyye, tsz., s. 224.

⁶⁹ Esra Hacımüftüoğlu, “Kur’anı Kerim’de Rüşd Kavramı ve Bu Kavramla Bağlantılı Kelimelerin Analizi” *Kafkas Üni. İlahiyat Fak.Dergisi*, 2/3, 2015, 36-61.

⁷⁰ Bekir Topaloğlu, “İrşad”, *DİA*, İst, 2000, XXII, 454.

⁷¹ Abdulbakî, *Mu'cemu-l Müfrehes*, s. 393-394.

kullanım ise dolaylı olarak Allah'a izafe edilmiştir.”⁷² İrşad kavramı insanların fikirsel ve içsel olarak aydınlanmasını sağlamaya yöneliktir. Bu bağlamda irşad kavramının manevi değerler eğitimi açısından önemi ortaya çıkmaktadır. Çünkü insanların maddi ve manevi olarak doğru yola sevk edilmesi hayatın zorlukları karşısında verilen bir mücadeledir. Bu mücadelede manevi bir destek ortamının oluşmasına vesile olan ise irşad kavramıdır.

İrşad kavramı birey ve toplumun şekillenmesinde de önemli bir figürandır. Zira irşad fonksiyonuna sahip olanlar bireyi ve toplumu adeta bir eğitime tabi tutmaktadır. Bu eğitimi alan insanların diploması yoktur. Her insan irşad edilebilir. Fakat irşad faaliyetini yapan her insan mürşid olamaz. İrşad kavramının manevi değerler üzerindeki en büyük etkisi toplumsal bilinç oluşturmaktır. İnsanları ayakta tutabilmek, onlara rehberlik yapmak ancak irşad ile olur. Dolayısıyla manevi değerlerin iletilmesinde irşad kavramı ciddi öneme haizdir.

1.2.5. Vaaz

Manevi değerler alanında kullanılan bir diğer kavramımız ise vaazdır. Vaaz kavramı sözlükte “nasihat ve öğüt vermek, itaat etmesini tavsiye etmek, kişinin kalbini yumuşatacak sevap veya cezaya dair bir söz söylemek, haramlardan sakındırmak, korkutmak ve uyarmak” gibi anlamlara gelmektedir.⁷³ Terim anlamında ise vaaz “camilerde veya dinî öğüt dinlemek maksadıyla toplanılan yerlerde ilgili din adamları tarafından yapılan konuşmalardır.”⁷⁴

Topluma manevi değerlerin aktarılmasında en önemli yollarından birisi de vaazdır. Zira Hz. Peygamber risaletin ilk yılında çevresine vaaz etmeye başlamıştır.⁷⁵ Vaaz görevini Hz. Peygamberden sonra âlim ve bilge kişiler taşımışlardır. Allah, Kur'an'da vaaz görevini yapanların hikmet ve güzel öğüt ile yapmalarını istemektedir.⁷⁶ Zira bu konudaki en önemli husus, ayrıştırmacı ve zorbalayıcı bir dilin kullanılmamasıdır.

⁷² Hacımüftüoğlu, “Kur'an-ı Kerim'de Rüşd Kavramı ve Bu Kavramla Bağlantılı Kelimelerin Analizi”, 39-40.

⁷³ İbn Manzur, *Lisanu'l-'Arab*, XV, 345.: Mehmet Soysaldı, *Dini Hitabet*, Ank., Bizim Büro Basımevi, 2005, s. 104.

⁷⁴ İsmail Lütfi Çakan, *Dinî Hitabet*, İst., MÜİFAV. Yay., 1998., s. 59.; Süleyman Doğdu, *Dini Hitabet*, Ank., MEB Yay., 1981, s. 82.

⁷⁵ Şuara, 26/214.

⁷⁶ Nahl, 16/125.

Manevi değerlerin aktarılması, anlaşılması ve öğretilmesi için vaaz görevini yerine getiren kişide şu özelliklerin olması gerekir. Bunlar; bilgi ve donanım, ihlas ve samimiyet, kılık-kıyafet, jest ve mimikleri gibi birçok özelliğin bulunması önem arz etmektedir.⁷⁷ Vaaz'ın etkili olabilmesi için güncel ve problemleri çözecek nitelikte olması gerekir. Herkese hitap etmeyen ve sorunlara değinmeyen vaazlar zaman kaybıdır. Bu konuda manevi değerlerin aktarılması ve yönlendirilmesinde de vaaz üslubu ciddi önem arz etmektedir.

Ülkemizde eskiden beri bir gelenek olarak camilerde her hafta Cuma vaazı verilmektedir. Bunun yanında özel gün ve gecelerde ise günün önemine değinecek şekilde vaazlar verilmektedir. Bu vaazlarda hedef kitlenin maneviyatını artırmak temel hedeftir. Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesindeki vaiz kadroları ise bu konuya hastır. Toplumda manevi değerlerin aktarılmasında en çok kullanılan argüman vaaz usulüdür. Dolayısıyla manevi değerlerin gelişmesinde vaaz kavramı önemli bir yer tutmaktadır.

1.3. Manevi Rehberliğin Uygulandığı Mekânlar

1.3.1. Hastaneler

İnsan psikolojik, sosyolojik ve biyolojik olarak bütün bir şekilde incelenen bir varlıktır. İnsan iyi olma durumunu, biyolojik, psikolojik ve sosyolojik bir bütünlük nispeti oranında devam edebilir. İnsanın sağlıklı olması şüphesiz ki bu durumun devamı için gereklidir. Hastalık; insanın biyolojik ve psikolojik hallerinden meydana gelen ve insanın günlük yaşayışını engelleyen, insan vücudunun işlevlerini yeterince yerine getirmesini kısıtlayan bir hâldir. Bu hastalık sürecinde insanın iyileşmesini etkileyen tıbbi müdahaleler ve bunun yanı sıra sağlanan çeşitli sosyal destek hizmetlerinin yanında farklı manevi rehberlik uygulamaları da bu hastalık sürecinin atlatılmasında, hasta olan bireyin uygulanan tedaviye olumlu cevap vermesini sağlamaktadır.⁷⁸

Bilim insanlarının bu konuya eğilmemesinin birçok sebebi mevcuttur. Mevcut olan bu sebeplerinden başında, maneviyat ve din gibi olguların pozitivist düşünceye

⁷⁷Bahattin Turgut, "Etkin Bir İletişim Aracı Olarak Vaaz" *Süirt Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi* 2/1, 2015, 67-85.

⁷⁸ Erkan Kavas, Nurgül Kavas, "Manevi Destek Algısı (Mda) Ölçeği: Geliştirilmesi, Geçerliliği ve Güvenilirliği" *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2014, Sayı: 9, 905-915.

sahip bilim adamlarının pozitivist pencereden baktıklarında bilimsel bir karşılığının olmaması ve bu durumdan dolayı ölçmek istedikleri verilerde sorun yaşamalarıdır.⁷⁹

Felsefi açıdan tartışmalar devam etse de din ve maneviyat gibi kavramların bireyin hastalık sürecinden bireyin ruh hâline etki ettiği, ölüm beklentisi ve intihar gibi durumların azaldığı ve bireyin devam eden sürece uyum sağlamada önemli rol oynadığına değinen çalışmalar da mevcuttur.⁸⁰

Bu noktada din ve maneviyat kavramları, bireyin hastalık sürecinden faydalanabileceği hastalıkla başa çıkma yöntemi olarak tanımlanabilir. Başka bir açıdan baktığımızda insanın ihtiyaçlarına paralel olarak dini ve manevi kavramların bir uzman ve rehber eşliğinde planlanarak sunulması ve sunulan bu kavramların olumlu sonuçlarının ortaya çıkmasında önemli bir konuma sahiptir.⁸¹

Her ne kadar olgucu (pozitivist) akım çerçevesinde tartışmalarının devam ettiği bilinse de maneviyat ve din gibi kavramların ölçülmesi, zor kavramlar olduğu ve bu nedenden dolayı bilimsel bilgi olmayacağı gibi durumların bireyin sağlıklı yaşaması için bir gereklilik olduğu kabul edilerek tanımlanabilir.⁸²

-1998 ağustos ayında yayımlanan 23420 sayılı Resmi Gazete’de “Hasta Afet ve Kriz durumlarında Din Hizmetleri Haklarının Yönetmeliğinin otuz sekizinci Maddesinde sağlık kurumlarında herhangi bir görev aksamaksızın, hastaların hastalıklarla baş etmede motivasyonlarını güçlendirmek için manevi tavsiyelerde bulunmak için gerekli olan zaman ve mekan şartlarının göz önünde bulundurularak sağlanması gerektiği belirtilmektedir.” Yukarıda anlatılan maddede bireyin kendisini ifade etmede problem yaşayan ve kendisinin mensup olduğu dini inancı bilinen bireylere de manevi rehberlik sunmak için din görevlilerinin de görevlendirilmesi gerektiğini söylemiştir.⁸³

⁷⁹ William Miller- Benjamin Thoresen, “Spirituality, Religion, and Health: An Emerging Research Field”, *American Psychologist*, 2003, Vol: 58 No:1, pp. 24-35.

⁸⁰ Camille Rowe-Gardner Allen “Spirituality as a Means of Coping With Chronic Illness”, *American Journal of Health Studies*, 2004., Vol: 19.

⁸¹ Tarık Tuncay, “Kronik Hastalıklarla Baş etmede Tinsellik”, *Sağlık ve Toplum Dergisi*, 2007, Yıl:17, s. 13-20.

⁸² Bedrettin Kesgin, Metin Erdem, “Türkiye’de Manevi Destek Hizmetlerinin Kurumsallaşması”, *Bingöl Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, VIII, Sayı:16, 70-92.

⁸³ <https://www.resmigazete.gov.eskiler/2021/05/20210525-3.htm>

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından uygulanan “Dini Konularda Toplum Aydınlatma ili ilgili Başkanlık Görüşü” isimli çalışmada, DİB din hizmetlerinin hangi alanlarda uygulanacağı yavaş yavaş genişletip 1996 yılında 5063 sayılı yayınladığı genelgede belirtmiştir.⁸⁴ Bu noktada yayınlanan genelgede hastaneler de hizmet alanı olarak belirlenmiştir. Bu genelge kapsamında 1995 yılında “din ve moral hizmetleri” uygulamaya koyulmuştur.⁸⁵ Belirlenen bu alanlar hastane, çocuk ıslahevleri ve ceza infaz kurumları olarak yeniden tanımlanmıştır.⁸⁶

Sağlık Bakanlığı 19 Ocak 1995 yılında gönderdiği genelgeyle sağlık kurumlarında manevi rehberlikle ilgili olarak bu uygulamayı hayata geçirmiştir. Hayata geçen bu uygulama ilk olarak “Va’z ve İrşat” ismiyle tanımlanmıştır. İlerleyen süreçte bu hizmetin ismi değiştirilerek “ din ve moral hizmetleri” olmuştur.⁸⁷

Diyanet İşleri Başkanlığının bu hizmeti uzun sürmemiştir ve ilerleyen süreçte sonlandırılmıştır. Sağlık Bakanlığının yayınladığı bu genelge tartışmalara yol açmıştır. Bu tartışmalarının ana sebepleri; uygulayıcıların Diyanetin görevlendirdiği personellerden oluşması, uygulanacak olan programlarda Kur’an okunması ve diğer dini konuların anlatılması olmuştur. Görevlendirilen personelin hastalara “Kur’an Okuyacağı” algısına neden olmuştur.⁸⁸

Bu yapılan algılardan sonra yayınlanan genelge; Ankara Tabipler Odası tarafından açılan davayla Danıştay, bu genelgeyi durdurma kararı almıştır. Danıştay’ın genelgeyi durdurma kararından sonra Sağlık Bakanlığı uygulamaya koyduğu genelgeyi mahkeme kararıyla sonlandırmıştır.⁸⁹

Ülkemizde Sağlık Bakanlığına bağlı sağlık kuruluşlarında manevi rehberlik hizmetleri 2 farklı döneme ayrılmaktadır:

Birinci dönem, yukarıda bahsettiğimiz Danıştay tarafından sonlandırılan 1994 ve 1996 dönemi; İkinci dönem ise 2015 yılı ve sonrası dönemi kapsamaktadır. Sağlık

⁸⁴ Nurullah Altaş, “Hastanelerde Dini Danışmanlık Hizmetleri (Türkiye Uygulaması Üzerine Deneysel Bir Araştırma)”, *Ankara Üni. İlahiyat Fak. Dergisi*, Ank., 1999, c. 39, Sayı: 1, s. 602.

⁸⁵ Serpil Başar, “Diyanet İşleri Başkanlığının Yürüttüğü Cami Dışı Din Hizmetleri Kapsamında Hastanelerde Din Hizmetleri İhtiyacı”, *I. Din Hizmetleri Sempozyumu*, Ank., 2008, s. 621.

⁸⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı, (1995), *I Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri*, 1995, Ank., Diyanet Yay. s. 62-64.

⁸⁷ Altaş, “Hastanelerde Dini Danışmanlık Hizmetleri”, s. 605.

⁸⁸ Hasan Mollaoğlu, *Hastane Hizmetleri Bağlamında Manevi Bakım ve New York Healthcare Chaplaincy Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ank., 2013, s. 34.

⁸⁹ Altaş, “Hastanelerde Dini Danışmanlık Hizmetleri” 605.

hizmetlerinde manevi danışmalık hizmetlerinin dönemlere ayrılmasının ana sebebi 2015 yılında yapılan değişikliklerdir. 1994 ve 1996 yılını kapsayan dönemde manevi danışmanlık hizmeti tamamen din referanslı bir hizmet olarak sunuluyordu. Bu dönemde yapılan hizmetler; hastane ziyaretleri, vaaz ve irşat, din ve moral hizmetleri olarak hasta olan bireylere sunuluyordu. Fakat 2015 yılında manevi danışmanlık, farklı bir yaklaşımla hastalara sunulmaya başlanmıştır. Hastalara sunulan hizmetler, dinden daha kapsamlı olan maneviyat deyimini de kullanılmaya başlanmıştır. Yapılan bu yapısal değişikliklerinden sonra sağlık kurumlarında, moral ve motivasyon, manevi destek ve rehberlik çalışmaları hayata geçmiştir.⁹⁰

1.3.2. Hapishaneler

Ceza infaz kurumlarında bulunan insanlara uygulanan manevi danışmanlık hizmetlerinin temel gayesi, yaşadıkları manevi boşluktan dolayı bireyin davranışlarında meydana gelen suç belirtilerini yok etmek veya bu suç belirtilerini asgari düzeye çekmektir. Ceza infaz kurumlarında bulunan tutuklu ve hükümlü bireylerin cezaevlerinden çıktıktan sonra topluma uyum sağlamaları ve bu sürede toplumla kaynaşmış uyumlu bireye evrilmesini amaçlamaktadır. Bununla birlikte hayatını devam ettirme noktasında manevi hâllerini yukarıya çıkartıp sosyal hayatta manevi duyguları güçlü bir birey hâline getirmeyi amaçlamaktadır. DİB (Diyanet İşleri Başkanlığı) ve Adalet Bakanlığının kendi aralarında yaptıkları protokoller, bu durumun izahatını net olarak yapmaktadır. (Adalet Bakanlığı ve Diyanet İşleri Protokolü 2001 ve 2011).

Bu protokoller kapsamında;

Ceza infaz kurumlarında bulunan bireylerin manevi olarak içinde buldukları duygu durumunu güçlendirmek, cezaevi hayatı öncesinde yaptıkları hataları fark ettirip daha sonraki süreçte bu hataları yapmamaları ve topluma tekrar kazandırmak,

Ceza infaz kurumlarında bulunan bireylerin manevi duygularını güçlendirip bu güçlendirmeden sonra cezaevlerinde bulunan bireylere yeni milli ve dini bir kişilik kazandırmak,

Hükümlü ve tutukluların güçlendirilmiş manevi duygularıyla kendisiyle barışık bir birey haline getirilmesini sağlamak,

⁹⁰ Mustafa Koç, *Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Hastanelerdeki Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri (1995-2015): Sınırlılıklar ve Bir Eğitim Program Önerisi*, İst., Dem Yay. 2014, s. 335-342.

Bireyin, insanoğlunun yaratılmışların en şerefli olduğu benimsenmesi bu nokta kişinin kendisine, yaşadığı topluma ve yaratıcıya karşı kendisini sorumlu olarak görmesini sağlamak,

Tutuklu ve hükümlülere yönelik manevi duyguların gerekliliğinden ve insanların buna gereksinim duyduğundan söz etmek,

Ceza infaz kurumunda bulunan din hakkında yanlış ve eksik bildiklerini düzelterek mensubu olduğu dini doğru öğrenmesini sağlamak,

Cezaevlerinde bulunan tutuklu ve hükümlülerin talebi doğrultusunda Kur'an ve Hz. Peygamberin kişiliğini anlatıp bilgilendirmek amaçlanmıştır.

Ceza infaz kurumlarında bulunan manevi hizmet için görevlendirilen personeller yukarıda belirttiğimiz maddeleri cezaevlerinde bulunan bireylere manevi rehberlik uygulamasıyla sunmaktadırlar. Hayata geçirilen bu uygulamalar ceza infaz kurumlarında geçirdikleri süre boyunca bireylere rehberlik etmeleri ve cezaevinden çıktıktan sonra bireyi sosyal hayata kazandırmak ve tekrar aynı problemlerle karşılaşmamaları için çalışmalar yapmaktadırlar.

Ceza infaz kurumlarında manevi rehberlik hizmetlerin uygulanma süreci dört dönem şeklinde incelenmektedir.⁹¹

Birinci Dönem 1950 ve 1983 yıllarını kapsayan dönem olarak adlandırılmaktadır. Cezaevlerinde manevi danışmanlık uygulamaları, 1960'lı yıllardan sonra hayata geçmiştir. Bu dönemden önce ceza infaz kurumlarında manevi destek uygulamaları noktasında herhangi bir uygulama yapılmamıştır. Fakat 1960 yıllarından sonra ceza infaz kurumlarına yönelik bakış açısında bir değişiklik olmasıyla beraber ceza infaz kurumları acı çektirilen yer olmaktan çıkıp ıslah edilen mekân hâline gelmiştir. Bu bakış açısının değişmesiyle beraber manevi rehberlik uygulamaları başlamıştır. Bu çalışmaları hayata geçiren ve uygulayıcısı olan kurum DİB'tir.⁹²

Birinci dönemde ceza infaz kurumlarında bulunan bireylere yönelik manevi destek noktasında ilk planlamalar yapılmış ve müfredatlar hazırlanma aşamasına

⁹¹Harun Işık, Abdullah Demir, *Ceza İnfaz Kurumları Din Hizmetleri Rehberi*, Ankara, DİB Yay., 2012, s. 30.

⁹²Ali Seyyar, "AB Sürecinde Türkiye'de Manevi Sosyal Hizmetlerin Önemi", *Manevi Sosyal Hizmetler*, Rağbet Yay., İst., 2015, 73.

geçilmiştir. Bu ilk adım Adalet Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı arasındaki çalışmanın başlangıç noktasıdır. Bu yıllar içerisinde Adalet Bakanlığı, ceza infaz kurumlarında manevi rehberlik ihtiyacının gerekliliğine değinerek bu kanun hakkında nelerin uygulanabileceğine dair görüş talebinde bulunmuşlardır.⁹³

Diyanet İşleri Başkanlığı illerde bulunan müftülöklere bir genelge yollayarak Diyanet personelinin ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlü ve tutukluların manevi hislerine dokunabilen, onları umutsuzluğa karşı ümitlendirebilecek din adamlarının belirlenip ceza infaz kurumlarında görevlendirilmesini talep etmektedir.⁹⁴

Yayınlanan bu genelge neticesinde görevlendirilen diyanet personelinin ceza infaz kurumlarında bulunan bireylere yönelik manevi rehberlik hizmeti başlamıştır.

Uygulamaya konulan bu hizmetler, ceza infaz kurumlarında bulunan tutuklu ve hükümlülere olumlu yönde etki etmiştir. Bu olumlu etki üzerine Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 9 Şubat 1974 yılında ceza infaz kurumlarına din adamı ataması yapılmıştır.⁹⁵

İkinci Dönem 1983 ve 2001 yılları arasında kapsamaktadır. İkinci Dönem Adalet Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı arasında yapılan işbirliği dönemidir. Bu zaman zarfında manevi rehberlik hizmetlerine yeni uygulamaların kazandırılması, ceza infaz kurumlarında manevi danışmanlık hizmetlerinin çalışma alanını genişletilmiştir. Manevi rehberlik çalışmalarının daha önceki zamanlarda ceza infaz kurumlarında sadece din alanını sınırlı kılarken ceza infaz kurumlarında görevli din personelinin görev tanımlamalarının genişletilmesiyle cezaevlerinde bulunan bireylerin manevi yönlerinin güçlendirilmesi şeklinde çalışma kapsamı genişletilmiştir.⁹⁶ Bu hizmetlerin yerine getirilmesi noktasında ceza infaz kurumlarına 1983 yılında din görevlisi istihdamına başlanmıştır. Yapılan bu yeni istihdamlarla birlikte ceza infaz kurumlarında bulunan

⁹³Şuayb Özdemir, “Türkiye’de Cezaevlerinde Din Eğitimi Uygulamasının Geçirdiği Aşamalar”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi II*, Sayı: 2, 2002, s. 66.

⁹⁴ Mehmet Bulut, “Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Yaygın Din Eğitimi Görevi”, *Diyanet İlmî Dergi*, 1999, Ank., Yıl: 35, Sayı 4.

⁹⁵ Işık, Demir, *Ceza İnfaz Kurumları Din Hizmetleri Rehberi*, s. 30.

⁹⁶ Adalet Bakanlığı (1983), Din ve Ahlâk Bilgisi Müfredat Programı; Adalet Bakanlığı, 46/1 Nolu Genç ve Yetişkin Hükümlü ve Tutukluların Eğitim ve İyileştirilme İşlemleri ve Diğer Hükümlere Dair Genelge.

tüm tutuklu ve hükümlülere manevi rehberlik hizmeti sunulmak istenmiştir. Bu hedef doğrultusunda ceza infaz kurumlarına 214 din görevlisi istihdam edilmiştir.⁹⁷

Üçüncü Dönem 2001 ve 2011 yıllarını kapsamaktadır. 2000 yılının ilk dönemlerine kadar ceza infaz kurumlarında yapılan uygulamalar, genel itibariyle dini sohbet içerikli bir şekilde icra edilmiştir. Fakat 2001 yılında ceza infaz kurumlarında manevi rehberlik hizmet uygulamalarında yaşanan değişimle birlikte, artık hükümlü ve tutuklu bütüncül bir şekilde ele alınmış; bireyin psikolojisini, sosyal hayatta durumunu ve maneviyatını ele alan uygulamalar hayata geçirilmeye başlanmıştır.⁹⁸ Bu yapılan çalışmaların başarıya ulaşması için manevi rehberlik çalışmalarını hayata geçirecek, görevlilerin psikoloji ve sosyoloji biliminde yetkinliğe sahip olmaları koşulu getirilmiştir.⁹⁹ Devam eden süreçte ceza infaz kurumlarına sosyal çalışmacı, psikolog ve eğitimci istihdamı oluşturulmuştur.¹⁰⁰

Bu noktada yapılan en önemli değişiklik, ceza infaz kurumlarında manevi rehberlik hizmeti kapsamında icra edilen çalışmalarda müfredat içeriği değişikliğe uğramıştır. Yapılan bu değişiklikle 26 Eylül 2022 tarihinde “Din ve Ahlak Bilgisi” müfredatı yeniden ele alınmıştır. Bu uygulamanın genel itibariyle manevi rehberliğin amacı, kapsamı ve ceza infaz kurumunda bulunan personelin görevleri noktasında gerekli bilgi yazılmıştır. Bununla birlikte 17 Haziran 2015 tarihinde ceza infaz kurumlarında “Gözlem ve Sınıflandırma Merkezi” kurulmuştur. Yapılan bu sınıflandırmalarla birlikte doktor, öğretmen, sosyal çalışmacı, psikolog ile birlikte manevi hizmet uygulayıcıları olan din görevlilerine de görev verilmiştir.

Dördüncü Dönem 2011 yılı ve sonraki dönemi kapsamaktadır. Adalet Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığının 10 Şubat 2011 tarihinde “Tutuklu ve Hükümlülerin Dini ve Ahlaki Gelişimini Sağlamaya Yönelik Protokol” ile yeni bir dönem açılmıştır. Yapılan bu iş birliğiyle ceza infaz kurumlarında uygulanan manevi rehberlik hizmetlerinin tanımının yapılması genel amaçları ve manevi danışmanlığın gerekliliği üzerinde durulmuştur.

⁹⁷ Işık, Demir, *Ceza İnfaz Kurumları Din Hizmetleri Rehberi*, s. 32

⁹⁸ Özdemir, “Türkiye’de Cezaevlerinde Din Eğitimi Uygulamasının Geçirdiği Aşamalar”, s. 77.

⁹⁹ Saadettin Özdemir, “Cezaevlerinde Verilen Din Eğitiminin Yeterliliği Üzerine Bir Araştırma: Isparta-Burdur Örneği”, *Süleyman Demirel Üni. İlahiyat Fak. Dergisi*, 2008/2, Sayı: 21, s. 46.

¹⁰⁰ Harun Işık, “Cezaevlerinde İnfaz Kurumlarında Din Hizmetleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2010, Yıl: 3, Sayı: 12, s. 250-263.

1.3.3. Sosyal Hizmetler Alanında Manevi Rehberlik

Korunmaya gereksinim duyan çocuklarda, yaşlı bireylerde ve diğer insanlarda buldukları özel hâllerden dolayı birçok psikolojik ve sosyolojik problem ortaya çıkıp kendisini hissettirmektedir. Bu problemlerin giderilmesi için sunulan temel bakım hizmetlerinin yanı sıra sosyal hizmet çalışmaları da tek başlarına yeterli seviyeye ulaşmamaktadırlar.¹⁰¹ Buna ek olarak her insanın bazı manevi duygularının güçlendirilmesi gereksinimi vardır. Bu gereksinimler; hayatı anlamlandırmak, hayatın amacını benimsemek, hayatın birey için önemini kavratmak gibi gereksinimlerdir. Bu noktada bireyin hayatında yaşadığı krizler, ölüm korkusu, sevgi, saygı, güvenlik ve kabul edilme gibi manevi duyguların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu ihtiyaçlar düşünüldüğünde tüm bireyler için özel ve bir o kadar da temeldir. Bu duygu gereksinimini karşılayabilmek için bireyler birbirleriyle ya da yaratıcıyla ilişki kurmaktadır.¹⁰²

İnsanlar hayatının ilerleyen zamanlarında fiziksel problemler ile karşılaşmakta ve psiko-sosyal sorunlarla yaşamaktadırlar. Bireyin yaşının ilerlemesiyle birlikte bedensel güç azalmakta ve psikolojik çöküntüler gün yüzüne çıkmaktadır. Bu zamana kadar yapılan çalışmalar, dini-maneviyatın insan yaşamının ikinci evresinde önemli bir etken olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁰³ Yaşlılığın kendisiyle beraber getirdiği psikolojik sorunlar önünde güçlü durmak, iş hayatının sona ermesiyle başlanılan emeklilik döneminde ortaya çıkan boş zamanı kaliteli bir şekilde doldurmak ve o zamanı daha iyi kullanmak için inanç ve ibadetler, yaşlı insanların içinde bulunduğu hayatta önemli bir noktadadır.¹⁰⁴

Yaşlılara yönelik oluşturulan huzurevlerinde uygulanan her türlü manevi destek Aile Sosyal ve Çalışma Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı arasında gerçekleştirilen iş birliği protokolleri kapsamında verilmektedir. Bu noktada huzurevlerinde yapılacak olan bütün uygulamalar Aile Sosyal ve Çalışma Bakanlığıyla yapılan işbirliklerine dayanmaktadır. Yapılan bu uygulamalar sadece Aile Sosyal ve Çalışma Bakanlığına

¹⁰¹ Fatih Bayraktar, *Yaşlılık Dönemi ve Problemleri*, İstanbul, İslami İlimler Araştırma Vak., 2007, s.1444.

¹⁰² Şafak Ergül, Ayla Bayık, Hemşirelik ve Manevi Bakım”, *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 2004, Cilt: 8, Sayı: 1, s. 37-38.

¹⁰³ Bayraktar, *Yaşlılık Dönemi ve Problemleri*, 145.

¹⁰⁴ Ayşe Akgül, *Yaşlılarda Sosyal ve Manevi Bakım (Darülaceze Örneği)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enst. 2009, 46.

bağlı kurumlarda geçerlidir. Bakanlığa bağlı olmayan kurumlar, Diyanet İşleri Başkanlığıyla yapılan protokolden faydalanamamaktadırlar. Bunun yanı sıra yaşlı bireyler; kendi yaş grubuyla vakit geçirebileceği, bir gruba ait olabileceği mekânlar da aramaktadırlar. Diyanet İşleri Başkanlığı bu noktada iki farklı alanda hizmet vermektedir.

1. Camilerde yapılan vaazlar ve hutbeler, bunun yanı sıra yaptıkları konferanslar, çıkardıkları broşürler, görsel ve yazılı medyada yaptıkları yayınlar, kamu spotları ve yayınladıkları reklamlarla yaşlı bireylerin toplum için değerlerini ve önemini topluma yansıtmaktadır.

2. Hizmet alanı Aile Sosyal ve Çalışma Bakanlığına bağlı huzurevlerine yönelik yapılan manevi hizmet çalışmalarıdır. Ülkemiz genelinde 55 farklı ilde 20 bin civarında yaşlı bireyimiz bu hizmetlerden yararlanmaktadır. Bu noktada il müftülükleriyle oluşturulan uygulamalar kapsamında birçok hizmet sunulmaktadır. Özellikle ramazan ayında onların kendilerini yalnız hissetmemeleri için iftar davetleri verilmekte, dinimizde önemli olan gün ve gecelerde programlar yapılmakta ve belli zaman aralıklarında huzur evleri ziyaret edilip onlarla vakit geçirilmektedir. Yapılan bu çalışmalar ile huzurevlerinde yaşayan yaşlı bireylerimizin bazı manevi gereksinimleri karşılanmaktadır. Bu gereksinimler arasında sevgi, inanç, ilgi, güven, moral de bulunmaktadır.¹⁰⁵

Manevi rehberlik uygulamalarının özünü oluşturan, temel gayesi olan, manevi rehberlik hizmetleriyle yakın ilişki içinde olan, sosyal hizmet uygulamaları alanına giren ve dini-manevi yönden risk altında olan insanların koruma altına alınıp bu bireylere sahip çıkılması gerekmektedir. Sevgi evlerinde, yurtlarda, çocuk evlerinde vb. kurumlarda hayatını geçiren çocuk ve genç bireylerin psikolojik problemlere yakalanmasını önlemek ya da bu problemleri yaşayan bireylere önleyici ve koruyucu manevi rehberlik programları hazırlamak, hazırlanan bu programları uygun ortamda uygulamak önemlidir.

Bu bağlamda Diyanet İşleri Başkanlığı yapılan iş birliği protokolleriyle din görevlisi görevlendirmektedir. Yapılan bu protokoller çerçevesinde eğitim programları uygulanmaktadır. Manevi rehberlik hizmetleri, yapılan protokoller çerçevesinde

¹⁰⁵ Din Hizmetleri Raporu, Yıllık Rapor. <http://www2.diyamet.gov.tr>, (01.02.2018). s64 65.

belirlenen bakım hizmetleri uygulanmaktadır. Bu kapsamda çocukları, en önemlisi de bakıma ihtiyaç duyan engelli çocukları, koruma altına alıp koruma altına alınan bu çocuklara sosyal kaynaşma kazandırılıp bu bireylere her türlü manevi destek, refakatçi, yönlendirme ve teselli edici gibi sosyal hizmet uygulamalarını hayatlarına tatbik edip onların ruhen mutlu ve huzurlu olmalarını sağlaması gerekmektedir.¹⁰⁶

1.4. Ruh-Beden İlişkisi Bağlamında Manevi Rehberliğin Önemi

Dinin ve maneviyatın bireysel olarak insanın mutlu ve mutsuzluğu üzerinde etkili olup olmaması araştırılan konulardan birisidir.¹⁰⁷ William James de insanın kendisini psikolojik olarak iyi hissetmesinin temel ayırım noktası olarak görmektedir. Kişinin iyi hissetmesi veya kötü hissetmesi bu temel noktayı belirlemektedir.¹⁰⁸ Yaşadığı hayatta anlam bulan insanların genel olarak kendisini iyi hissettiğini, yaşadığı hayatta ve benimsediği inançta memnun olan bireyin psikolojik sağlığının iyi olduğuna yönelik görüş kabul edilmektedir.¹⁰⁹ Tüm psikolojik hastalıklar içinde depresyon, yoğun olarak insanlar tarafından şikâyet edilmektedir. Depresyon hâli insanların yaşadığı toplumda yaygın olarak görülmektedir.¹¹⁰ Depresyon hâlinin, bireyin moral ve motivasyonuna direkt ilişkisi bulunmaktadır. Bu noktada depresyon hâli, maneviyat ve dindarlıkla ilişkisi bağlamında en çok üzerinde çalışılan konuların önünde gelmektedir.¹¹¹

İnsanlar bazen bulunduğu ortamda kendilerini izole ederler ya da sosyalleşme noktasında çaba sarf ederler. Bireyin kendi ruh sağlığını kaybettiğine dair önemli ipuçlarından biri, bireyin yaşadığı toplumdan çekilmesi yani izole olmasıdır. Farklı bir pencereden bakıldığında toplumdan soyutlanmak, psikolojik hastalıkların önünü açabilmektedir. Buna karşın bireyin sosyalleşmesi, ruhsal hastalıklara karşı koruyucu ve tedavi edici yöntemler arasında bulunmaktadır. Dini organizasyon içerisinde olarak da

¹⁰⁶Bulut, “Diyaret İşleri Başkanlığı’nın Yaygın Din Eğitimi Görevi”, *Diyaret İlmi Dergi*, Yıl: 35, Sayı 4, s.253.

¹⁰⁷ A. Yapıcı ve H. Kayıklık, “Ruh Sağlığı Bağlamında Dindarlığın Öz Saygı ve Kaygı ile ilişkisi: Çukurova Üniv. Örneği”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3 (9), s. 178.

¹⁰⁸ W. James, *The Varieties of Religious Experience*, Collins, 1960, s. 163.

¹⁰⁹Martha Gene Meraviglia, *The Mediating Effects of Meaning in Life and Prayer on the Physical and Psychological Responses of People Experiencing Lung Cancer*, Yayınlanmamış Doktora tezi, Texas University, 2001, 49-50.

¹¹⁰ Neşe Kocabaşoğlu vd., “Anksiyete ve Depresyonun Çok Yönlü İlişkisi”, *Yeni Sempozyum*, 42 (4), 2004, s. 170.

¹¹¹Horozcu, “Tecrübî Araştırmalar Işığında Dindarlık ve Maneviyat ile Ruhsal ve Bedensel Sağlık Arasındaki İlişki”, s. 200 vd.

değerlendirilebilecek olan sosyalleşme, maneviyat ve dindarlık noktasında birçok araştırmaya konu edinmiştir.¹¹²

Stres, birçok fiziksel ve ruhsal hastalığın sebebi olabilen ve bu hastalıklarla mücadelede dini-manevi duygu ve inancın rolü önemle bilinmektedir.¹¹³

Psikolojik hastalıklar sırasında bireyin yaşayacağı en olumsuz durumların başında intihar gelmektedir. İntihar insanın içinde bulunduğu durumun dayanılmaz hâle gelerek, kişinin aklının devre dışı bırakmasıyla kendi canına kıymasıdır. İnsanların yaşadığı hayatın kendisiyle beraber getirdiği zorluklar, bazen psikolojik olarak sağlam olan bireyleri de bu acı duruma yani intihara sürüklemektedir. Maneviyat ve dindarlığın bu durumla ilişkili olup olmadığı, bu alanda çalışmalar yapan araştırmacılar tarafından çalışılmaktadır.¹¹⁴

Ölüm ve ölüm kaygısı din psikolojisinin önemli araştırma konularından biridir. Ölüm kaygısı bireyler açısından stresin ana unsurlarından bir tanesi konumundadır. Dinlerin kendi tabanına yani kendisine inanan bireylere verdiği mesajlarda ölümle ilgili mesajlar çokça fazladır. Dinlerin insanlara verdiği bu mesajların ölüm kaygısını artırıp artırmadığı temel araştırma konusudur.¹¹⁵

Depresyona oldukça yakın olan kavramlardan biri de anksiyete hastalığıdır. Bu kavram bazen depresyonla karıştırılan ve depresyon kadar insanlar arasında yaygın olan ruhsal bir hastalıktır. Bu ruhsal hastalıkta bireyin kendisi ve yakınlarının içinde bulunduğu durumu ve gelecekle ilgili kaygıların yaşandığı bir durumdur.¹¹⁶ Bu ruhsal hastalık dindarlıkla ilişkisi bağlamında araştırılan konulardan biridir.¹¹⁷

¹¹²Gall vd., "A Longitudinal Study on the Role of Spirituality in Response to the Diagnosis and Treatment of Breast Cancer", J Behave Medicine, 32, 2009, s.175.

¹¹³ Horozcu, "Tecrübî Araştırmalar Işığında Dindarlık ve Maneviyat ile Ruhsal ve Bedensel Sağlık Arasındaki İlişki", s. 200 vd.

¹¹⁴ April Minatrea Lok, "The Effects of Intercessory Prayer on the Psychological Well-Being of College Students", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kansas University, 2001, s. 2-3.

¹¹⁵ Murat Yıldız, "Dindarlık ve Ölüm Kaygısı, Tasavvufi Yaklaşım ve Günümüz Üniversite Öğrencileri", Journal of Religious Culture, nr. 43b, 2001.

¹¹⁶ Neşe Kocabaşoğlu vd., "Anksiyete ve Depresyonun Çok Yönlü İlişkisi", Yeni Semposium,, 42 (4), 2004s. 168-175.

¹¹⁷ Bk: Catherine Elizabeth Kurek Wiegand, "*The Effects of Prayer on Anxiety and Performance*", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Purdue University, 2004, s. 25.

İKİNCİ BÖLÜM

BATI'DA VE TÜRKİYE'DE MANEVİ REHBERLİĞİN GELİŞİMİ

2.1. Batıda Manevi Rehberlik

Batıda din adamları gördükleri din eğitiminin yanında insan psikolojisine yönelik eğitimler de almalarından dolayı verdikleri hizmet sahası genişlemiştir. Bu noktada Batı dünyasında manevi rehberliğin farklı kuruluşlarda ve farklı şekillerde yıllardır uygulanmakta olduğunu söyleyebiliriz. Batı dünyasında manevi rehberliğin sistemleştiği bazı ülkelerde var olan durumu anlatacağız.

Manevi rehberlik İngiltere ve ABD alt yapısıyla ortaya çıkıp gelişmiştir. ABD ve İngiltere manevi rehberlik çalışmalarına öncülük etmiştir. Bu çalışmalar ne kadar da bu ülkelerde yapılmışsa da şu anki zamanda birçok ülkede mevcuttur. Manevi rehberlik eden uzmanların neredeyse tamamına yakını ilahiyat eğitimleri almıştır.

Bununla beraber birkaç ülkede verilen temel eğitim programlarının karşılanması hususunda bazı farklılıklar mevcuttur. Manevi rehberlik programlarına liderlik eden ABD ve İngiltere'de manevi rehberlik eğitim olanakları yüksektir. Yukarıda belirttiğim ülkelerde ilahiyat eğitiminin yanı sıra bu alanda yüksek lisans yapmak da zorunludur.¹¹⁸

Manevi rehberlik öğretiminde İngiltere ve ABD gibi standartları yüksek olan bir başka Avrupa ülkesi de Almanya'dır. Almanya'da manevi rehberlik eğitimleri Almanların bağlı olduğu kilisede verilmektedir. Bu kiliselere bağlı olan MYO bu hizmeti yerine getirmektedir. Bu mekteplerde eğitim almanın şartları mevcuttur. Buralarda eğitim alabilmek için 1 yıl süreyle din hizmetleri ya da sosyal hizmet alanlarında gönüllük esasıyla çalışmak gerekmektedir. Bunun yanı sıra 10 yıl örgün eğitimi tamamlamak gerekmektedir.¹¹⁹

Avrupa'nın bir başka ülkesi olan Hollanda'da bu durum biraz farklılık arz etmektedir. Bu ülkede ilahiyat eğitimi almak zorunlu değildir fakat manevi rehberlerin

¹¹⁸ Selda Karaaslan, "Manevi Bakım Hizmetlerinde Etik Kurallar ve Profesyonel Standartlar (ABD, Kanada ve İngiltere Örnekleri)" *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*, Değerler Eğitim Merkezi Yay., İst., 2016, I, 289-290.

¹¹⁹ Ali Seyyar, "Dünya ve Türkiye Uygulamaları Açısından Manevi Bakım", http://www.manevibakim.com/bilim_alanlari/manevi_bakim/makale_07.asp

MYO (meslek yüksekokulu) ya da üniversite seviyesinde verilen programlara katılması şartı bulunmaktadır.¹²⁰

Avrupa'nın başka bir ülkesi olan Belçika'da ortaöğretim eğitimini tamamlayan manevi rehberleri, altı yıl süren manevi rehberlik eğitiminden sonra donanım noktasında en yüksek seviyeye çıkarmaya yönelik ciddi programlar uygulanır.¹²¹

Başka Avrupa ülkesi olan laik sistemin en katı şekilde uygulandığı Fransa'da manevi rehberlik yapacak olan görevlilerin, ortaöğretim eğitimi bittikten sonra "Seminaire" ismiyle bilinen kiliseye bağlı, beş ya da altı yıl papaz mekteplerinde eğitim almaları zorunlu olarak görülmektedir.¹²²

Macaristan'da din adamları, kilise dışında farklı kurumlarda eğitim almalarına ek olarak ilahiyat okullarına bağlı enstitülerde üç yıl daha yoğunlaştırılmış eğitim programlarına tabi tutulurlar.¹²³

İspanya'da manevi rehberlik yapacak kişiler, ilahiyat eğitimine ek olarak sosyal bilimlerden sosyoloji, felsefe, psikoloji gibi sağlık bilimlerinde; tıp hemşirelik gibi alanların birinde eğitim görmektedirler, bunun yanı sıra kendi ilgi alanlarına göre master yapmaktadırlar.¹²⁴

Batı dünyasında manevi rehberliğin uygulandığı birçok ülkede ortak olan manevi rehberlik derslerinin temelde verilmesi gerekenlerin dışında Batı ülkelerinde bazı özel şartlar değişkenlik göstermektedir. Manevi rehberlik uygulamalarının başladığı Amerika Birleşik Devletleri'nde devam eden eğitim programı incelendiğinde, temel yeterlilik eğitimi dışında bazı özel eğitimler de manevi rehberlere verilmektedir. Bu özel eğitimleri incelediğimizde "Klinik Pastoral Eğitim" (CPE) programı, manevi rehberlere uygulanması için hazırlanan özel eğitim programlarıdır. Manevi rehberlere birkaç ay sürebilecek ya da yıl boyunca devam edebilecek pratik ve teorik

¹²⁰ Arslan Karagül, "Manevi Bakım: Anlamı, Önemi, Yöntemi ve Eğitimi (Hollanda Örneği)", *Dini Araştırmalar Dergisi*, Cilt:14, Sayı:40, s.6.

¹²¹ Nurullah Altaş, *Hastanelerde Dini Danışmanlık Hizmetleri*, İst., Ensar Neşriyat, 2014, s.158.

¹²² Altaş, *Hastanelerde Din ve Moral Hizmetleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniv., Ank., 1997 s.46.

¹²³ İhsan Çapcıoğlu, Fatma Çapcıoğlu, "Psiko-Sosyal Destek ve Manevi Bakım Uygulamaları: Budapeşte Örneği", *Dezavantajlı Gruplar Psiko-Sosyal ve Manevi Bakım*, Ank., Grafiker Yay., 2016,

¹²⁴ Fatıma Zeynep Belen, "Dezavantajlı Gruplara Yönelik Manevi ve Psiko-Sosyal Bakım Uygulamaları: Sevilla Örneği", *Dezavantajlı Gruplar Psiko-Sosyal ve Manevi Bakım*, Ankara, Grafiker Yay., 2016, s.26.

yoğunlaştırılmış programlar içeren kurslar gibi planlanan Klinik Pastoral Eğitim'i¹²⁵ 400 saatte tamamlanması gerekmektedir.¹²⁶

Amerika'da hastanedeki manevi rehberlerin tam zamanlı olarak bu eğitimleri 1 yıl alması gerekmektedir. Hastane, manevi rehberin göreve başlaması için alınan eğitimlere ek olarak 2 yıl daha yoğunlaştırılmış eğitim programlarına katılması gerekmektedir.¹²⁷

Bu yoğunlaştırılmış eğitim programları dışarıdan katılıma açıktır. Bu programlara öğrenciler, din görevlileri, kilisenin yetki vermediği Türkiye'de uygulanan fahri imamlık gibi din görevlileri de katılım sağlayabilmektedir. ABD'de manevi rehber olmanın özel şartları bulunmaktadır. Bu özel şartlara baktığımızda yukarıda bahsettiğimiz yoğunlaştırılmış eğitim programlarına katılıp, buna ek olarak 1 yıllık lisansüstü eğitime denk olan sertifikayı almak gerekmektedir.¹²⁸

CPE eğitim sertifikasına sahip manevi rehberler, genel olarak sosyal hizmet sunulan; cezaevi, üniversite, hastane gibi yerlerde görev yapmaktadırlar.¹²⁹

Amerika Birleşik Devletleri'nde manevi rehberlik eğitim programlarında uygulanacak olan standartlar belirlenerek yeterliliği sağlayan üst kurum niteliği taşıyan AAPC, uygulamaya koyduğu tüm programlarda her düzeyde yoğunlaştırılmış eğitim programının uygulanmasını istemektedir. Bu noktada yoğunlaştırılmış eğitim, staj ve rehber kontrolünde yapılan uygulamaların oluşturduğu bir süreç olarak belirtebiliriz.¹³⁰

ABD'de olduğu gibi manevi rehberliğin gelişim gösterdiği İngiltere'de manevi rehberlerin göreceği eğitimlerde de bazı özel nitelikli şartlar bulunmaktadır. Manevi danışmanlık alanına yönelik yapılan eğitim uygulamalarına yönelik gelişen bu özel

¹²⁵ Zuhul Ağılıkaya Şahin, "Klinik Manevi Bakım Almanya Örneği", *Journal Of Intercultural And Religious Studies*, Number: 7, 2014, s.42-43.

¹²⁶ Karaaslan, "Manevi Bakım Hizmetlerinde Etik Kurallar ve Profesyonel Standartlar (ABD, Kanada ve İngiltere Örnekleri)" s. 289-290.

¹²⁷ David Lyall, *Counselling in The Pastoral and Spiritual Context*, Buckingham Philadelphia, Open University Press, 1995, s.13.

¹²⁸ Larry VandeCreek , Laurel Burton "Professional Chaplaincy: Its Role and Importance In Healthcare", *The Journal of Pastoral Care*, Vol. 55, No.1, Spring 2001, s. 85.

¹²⁹ Fatih Yücel, "*ABD'de Müslümanlara Yönelik Dini Danışmanlık Eğitimi (Hartford Seminary Örneği)*", *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik C.I.* İst., Değerler Eğitim Merkezi Yay., 2016, s.383

¹³⁰ H. Sinem Uğurlu Bakar, "Dini Danışmanlık Eğitimi: AAPC Akreditasyon Kriterlerinin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*, Değerler Eğitim Merkezi Yay., İst., 2016, I, 279.

nitelikli şarlar, manevi rehberlik alanının oluşturduğu eğitim uygulamalarına pratik ve teorik eğitimlerine katılmaları gerekmektedir.¹³¹

Manevi rehberlik eğitimlerini ABD’de alan Avrupa ülkelerinden biri olan Hollanda’nın din adamları, ilk defa klinikte denemelere başladığı eğitim ve uygulamaları gerçekleştirmeleriyle beraber çeşitli üniversitelerde enstitü kurmuşlardır.

Yapılan bu programların geliştirilmesiyle Hollanda’da stajlarla birlikte pratik ve teorik eğitimlere de büyük önem verilmektedir.¹³²

Almanya’da manevi rehberlik programları çeşitli kuruluşlar tarafından oluşturularak planlaması yapıp geliştirilir. Bu programlar ABD’de olduğu gibi sivil toplum kuruluşlarının belirlediği standartlarla düzenlenmektedir. Bu uygulamalar üç ya da beş günlük eğitim kısımları hâlinde bir ila dört sene sürdürülmesi ya da Almanya’da en fazla etki yapan ve nerdeyse bütün din adamlarının tabi olduğu Klinik Pastoral Eğitim (KSA) uygulamalarının olduğu gibi altı ya da on iki haftalık program şeklinde iki ya da üç yılda tamamlanan cumartesi-pazar kursları gibi uzun süreler şeklinde planlanmaktadır. Almanya’da eğitim kalitesini belirleyen ve bu programların denetimlerini gerçekleştiren ana kuruluş Pastoral “Psikoloji Birliği (DGFP)”dir. Bu eğitim kalitesinin belirlenmesiyle birlikte farklı eğitim uygulamaları oluşturulmasına rağmen aynı kalite temel standartlar oluşmaktadır.¹³³

Almanya diğer Batı ülkeleri gibi manevi rehberlik eğitimlerinin uygulamalarına büyük önem vermektedir. Pratik ve teorik eğitimlerin bitmesinden sonra manevi rehberlere eğitim sertifikaları verilmektedir. Bu sertifikaları aldıktan sonra manevi rehberlere özel görevler ve bu görevlerini sürdürmelerine imkân vermektedir.¹³⁴ Bunların yanı sıra Almanya’da sosyal çalışmalara verilen değere bağlı olarak manevi rehber olarak görev yapacak din adamlarının eğitimleri bu çerçevede planlanmaktadır. Bu eğitimlerden sonra manevi rehberler sosyal teolog kapasitesine çıkmaktadırlar. Manevi rehber adayları olan bireyler, aldıkları yoğunlaştırılmış eğitimler sonrası Hristiyan

¹³¹ Karaaslan, “Manevi Bakım Hizmetlerinde Etik Kurallar ve Profesyonel Standartlar (ABD, Kanada ve İngiltere Örnekleri)”, I, 290.

¹³² Ağilkaya Şahin, “*Federal Almanya Cumhuriyetinde Dini Danışmanlık: Teori, Eğitim, Uygulama*”, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2014 s.172-174.

¹³³ Ağilkaya Şahin, “*Federal Almanya Cumhuriyetinde Dini Danışmanlık: Teori, Eğitim, Uygulama*”, s.161-172.

¹³⁴ Ağilkaya Şahin, “*Federal Almanya Cumhuriyeti’nde Dini Danışmanlık: Teori- Eğitim- Uygulama*”, s.161-164.

toplumuna ait mabetler veya olmayan çeşitli sosyal hizmet alanlarında sosyal teolog birikimlerini kullanarak yapmış oldukları görevlerini devam ettirebilmektedirler.¹³⁵

Manevi rehberler için Macaristan'da bazı özel eğitim programları oluşturulmaktadır. Macaristan'da ilahiyat okulları çatısı altında (Karoli Gaspar Reform Üniversitesi İlahiyat Fakültesi) "Pastoral Care" adıyla başka bir alanın bulunmasıyla bu alana verilen değer görülmektedir. Eğitimlerinin 6 yıl sürdüğü bu alanda 1,5 yıl yapılan staj uygulamaların yanı sıra bu alanda pratik ve teorik bilgiye önem verilmektedir.¹³⁶

Bunun yanında Macaristan'da ilahiyat okullarını bitirmiş din bilginleri bu eğitimlere ek olarak ilahiyat alanına bağlı enstitülerde üç yıl daha bu alana yoğunlaşmış eğitim almaktadırlar.¹³⁷

Bazı Batı ülkelerinde manevi rehberlere yönelik hizmet içi eğitim programı da uygulanmaktadır. Manevi rehberlere yönelik geliştirilen eğitim uygulamalarına katılıp bu programlarda başarılı olan manevi rehberlerin görevlerini ifa ederken çeşitli dönemlerde süren 2-5 yıllık hizmet içi eğitim programına da katılım sağlaması gerekmektedir.¹³⁸

Bunun yanında manevi rehberlik yapacak olan kişilerde bazı ülkelerde din görevlisi tecrübesi aramaktadır. Bu ülkelerin dışında olan ülkeler, manevi rehberlerin din görevlisi tecrübesinin olmasını istemekle beraber zorunlu da tutmamaktadır.¹³⁹ Manevi rehberlerin İngiltere'de papazlarla ve muhafazakârlarla sınırlandırılmaması ve dini hizmet olarak manevi rehberlerin tecrübe sahibi olması zorunlu değildir. Bu noktada ifade edecek olursak manevi rehber olabilmek için din adamı olmak zorunlu değildir. Bu yoğunlaştırılmış eğitimlerden geçen kişiler de manevi rehber olarak göreve başlayabilmektedir. Almanya gibi Avrupa'nın bazı ülkeleri kilisenin bir görev vermesine gerek olmadan bireyler gönüllü olarak manevi rehber olarak yani fahri

¹³⁵Mustafa Bülbül, "Almanya'da Hastanelerde Yapılan Manevi Bakım (Din) Hizmeti", *Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu*, Ank., Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 2013, I, 611.

¹³⁶İhsan Çapcıoğlu, Fatma Çapcıoğlu, "Psiko-Sosyal Destek ve Manevi Bakım Uygulamaları: Budapeşte Örneği", *Dezavantajlı Gruplar Psiko-Sosyal ve Manevi Bakım*, Ank., Grafiker Yay., 2016, s. 61.

¹³⁷Çapcıoğlu, Çapcıoğlu, Psiko-Sosyal Destek ve Manevi Bakım Uygulamaları: Budapeşte Örneği", s.60.

¹³⁸Vande Creek ve Burton,, "Professional Chaplaincy: Its Role and Importance In Healthcare" s.85; Altaş, *Hastanelerde Din ve Moral Hizmetleri*, s.47; Karagül, "Manevi Bakım: Anlamı, Önemi, Yöntemi ve Eğitimi (Hollanda Örneği)", 14/40, s. 6.

¹³⁹Karaaslan, "Manevi Bakım Hizmetlerinde Etik Kurallar ve Profesyonel Standartlar (ABD, Kanada ve İngiltere Örnekleri)", *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*, İst. Değerler Eğitim Merkezi Yay., 2016 s. 290.

görevli olarak çalışmaktadır. Bu gönüllüler kilisenin verdiği eğitim programlarına da katılarak kontrol altında eğitimlerine devam ederler.¹⁴⁰

Fakat Amerika Birleşik Devletleri'nin de bu alanda kesin kuralları bulunmaktadır. ABD'de manevi rehber olabilmek için verilen eğitime katılıp, bu eğitimler sonrasında başarılı olup, gerekli olan sertifikayı almak gerekir. Buna ek olarak da kilisenin manevi rehberi görevlendirmesi gerekmektedir.¹⁴¹

Bununla birlikte iki buçuk yıl din görevlisi olarak hizmet etme şartı aranmaktadır.¹⁴²

Manevi rehberlerin gördükleri eğitim boyunca onların temel yeterliliklerine yönelik ve manevi rehberler için oluşturulan özel eğitim uygulamalarına ek olarak manevi danışmanların sahada bulunmalarını ve buralarda görevlerini sürdürmeleri için bazı özel şartlara ve donanımlara da sahip olması gerekmektedir. Amerika'da özellikle hastane ortamında vazifesini yerine getirecek olan manevi rehberlerin sağlık alanında bilgi ve birikimiyle donanımlı olması gerekmektedir.¹⁴³

Almanya'da manevi rehberlerin kendi mesleklerini temsil edebilecek donanıma sahip olmalarıyla birlikte iletişim kuracak yeteneğe sahip olmasına önem verilmektedir. Bu sebeple Almanya'da manevi rehberlere gezi gözlem yapmalarına ortam hazırlanır.¹⁴⁴

Belçika'da manevi rehberlerin mesleki yeterliliğe sahip olmalarının yanı sıra manevi danışman seçiminde birçok özellik dikkate alınır. Bunlar; deneyim, yeterlilik, maddi ve ruhsal hâlleridir.¹⁴⁵ Manevi rehberler de özel yetenekleri ve yeterliliklerinin kendilerinde bulunmasını isteyen devletlere örnek olabilir. Farklı inançlara sahip olan bireylerin aynı toplumda bir arada hayatını sürdürdüğü farklı kültürlerin Batı ülkelerinde manevi rehberlik uygulamalarında kendi kültürlerini yansıttığı görülmektedir. Bu nedenle başka dine mensup vatandaşlara karşı sorumlu olan manevi rehberlerin eğitim uygulamalarının mevcut farklı kültürel yapıya uygun olmasına dikkat

¹⁴⁰ Ağılkaya Şahin, "Federal Almanya Cumhuriyeti'nde Dini Danışmanlık: Teori- Eğitim-Uygulama", s. 229-230.

¹⁴¹ Lartey, "In Living Color: An Intercultural Approach to Pastoral Care and Counseling" s. 105.

¹⁴² Karaaslan, Manevi Bakım Hizmetlerinde Etik Kurallar ve Profesyonel Standartlar (ABD, Kanada ve İngiltere Örnekleri)", s. 289.

¹⁴³ Altaş, *Hastanelerde Din ve Moral Hizmetleri*, s.44.

¹⁴⁴ İbrahim Sağlam, Zeynep Yüksel, "Psiko-Sosyal Destek ve Manevi Bakım Uygulamaları: Augsburg Örneği", *Dezavantajlı Gruplar Psiko-Sosyal ve Manevi Bakım*, Ankara, Grafiker Yayınları, 2016, s. 217-218.

¹⁴⁵ Altaş, *Hastanelerde Dini Danışmanlık Hizmetleri*, s.158.

edilmektedir. Müslüman bireylerin çoğunlukla yaşadığı ülkelerde manevi rehberlere duyulan ihtiyacı gidermek için bazı eğitim dersleri düzenlenmektedir. ABD’de yapılan “Islamic Chaplaincy Program” bunlardan birisidir.¹⁴⁶

ABD ve İngiltere’de Müslüman vatandaşlara yönelik manevi rehberlik eğitimleri verilmektedir. Kamuya bağlı kuruluşlar, Müslüman manevi rehberlere ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyacın giderilmesi noktasında “Certificate in Training of Muslim Chaplains-Müslüman Manevi Danışman Eğitim Sertifikası” programı hizmete açılmıştır. Bu eğitim sertifikası programına katılan bireylerin manevi rehberlikle alakalı eğitimlerinin yanı sıra, İslam’da uygulanan manevi rehberliğe yönelikte eğitimlere tabi tutmaktadırlar.¹⁴⁷

ABD’de Müslüman manevi rehberlere verilen eğitimde İslami İlimler ve Müslüman-Hristiyan münasebetlerine önem verilmesinin yanında dinlerin birbirleriyle olan ilişkilerine yönelik çalışmalar da yapılmaktadır. Müslümanların manevi-dini rehberlik hizmetleri için master programları ve sertifika eğitimlerinin yapıldığı ABD’de müfredat oldukça geniştir.¹⁴⁸

Batı dünyasında manevi rehberliğin uygulanmakta olduğu ülkelerde manevi rehberlerin görev yaptığı kurumlarda bu rehberlerin istihdam şeklini incelediğimizde ülkelerin çok yapılı sosyo-kültürel yapısı, manevi rehberlerin kurumlarda işe girmelerine yansımaktadır. Bu noktada manevi rehberlerin kamu kurumlarında istihdam edilmesi çok önemsenmektedir. Manevi rehberliğe ihtiyaç duyan hastaların dini hassasiyetlerine önem verilerek manevi rehberlerin kamu kurumlarında işe başlamasına önem verilmektedir. Farklı inançlara tabii manevi rehberler, hastane yönetiminin ya da manevi rehberlik grubunun isteğine göre boş olan kadrolarda ya da yarı veya tam zamanlı olarak istihdam edilmektedir. Genel olarak incelendiğinde tam zamanlı çalışan rehber kadrosunun hastanede olduğu, yarı zamanlı çalışan manevi rehberin de kadrosunun bağlı olduğu kuruluşta olduğu görülmektedir. Hastanelerde fahri manevi rehberler de görev almaktadır. Hastanelerde çalışan manevi rehberler, görevleri resmi ya

¹⁴⁶Yücel, “ABD’de Müslümanlara Yönelik Dini Danışmanlık Eğitimi (Hartford Seminary Örneği)”, **Manevi Danışmanlık ve Rehberlik**, I, s. 374.

¹⁴⁷Fatma Yüksel Çamur, “Küreselleşen Dünyada İrşat Hizmetlerinde Yeni Bir Alan: Dini Danışmanlık-Türkiye ve İngiltere Örneği”, *Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu*, Ank. Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 2013, II, 64-65.

¹⁴⁸Fatih Yücel, “ABD’de Müslümanlara Yönelik Dini Danışmanlık Eğitimi (Hartford Seminary Örneği)”, I, s.375-380.

da fahri olsun fark etmeksizin görevlerini gönüllü olarak ifa ederler. Bu manevi rehberlerin görevlendirmesi, bağlı olduğu inanç kurumunda yapılmaktadır. Manevi rehberler görev yaptığı sırada hem hastane yönetimiyle hem de din adamlarıyla koordineli olarak çalışmaktadırlar.¹⁴⁹

Manevi rehberlik uygulamasının çıktığı ABD’de 100 ve daha fazla yatak kapasiteli hastanelerde çalışan manevi rehberler tam zamanlı olarak çalışmaktadır. Manevi rehberliğe ihtiyaç duyan 108 hastaya 1 manevi rehber düşmektedir.¹⁵⁰ Amerika eyaletlerinden biri olan Pensilvanya bölgesinde 1500’e yakın hastanede manevi rehberlik ve 300 hastanede manevi rehberlik büroları mevcuttur. Bu noktada baktığımızda ABD’de manevi rehber istihdamının önemli görülmektedir.¹⁵¹

Manevi rehberliğe öncülük yapan diğer bir ülke olan İngiltere’de görev yapan 4500 manevi rehberin büyük çoğunluğu Hristiyan inancına mensuptur. Bunlardan 25’i Müslümanlık inancındayken 66’sı Yahudi inancına mensuptur. Şimdiki zamanda Müslüman manevi rehber sayısının 450 dolaylarında olduğu söylenmektedir.¹⁵² Almanya genelini incelediğimizde yapılan istatistiksel araştırmalarda Almanya’da 30 binden fazla manevi rehber olduğu görülmektedir.¹⁵³ Hollanda’da paylaşılan güncel veriler incelendiğinde 975 manevi rehber bulunduğu görülmektedir. Bu manevi rehberlerin 150 tanesi Sağlık Bakanlığına bağlı sağlık kuruluşlarında görev yapmaktadır. Bu manevi rehberlerin içerisinde Müslüman manevi rehberler oldukça azdır, sayıları 14-15 arasındadır. Bunun yanı sıra Hristiyanlık mezheplerinden olan Katolik, Protestan mezhebine tabi manevi rehberler bulunmaktadır; bunların dışında insancıl (hümanist) manevi rehberler de bulunmaktadır.¹⁵⁴

¹⁴⁹ Ali Seyyar, “*Dünya’da ve Türkiye’de Manevi Bakım Hukuku*”, http://www.manevibakim.com/bilim_alanlari/manevi_bakim/makale_17.pdf; Çamur, “Küreselleşen Dünyada İrşat Hizmetlerinde Yeni Bir Alan: Dini Danışmanlık-Türkiye ve İngiltere Örneği”, s. 62; Ağılkaya Şahin, *Federal Almanya Cumhuriyetinde Dini Danışmanlık: Teori, Eğitim, Uygulama*, s. 229-230; Altaş, *Hastanelerde Dini Danışmanlık Hizmetleri*, s.160.

¹⁵⁰ Altaş, *Hastanelerde Din ve Moral Hizmetleri*, s. 43.

¹⁵¹ Altaş, *Hastanelerde Dini Danışmanlık Hizmetleri*, s.43.

¹⁵² Çamur, “*Küreselleşen Dünyada İrşat Hizmetlerinde Yeni Bir Alan: Dini Danışmanlık-Türkiye ve İngiltere Örneği*”, s.63.

¹⁵³ Ağılkaya Şahin, “*Federal Almanya Cumhuriyeti’nde Dini Danışmanlık: Teori- Eğitim- Uygulama*”, s.229-230.

¹⁵⁴ Ömer Faruk Akyüz, “*Hollanda Devlet Kurumlarında (Cezaevi ve Hastane) İslami Manevi Bakım Hizmetleri Uygulanması ve Cami İmamlığından Farkı*”, *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*, İst., Değerler Eğitim Merkezi Yay., 2016, II, 237.

Hollanda’da herhangi bir inanca mensup olmak zorunlu değildir. Herhangi bir inanca mensup olan kişiler içinde manevi rehber istihdamı olmaktadır. Bunun yanında herhangi bir inanca mensup olmayan kişiler için de hümanist manevi rehberler görevlendirilmektedir.¹⁵⁵

Hollanda ve diğer Batı ülkelerinde Müslüman manevi rehberliği tam olarak gelişim göstermediği için manevi rehberlerin görev yaptığı sosyal hizmet kurumlarında istihdamlarına yönelik yeteri kadro açılmamaktadır.¹⁵⁶

Manevi rehberlik uygulamalarına verilen önem bu alanda donanımlı din insanlarının çıkmasına katkı sağlamıştır. Bugün gelinen noktaya baktığımızda manevi danışmanların psikolojik yeterliliğe sahip olmasının yanı sıra sağlık bölümünde çalışan personellerin manevi ve din alanında kendilerini yetiştirilmeleri noktasında tartışmaların başladığını görmekteyiz.¹⁵⁷ Bu gelişmeler ile manevi rehberlerin sağlık alanının ayrılmaz bir parçası olduğu görülmektedir.¹⁵⁸ Disiplinler arası çalışma mantığıyla hareket edildiği için kendi aralarında bilgi ve deneyim paylaşımı söz konusudur.¹⁵⁹

Batıda birçok ülkede hastaneye başvuran vatandaşların hangi dine mensup olduğu dolaylı ya da doğrudan sorulmaktadır. Bu bilgi alındıktan sonra vatandaşlara manevi rehber talep edip etmediği sorularak alınan geri dönüşe göre manevi rehberlere iletilmektedir. Manevi rehberler isimleri yazılan vatandaşların hastalık durumunu dikkate alarak onlara özel program oluşturmaktadır; yapılan bu planlama sonrasında hasta, bağlı olduğu sağlık kuruluşunda ziyaret edilmektedir.¹⁶⁰ Bazen manevi rehberler olabilecek herhangi bir durumda hastaları direkt ziyaret edebilirler.¹⁶¹

¹⁵⁵ Karagül, “Manevi Bakım: Anlamı, Önemi, Yöntemi ve Eğitimi (Hollanda Örneği)”, 14/40, s. 6.

¹⁵⁶ Akyüz, “*Hollanda Devlet Kurumlarında (Cezaevi ve Hastane) İslami Manevi Bakım Hizmetleri Uygulaması ve Cami İmamlığından Farkı*”, *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*, II, s.237.

¹⁵⁷ Mustafa Köylü, *Teoriden Pratiğe Dini Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri: Samsun Örneği*, İst., Değerler Eğitim Merkezi Yay., 2016, s. 66.

¹⁵⁸ Altaş, *Hastanelerde Din ve Moral Hizmetleri*, s.44.

¹⁵⁹ Sağlam, Yüksel, “Küreselleşen Dünyada İrşat Hizmetlerinde Yeni Bir Alan: Dini Danışmanlık-Türkiye ve İngiltere Örneği”, *Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu*, Ank. Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 2013, s. 217-218.

¹⁶⁰ Bülbül, “Almanya’da Hastanelerde Yapılan Manevi Bakım (Din) Hizmeti”, *Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu*, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013, s.598.; Altaş, “*Hastanelerde Din ve Moral Hizmetleri*,” s. 44.; Aysun Özkan, *Kişisel Tecrübeler*, ATİB koordinesinde proje kapsamında gözlem ve eğitime dair notlar. Hastane: Viyana Üniversitesi Tıp Fak.Hastanesi (AKH).

¹⁶¹ Öznur Özdoğan, “*Hastane ve Bağımlılık Rehabilitasyon Merkezinde Manevi Bakım: Sevilla Örneği*”, *Dezavantajlı Gruplar Psiko-Sosyal ve Manevi Bakım*, Ank., Grafiker Yay., 2016, s.191.

Bazı Batı ülkelerinde manevi rehberler sadece kendi inançlarına mensup hastaları ziyaret etmektedir. Başka ülkelerin manevi rehberleri kendi inançları dışında hastaları da ziyaret etmektedir. Bu yaptıkları ziyaretlerde hastaların sadece hastaları ve günlük sıkıntıları üzerinde sohbet etmektedirler.¹⁶² Manevi danışmanlar sadece ziyaret ettikleri hastalarla görüşmezler aynı zamanda onun sosyal çevreleriyle de görüşme sağlarlar.¹⁶³

Manevi danışmaların görüşmeye kendi gittikleri hastalar dışında manevi rehberliğe ihtiyaç duyan vatandaşların, manevi rehberlik bürolarına başvurarak manevi rehberlerle yüz yüze görüşebilmektedir. Avrupa'da çeşitli kamu kurumlarında farklı dinlere mensup vatandaşlara yönelik manevi rehberlik büroları mevcuttur. Manevi rehberliğe ihtiyaç duyan vatandaşlar, bu kurumlar aracılığıyla başvurmaktadır.¹⁶⁴

Bazen manevi rehber olarak çalışan din görevlileri, hastanelerin ibadethanelerinde ya da hastane bahçelerinde manevi rehberliği ihtiyaç duyan vatandaşlara vaaz edebilmektedirler. Avrupa'da Sağlık Bakanlığına bağlı sağlık kuruluşlarında farklı inançlara mensup vatandaşların ibadetlerini yerine getirebilmek için kendi inançlarının uygulamalarını bu ibadet mekânlarında yerine getirebilmektedirler.¹⁶⁵

Manevi rehberler Batı dünyasında sağlıkçılarda olduğu gibi beyaz önlük giyer ve kimlik taşırlar.¹⁶⁶ Manevi rehberler günlük planlarına ek olarak bazen acil durumlarda görev alırlar. Hastaneye gelen vatandaşların ve onların yakınlarıyla ilgilenirler. Eğer hastaneye yatan vatandaşların hastalığı ölümcül bir hastalıksa onları teselli edip yakınına kaybeden vatandaşların yanında durup onlara destek olurlar. Danışmanlık süreci boyunca zor durumlar da bile açıklama yapıp hasta yakınlarını bu süreçte yalnız bırakmazlar.¹⁶⁷

¹⁶²Bülbül, "Almanya'da Hastanelerde Yapılan Manevi Bakım (Din) Hizmeti", *Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ank., 2013, s. 608.

¹⁶³Altaş, "*Hastanelerde Din ve Moral Hizmetleri*", s. 44; Sağlam ve Yüksel, "*Küreselleşen Dünyada İrşat Hizmetlerinde Yeni Bir Alan: Dini Danışmanlık-Türkiye ve İngiltere Örneği*", s.217-218.

¹⁶⁴Altaş, "*Hastanelerde Din ve Moral Hizmetleri*", s. 43; Sağlam ve Yüksel, "*Küreselleşen Dünyada İrşat Hizmetlerinde Yeni Bir Alan: Dini Danışmanlık-Türkiye ve İngiltere Örneği*", s. 217-218.

¹⁶⁵Altaş, "*Hastanelerde Din ve Moral Hizmetleri*" s. 46.

¹⁶⁶Özdoğan, "Hastane ve Bağımlılık Rehabilitasyon Merkezinde Manevi Bakım: Sevilla Örneği", *Dezavantajlı Gruplar Psiko-Sosyal ve Manevi Bakım*, s.191.

¹⁶⁷www.tuba-aydin.com/manevi-danismanlik/ Manevi Danışmanlık (Seelsorge Deneyimim) Erişim: 23.11.2017;Yücel, "ABD'de Müslümanlara Yönelik Dini Danışmanlık Eğitimi (Hartford Seminary

Manevi rehberliğin uygulandığı Batı dünyasında yapılan uygulamalarda benzerlik olduğu kadar birçok farklılık da mevcuttur. Farklı sosyo-kültürel yapıya sahip devletlerde hizmet etmekte olan manevi rehberler, bu farklılıklardan kaynaklı aldıkları yoğun eğitimlerde vatandaşların hangi noktada hassasiyet gösterdiğini dikkate alarak hizmet etmektedir. Örnek verecek olursak; Müslüman olan bir vatandaşın kıldığı namazın onun için ne ifade ettiğini bilir ve ona göre rehberlik eder. Farklı inançlara mensup bireylerin dini hassasiyetlerini bilerek onların ihtiyacı olan araç gereçleri temin eder ve bu farklılıkla onlara destek olurlar.¹⁶⁸

Hastanelerde sağlık çalışanlarının isimlerinin olduğu duyuru panolarında manevi rehberlerin de bulunmaktadır. İhtiyaç duyulması hâlinde bu panolara bakılarak manevi danışmanın ismi, oda numarasını vs. bulunabilmektedir.¹⁶⁹ Bunun yanı sıra manevi rehber uzmanı ile iletişim kurmak isteyen vatandaşların taleplerini iletebileceği bilgi formları ve kutuları da mevcuttur. Bu bilgi formlarına sorularını, istek ve önerilerini de ekleyebilmektedirler. Bunun yanında rehberliğe ihtiyaç duyan vatandaşların farklı inanca tabii oldukları hesaba katılarak her inanca ait bilgi kartları ve kitapçıklar düzenlenerek vatandaşların hizmetine sunulmaktadır.¹⁷⁰ Ek olarak danışmanlık hizmetinden yararlanmak isteyen vatandaşlar için çok çeşitli bilgi dokümanları da verilmektedir.¹⁷¹

Batı dünyasında manevi rehber olarak hizmet veren bireyler, kamuya bağlı sağlık kuruluşlarında çalışan sağlık personellerine de manevi rehberlik eğitimleri verebilmektedir. Bu eğitimlerin ana konusunu dini dersler oluşturmaktadır. Hastane personelleri bu dersleri aldıktan sonra hasta olan vatandaşın tabii olduğu dinin, hastalıkla ilgili etkisini ve hasta vatandaşlara yaklaşım biçimini kolaylaştıracak konular ile ilgili bilgilere sahip olurlar.¹⁷²

Bazı devletlerde kilisenin bazı uygulamaları mevcuttur. Bu uygulamalar içerisinde kilise için görev yapan sağlık kuruluşlarınca din görevlisi, buna ek olarak manevi rehber

Örneği”, *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*, I, 385-386.; Altaş, *Hastanelerde Dini Danışmanlık Hizmetleri*, s. 46.

¹⁶⁸Yücel “ABD’de Müslümanlara Yönelik Dini Danışmanlık Eğitimi (Hartford Seminary Örneği)”, *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*, I, s. 386.

¹⁶⁹Altaş, *Hastanelerde Dini Danışmanlık Hizmetleri*, s. 160.

¹⁷⁰Altaş, “*Hastanelerde Din ve Moral Hizmetleri*”, s. 45.

¹⁷¹Altaş, *Hastanelerde Dini Danışmanlık Hizmetleri*, s. 46.

¹⁷²Akyüz, “Hollanda Devlet Kurumlarında (Cezaevi ve Hastane) İslami Manevi Bakım Hizmetleri Uygulaması ve Cami İmamlığından Farkı”, *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*, s. 250.

görevlendirmesi yapabilmektedir. Avrupa ülkelerinden biri olan İspanya'yı buna örnek olarak verebiliriz. Kilise için çalışan din görevlileri, Hristiyanlıkta bulunan günah çıkarma uygulamasını ve hasta olan vatandaşlara Hristiyanlığın kutsal kitabı olan İncili okumakla görevlidir fakat hastanede çalışan manevi rehberlerin bu tür görevleri bulunmamaktadır. Manevi rehberler din görevlileri gibi direkt bir dini vazifeleri olmamalarına rağmen yine de din eğitimi almışlardır. Manevi rehberler; hastalık sürecinde aktif dinleyici pozisyonundalar, hastaların hastalık sürecinde kötü ruh hâlinden alınmasına destek olurlar. Manevi rehberlerin yaptığı görevi başka uzmanlar ya da psikologlar yapmazlar, bunun temel sebebi aldıkları din eğitimleridir.¹⁷³ Müslüman manevi danışmanlar görev yaptığı kamu kurumları ve hizmet ettiği alan arasında köprü vazifesi görmektedirler. Müslüman manevi rehberlerin görev alanları geniştir. Müslüman manevi rehberlerden hizmet alan Müslümanlar, bu dini ayinlerini yerine getirme noktasında yardımcı olurlar. Bununla birlikte birçok noktada hizmet vermektedirler. İslam'da önemli olan ve kutlanan dini günlerde etkinlikler yapmak, İslam'a tabi olmayan vatandaşların doğru kaynaklardan İslam ile ilgili bilgi almasını sağlamak, kurumsallaşmış yapıların sebep olduğu problemleri çözmek gibi görevleri bulunmaktadır.¹⁷⁴

2.1.1. Hristiyanlıkta Manevi Rehberlik

Manevi rehberlik alanı Hristiyan kültüründe bulunup geliştiği için bu kavram Hristiyan kültüründe yoğun bir şekilde kullanılmaktadır.¹⁷⁵ Hristiyanlığa ait olan günah itiraf etme uygulamasında kilise mensubu Hristiyanlar, buralara gelip günahlarını itiraf ederler. Yapılan bu uygulamanın dışında Hristiyan manevi rehberler; cezaevi, yetiştirme yurtları, hastane vb. yerlere giderek ruhsal problem yaşayan insanlara hizmet götürmektedirler.¹⁷⁶

Hristiyan inancında bulunan yaratıcının merhametinin kuşatıcı ve kapsayıcı olmasından dolayı bu yeni dini hizmetlerinin de kapsayıcı ve kuşatıcı olmasının zorunlu hâle geldiği belirtilmiştir. Böylelikle Hristiyanlık inancında din hizmetlerinin sadece

¹⁷³ Özdoğan, "Hastane ve Bağımlılık Rehabilitasyon Merkezinde Manevi Bakım: Sevilla Örneği", *Dezavantajlı Gruplar Psiko-Sosyal ve Manevi Bakım*, s.190-191.

¹⁷⁴ Çamur, "Küreselleşen Dünyada İrşat Hizmetlerinde Yeni Bir Alan: Dini Danışmanlık-Türkiye ve İngiltere Örneği", *Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu*, s. 62.

¹⁷⁵ Suat Cebeci, "Bir Din Öğretimi Yaklaşımı Olarak Dini Danışma ve Rehberlik", *Değerler Eğitimi Dergisi*, C.8, No.19, Haziran 2010, s.56.

¹⁷⁶ Suat Cebeci, *Dini Danışma ve Rehberlik*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ank., 2012, s.62-63

kiliseye gelen ya da kiliseyle iletişim hâlinde olan insanlarla sınırlandırılmayarak Hristiyanlık dinine mensup herkesi kapsayacak şekilde olması zorunlu hâle gelmiştir.¹⁷⁷ Hristiyanlık ile kişilerin manevi ve dini yönlerinin geliştirilmesi gerektiğini keşfettiklerinde papazlar; sadece insanları dinleyen, onların problemlerine çözüm noktasında katkıda bulunmayan pasif dinleyici rolünde çıkarak, kişilerin problem yaşadığı dönemlerde onlara dini ve manevi yönden rehberlik edip onların rahatlamalarını sağlayan birer manevi rehber hâline gelmişlerdir.

Böylelikle kişilerin yaşadığı problem durumlarında onlara manevi yardım verilmesini sağlayan hizmetler, bilimsel olacak şekilde kişilerin yaşadığı problemleri durumlarda onlara manevi rehberlik desteği verilmesini barındıran hizmetler, daha bilimsel olacak şekilde verilerek din temelli ruhsal sorunların çözümüne katkıda bulunmak amacıyla bağımsız bir manevi rehberlik çalışma alanı oluşmuştur.¹⁷⁸

Hristiyan toplumunda ortaya çıkıp gelişen manevi rehberlik bölümünün özellikle Hristiyanlık sakramentlerinden biri olan hasta yağlama uygulamasının hastanelerdeki katkısına baktığımızda hastalığın değerlendirilme şeklinin daha sistemli ve kapsayıcı olduğu anlaşılmaktadır.

Hristiyanlıkta İsa'nın (a.s) acı çeken hastalara göstermiş olduğu şefkat, hastanelerde manevi rehberliğin öncelikli temelleri arasında kabul görmektedir.¹⁷⁹

Hristiyan din adamları (papaz), kilise üyesi insanları hastanede ziyaret ederek onlara manevi danışmanlık hizmeti sunarlardı. Özellikle hasta yağlama sakramenti acılarını dindirdiğini insanları, acı çekmekten kurtardığına inanılmaktaydı. Bu sakramentin oluşturulmasının ana sebeplerinden biri de insanların acı çekmesinin önüne geçildiğinin düşünülmesidir.¹⁸⁰ Hristiyan toplumunda manevi rehberlik çalışmalarında Hristiyanlık mezheplerinden olan Protestan ve Katoliklerin farklı değerlendirilmesi olduğu söylenmektedir.

¹⁷⁷Şinasi Gündüz, "Batı'da Kilise Dışı Din Hizmetleri", **IV. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri**, Ank., Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 2009, s.302-303.

¹⁷⁸Cebeci, **Dini Danışma ve Rehberlik**, s.62-63

; Ömer Faruk Söylev, Türkiye'de Dini Danışma ve Rehberlik- Alanları, İmkânları ve Yöntemleri - (Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği)", Doktora Tezi, Uludağ Üni., Bursa, 2014, s.49-50.

¹⁷⁹Gündüz, "Batı'da Kilise Dışı Din Hizmetleri", **IV. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri**, s.304.

¹⁸⁰Ali Erbaş, **Hristiyan Ayinleri (Sakramentler)**, İstanbul, Nun Yay., 1998, s.191.

Katolik mezhebi manevi rehberliği daha çok dini inanç temelinde hareket edip dini karakteristik özelliklere sahiptir.

Protestan mezhebi ise manevi rehberliğin daha çok kişisel, ruhsal ve kişinin iyileşmesini dikkate alan özelliklerine sahiptir. Bu iki mezhebi karşılaştırdığımızda, Katolik mezhebinde ruhsal problemlerin çözümünde sorumluluk Katolik din adamlarına aittir, Protestan mezhebinde ise manevi rehberlik yapan din adamlarının amacı mesleğini sadakatle yürütmektir ve kişinin ruhsal sıkıntılarında kurtulmasından sorumlu değildir.¹⁸¹ Katolik mezhebi manevi rehberlik uygulamasını evrensel olarak görüp, kendilerini insanların kurtarıcısı olarak değerlendirmektedir. Protestan anlayışı ise manevi rehberliği daha çok bireysel olarak değerlendirip, manevi rehberlikte daha çok insana yardım etme düşüncesini temele almaktadır. Katolik ve Protestan mezheplerinin arasındaki başka bir fark ise Katolik mezhebi, manevi rehberliğe dini tebliğ yapma kaygısıyla yaklaşmaktadır. Protestan mezhebinde gelenekçi bakış açısından sıyrılıp yenilikçi bakış açısına sahiptirler, bundan dolayı Protestanlar kendilerini sürekli güncelleyip psikolojide yeni kullanılan teknikleri kullanmaktadırlar.¹⁸² Protestan mezhebi manevi rehberlik uygulamasında dini referansları kullanıp, özellikle Hristiyan sakramentlerinden biri olan hasta yağlama uygulamasına dayanarak, ruhsal problem yaşayan insanların yanında olup onların problem yaşadığı dönemlerinde empati yapıp onların acılarını ve sıkıntılarını paylaşmaktadır. Kilise üyesi birinin acı çektiği zaman diğerlerinin de aynı duyguları yaşadığını ve bu acılara katlandığına inanılan Katolik inancında, aslında yaşanan bütün acılar ebedi olan ahirete hazırlayıcı olarak görülmektedir. Bu şekilde insanların ruhsal dönemlerinde yaşadığı problemlere katlanması kolaylaşmıştır.¹⁸³

2.2. Türkiye’de Manevi Rehberlik

İslamiyet’te manevi rehberliğin dayandığı ana unsurlardan biri, İslam dininin insanlar içerisinde birbirlerine yardımlaşma ve dayanışmayı emretmesidir. Bu noktada baktığımız zaman manevi rehberliğin temel dayanağıdır.¹⁸⁴

¹⁸¹ Ağılkaya Şahin, **Federal Almanya Cumhuriyeti’nde Dini Danışmanlık: Teori- Eğitim-Uygulama**, s.32.

¹⁸² Söylev, **Türkiye’de Dini Danışma ve Rehberlik Alanları, İmkânları ve Yöntemleri - (Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği)**, s.67.

¹⁸³ Altaş, **“Hastanelerde Dini Danışmanlık Hizmetleri”**, **Dini Danışmanlık ve Din**, s.156.

¹⁸⁴ Cebeci, **“Dini Danışma ve Rehberlik”**, s. 68; Cebeci, **“Bir Din Öğretimi Yaklaşımı Olarak Dini Danışma ve Rehberlik”**, **Değerler Eğitimi Dergisi**, 8 /19, 2010, s. 57.

Manevi rehberlik, İslam geleneğinde yabancı kültürden geldiği kabul edilse de Kuran-ı Kerim'in insanlığa emrettiği öğretilerinden dolayı İslam'ın geldiği günden beri bu manevi rehberlik görevini farklı unvanlarda, farklı kişiler yerine getirmiştir.¹⁸⁵

Allah tarafından insanlara gönderilen elçilerin insanlığa doğru yolu göstermesi, yanlış yoldan kendisini sakındırması, onlara rehberlik etmesi, İslam kültüründe din ve otorite kabul edilen şahsiyetleri kıymetli bir konuma yerleştirmiştir. İslam kültüründe kendisini ruhsal olarak iyi hissetmeyen insanların bu dini şahsiyetlere başvurmaları oldukça yaygındır.¹⁸⁶ İslam'da bulunan ve güçlü bir konumda olan Tasavvuf kültüründe şeyh ve mürit ilişkisi ise manevi danışmanlıkta bulunan danışman ve danışan ilişkisine benzemektedir. Bu açıdan baktığımız zaman bu ikili ilişkilerin özel bir yeri bulunmaktadır.¹⁸⁷

İslam kültüründe manevi rehberlik ve toplumsal gelişim arasında pozitif korelasyonlu bir ilişki mevcuttur. Manevi rehberliğin gelişimini toplumsal kültürün değişimi etkilemektedir. Hızla değişen toplumsal ihtiyaçlar, beraberinde toplumsal değişimleri de getirmiştir. Bu noktada baktığımızda toplumun farklı noktalarına hizmet edilmesi gereği ortaya çıkmıştır.¹⁸⁸

İslam dininin yardımlaşma ve dayanışma temelli bir rehberlik modeli uyguladığını söylemiştik. Zor durumda olan insanlara; yaşlı, hasta, vb. durumlarda olanlara yardım edilmesini söylemektedir. Bu söylemleri ayet ve hadislerde görmemiz mümkündür.¹⁸⁹

İslam dini Müslümanların maddi ihtiyaçlarının yanı sıra onların manevi ihtiyaçlarına da dikkat edilmesini dini bir gereklilik olarak görmektedir. İslam kültüründe bulunan ve oldukça yaygın olan vakıf ve ona benzer kuruluşlar, tarih boyunca bu ihtiyaçların giderilmesine hizmet etmiştir.¹⁹⁰

¹⁸⁵ Altaş, "*Hastanelerde Din ve Moral Hizmetleri*", s. 34.

¹⁸⁶ Üzeyir Ok, "*Dinsel Danışmanlığın Teorik Çatısı*", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üni., Ank., 1997, s. 63.

¹⁸⁷ Ok, "*Dinsel Danışmanlığın Teorik Çatısı*", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üni., Ank., 1997, s. 64.

¹⁸⁸ Altaş, "*Din Hizmetleri ve Dini Danışmanlık İlişkisi*", İst., Ensar Neşriyat, 2014, s.13.

¹⁸⁹ Harun Işık, "Ceza İnfaz Kurumu Bağlamında Manevi Rehberliğin Teorik Temelleri: İngiltere ve Türkiye'deki Uygulamaların Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi", **Manevi Danışmanlık ve Rehberlik-II**, Değerler Eğitim Merkezi Yay., İst., 2016, s. 221-222.

¹⁹⁰ Garip Aydın, "**Hadislerde Hastalara Yönelik Manevi Destekler**", Süleyman Demirel Üni, Isparta, 2015. s.49.

Tarih boyunca manevi ihtiyaçların giderilmesi için çeşitli kurumlar ortaya çıkmıştır. Bu kurumlarda manevi problemlerin çözümü için farklı uygulamalara başvurulmuştur. Bu uygulamalar içerisinde müzik, su ve taş uygulamalarıyla bu sıkıntılar özölmeye çalışılmıştır. Bu uygulamalarda en yoğun olarak kullanılan müzik ile tedavi yöntemidir.¹⁹¹ Müslüman âleminde eğitim yerleri külliye şeklinde tasarlanmıştır. Medreselerin yanında aynı zamanda hastaneler de bulunmaktadır. Darüşşifalarda bulunan hekimler aynı zamanda medreselerde dini eğitimlerini de almaktadırlar. Bu açıdan incelediğimizde manevi rehberler donanımlı olarak hizmet vermektedir.¹⁹²

İslam kültürü manevi rehberliğin gelişimi için gerekli olan alt yapıya sahip olmasına rağmen Türkiye’de manevi rehberlik, Batıda geliştiği kadar kurumsallaşmamıştır. Son yıllarda yapılan akademik çalışmalar ile bir nebze de olsa hareketlilik mevcuttur. Bu noktada manevi rehberliğin kurumsallaşmasına yönelik çaba artmaktadır.¹⁹³

12.10.2009 ve 16.10.2009 tarihlerinde DİB tarafından toplum ve din ile alakalı IV. Din şurası başkent Ankara’da yapılmıştır. Yapılan şûrada sosyal problemlerin karşısında dinin rolü ve sosyal açılımlı din hizmetleri konuları ekseninde problemler tartışılmıştır. Ayrıca toplumda himayeye muhtaç kesimleri ve diyanet adıyla başka oturumlarda yapılmıştır.¹⁹⁴

Oturum şeklinde yapılan bu sempozyumda “Toplumun Himayeye Muhtaç Kesimleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı” adıyla yapılan bildiride toplumda yaşayan ve himayeye muhtaç olan bireyleri; yoksullar, afetzedeler, engelliler, hastalar, yaşlılar, gençler, yetimler, çocuklar, işsizler ve kimsesizler olarak belirlenmiştir.¹⁹⁵

Sempozyumda “Cami Dışı Din Hizmetleri” adıyla yapılan oturumda sosyal hizmetlerin önemine dikkat çeken bildiride manevi danışmanlığa ihtiyaç duyan

¹⁹¹Aydın, “Hadislerde Hastalara Yönelik Manevi Destekler”, Süleyman Demirel Üni., Isparta, 2015, s. 49.

¹⁹²M. Akif Kılavuz, “Hasta Hekim İlişkileri Açısından Din Öğretiminin Önemi”, *Uludağ Üni. İlahiyat Fak. Dergisi*, 11/2, s.74.

¹⁹³Aęılkaya şahin, “*Hristiyan Gelenekte Manevi Bakımın Teorik Temelleri*”, *Spiritual Psychology and Counseling*, 1, 2016, s. 48.

¹⁹⁴Bkz.: IV. Din şurası Tebliğ ve Müzakereleri, Ank., Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 2009, II, 55-72.

¹⁹⁵Bkz.: IV. Din şurası Tebliğ ve Müzakereleri, II, 55-72.

hapishaneler, sevgi evleri ve toplumun farklı kesimlerine hitap eden din ve eğitim hizmetlerine yönelik çalışmalara değinilmiştir.¹⁹⁶

2009 yılının aralık ayının 11 ve 13. günleri arasında DİB tarafından yapılan “Dini Danışmanlık Hizmetleri ve Fetva Konsepti İstişare Toplantısı”nda farklı tebliğ ve bildiri metinleri yayınlanmıştır.¹⁹⁷

2010 yılının ekim ayının 08-10 tarihlerinde “I. Ulusal Din Psikolojisi Kongresi” Konya ilimizde yapılmıştır. Kongrenin toplanış amacı din psikolojisi alanının sorunları, din psikolojisinin çalışma alanı ve gelecekte planlanan din psikolojisi vizyonuna yöneliktir. Üzeyir Ok, “Dini Danışmanlıkta Problem Alanları” isimli bildirisıyla manevi rehberliğin seküler kısmıyla inançsal kısmı arasındaki benzerlik ve farklılıkları ele almıştır.¹⁹⁸ Dini rehberlikle ilgili problemleri¹⁹⁹ gündeme getirerek dini rehberlerin istihdamına yönelik önerileri sunmuştur.²⁰⁰

Konya’da aynı kongrede yer alan Gülay Korkmaz, “Hastanelerde Manevi Bakım İhtiyacı Üzerine Bir Araştırma: SDÜ Hastanesi Örneği” adıyla tebliğde bulunmuştur. Temelde sağlık kuruluşlarında manevi rehberliğin ihtiyaç olup olmadığının değerlendirildiğini çalışmada manevi rehberlik uygulanmasının nasıl yapılacağına yer verilmiş, Batıda manevi rehberliğin mevcut durumu belirtilmiştir.²⁰¹

Ankara’da 2011 yılının Aralık ayının 17 ve 18 tarihleri arasında yapılan “Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu’nda” manevi rehberlikle doğrudan ilgili olan Mustafa Bülbül’ün “Almanya’da Hastanelerde Yapılan Manevi Bakım (Din) Hizmeti” ilgi çekmektedir.²⁰²

DİB tarafından 2012 yılının 30 Mart ve 1 Nisan tarihlerinde düzenlenen Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu’nda “Özel Eğitim Gerektiren Bireylere Yönelik Din Eğitimi”

¹⁹⁶Bkz.: IV. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri, II, 248-302.

¹⁹⁷Bkz.: Dini Danışmanlık Hizmetleri ve Fetva Konsepti İstişare Toplantısı, Ank., Diyanet İşleri Başkanlığı, 2013.

¹⁹⁸Sevde Düzgüner, “I. Ulusal Din Psikolojisi Kongresi”, *Selçuk Üni. İlahiyat Fak. Dergisi*, 30, 2010, s. 309.

¹⁹⁹İlker Yenen, “I. Ulusal Din Psikolojisi Kongresi (Din Psikolojisi’nin İmkânları, Sınırları ve Gelecek Vizyonu) 8-10 Ekim 2010 Konya”, *Dokuz Eylül Üni. İlahiyat Fak. Dergisi*, 2010, s.255.

²⁰⁰Düzgüner, “I. Ulusal Din Psikolojisi Kongresi”, s.310.

²⁰¹Yenen, “I. Ulusal Din Psikolojisi Kongresi (Din Psikolojisi’nin İmkânları, Sınırları ve Gelecek Vizyonu)”, s. 255-256.

²⁰²Mustafa Bülbül, “Almanya’da Hastanelerde Yapılan Manevi Bakım (Din) Hizmeti” *Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ank., 2013, I, 590-630.

ve “Sosyal İçerikli Yaygın Din Eğitimi” isimleriyle farklı kuruluşlarda ve farklı hâllerdeki bireylere yönelik verilecek hizmetler yer almaktadır.²⁰³

Ankara’da Mayıs 2012 yılında “I. Ulusal Din Psikolojisi ve Manevi Bakım Çalıştayı” gerçekleştirilmiştir. 2015 yılında ise “VII. Din Psikolojisi Ana Bilim Dalı Koordinasyon Toplantısı/Din Psikolojisinin Din Hizmetlerine Katkıları Bağlamında Yenilikçi Arayışlar Sempozyumu” gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu bilimsel sempozyumun temel problemi manevi rehberlik alanını tartışmaktır. Bu alanda yeni meydana gelen durumlar, manevi rehberlikle alakalı anabilim dallarının yaklaşımı bağlamında ele alınmıştır.²⁰⁴

İstanbul’da 7 ve 10 Nisan 2016 tarihlerinde “I. Uluslararası Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Kongresi” yapılmıştır. Yapılan bu kongreye dünyanın birçok ülkesinden ve Türkiye’den birçok akademisyen ve alanla ilgili araştırmacılar katılmıştır. İlk defa ülkemizde bu alanda yapılan kongreye uluslararası katılım yüksek olmuştur. Kongrede biri İngilizce olmak üzere üç cilt kaynak oluşturulmuştur. Yapılan bu çalışmayla manevi danışmanlığa ilgi duyan kişilerin kaynaklara ulaşımı kolaylaşmıştır.²⁰⁵

Türkiye’de manevi rehberlik alanında dikkat çeken alan çalışmaları 2016 senesinde bilgisayar ortamında paylaşımına başlayan “Spiritual Psychology and Counseling” dergisiyle daha da yaygınlık kazanmıştır. Bahsedilen dergi, çeşitli alanlar arasında yapılan çalışmaları aynı ortama getirmeyi hedeflemektedir.²⁰⁶

SADEFE sağlık hizmetleri bölümünde manevi rehberliğin de ele alındığı birden fazla akademik toplantı yapılmıştır. 2017 yılında icra edilen “Din Psikolojisi ve Manevi Bakım Sempozyumu” ismi verilen organizasyon manevi rehberlik çalışmalarıyla yakından ilgilidir. 2017 yılında “VII. Din Psikolojisi Ana Bilim Dalı Koordinasyon Toplantısı/Din, Değerler ve Sağlık Sempozyumu” 19 ve 21 Mayıs tarihlerinde Bursa Uludağ Üniversitesinde icra edilmiştir. Manevi rehberlik, alanında uzman kişiler ve bu alana katkı sağlayan araştırmacıların yoğun ilgisini çekmiştir. Çalıştay, din

²⁰³Bkz.: **Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu (30 Mart-1 Nisan 2012)**, Ank., Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 2013.

²⁰⁴Bilal Kartal, “VII. Din Psikolojisi Anabilim Daları Koordinasyon Toplantısı (İzmir) Din Psikolojisinin Din Hizmetlerine Katkıları Bağlamında Yenilikçi Arayışlar Sempozyumu”, *Dokuz Eylül Üni. Dergisi, Din Psikolojisi Özel Sayısı*, 2016, s. 361.

²⁰⁵Bkz.: I. Uluslararası Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Kongresi “**Manevi Danışmanlık ve Rehberlik**”, c.I ve C.II, İstanbul, Değerler Eğitim Merkezi Yay., 2016.

²⁰⁶<https://spiritualpc.net/tr>

psikolojisinin temel problemleriyle başlamıştır. Daha sonra ise çalıştayda “değerler, manevi danışmanlık ve beden sağlığı” gibi temel problemlerden oluşan birçok oturum yapılmıştır.

İstanbul’da 2018 yılının Kasım 22-24 tarihleri arasında “II. Uluslararası Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Kongresi” yapılmıştır, bu kongrenin ana temalarından biri ceza infaz kurumları olmuştur. Bu tema “Cezaevi ve Sağlık Hizmetlerinde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik” olarak isimlendirilmiştir. Bu kongreye Türkiye’nin birçok noktasından gelen ve uluslararası katılımcılardan oluşan çeşitli uzman ve alana katkı sağlamış akademisyenler katılmıştır.

Şüphesiz Türkiye’de manevi rehberlik alanına yönelik en kıymetli gelişme DİB Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından manevi rehberliğin kendi görev sahasına eklenmesidir. Manevi rehberlik Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü görev sahasına yasal düzenlemeyle alınmıştır. 02.07.2018 tarihinde yayınlanan kanun hükmünde kararnamenin 703/141 numaralı maddesiyle resmîyet kazanmıştır.²⁰⁷

Yayınlanan bu kanun hükmünde kararnamenin bazı maddelerine bakacak olursak şu şekilde sıralayabiliriz: Üçüncü madde şöyledir: “Öğrenci yurtları, ile eğitim kurumları, gençlik merkezleri ve kampları, ceza infaz kurumları, sağlık kurumları, sosyal hizmet kurumları ve benzeri yerlerde işbirliği esasına göre manevi danışmanlık ve din hizmeti sunmaktır.”

Altıncı madde ise “Göçmen, engelli, bağımlı gibi desteğe muhtaç kesimlere yönelik manevi danışmanlık hizmetleri yürütmek” hükmü yer alırken dokuzuncu madde ise ‘ihtiyaç duyulan yerlerde okuma salonu, aile ve dinî rehberlik merkezi, gençlik çalışmaları merkezi ve benzeri yerler açmak ve bunlarla ilgili işleri yürütmek’ ifadeleri yer almaktadır.

Yapılan bu değişikliklerle manevi rehberliğin DİB tarafından çeşitli kamu kurum ve kuruluşlar aracılığıyla farklı toplumsal kitlelere sunmak için yasal temel oluşturulmuştur. Türkiye’de son dönemlerini incelediğimizde manevi rehberlik alanına yönelik bilimsel araştırmaların arttığı görülmektedir. Toplumsal yapının hızla gelişim ve değişim göstermesinden dolayı manevi rehberlik alanına olan ilgi arttırmaktadır. Türkiye ve Batı dünyasını manevi rehberlik alanıyla kıyasladığımızda ülkemizde bu

²⁰⁷ Bkz.: **DİB Görevleri Hakkında Kanun**, Kanun Numarası: 633.

alana yönelik yapılan araştırmaların arttırılması ve bu alanın daha da kurumsallaşması gerekmektedir. 2012 yılında yapılan çalışmalarla birlikte tezsiz yüksek lisans programları açılmıştır. 19 Mayıs, Sakarya, Atatürk, Necmettin Erbakan, Ktip Çelebi, Ankara Sosyal Bilimler gibi üniversitelerde manevi rehberlik ya da manevi bakım ve danışmanlık gibi tezsiz yüksek lisans programları mevcuttur. Buna ek olarak İstanbul Sabahattin Zaim niversitesi hem tezli hem de tezsiz yüksek lisans programları açılmıştır. Bununla birlikte Balıkesir niversitesi bünyesinde “Manevi-Psikolojik Danışmanlık Uygulama ve Araştırma Merkezi-BAUNMADMER” açılmıştır.

Türkiye’de manevi rehberlik alanına yönelik akademik toplantılar her geçen gün artarak devam etmektedir. Bu açıdan baktığımızda alana ilgi Batı kadar olmasa da yükselmektedir. Türkiye’deki manevi rehberlik çalışmaları yakın tarihli olmasından dolayı akademik literatür incelendiğinde Batıyla kıyaslandığında hem yeni gelişim gösterdiğini hem de yeterli seviyeye ulaşmadığını görmekteyiz. Bu alanda son dönemde artarak devam eden akademik ilgi, literatür zenginliği için önümüzdeki zamanlarda umut vermektedir. Türkiye’de çeşitli kamu kurumlarında başlayan manevi rehberlik uygulamalarının belirli bir ereve içerisinde uygulanması ve belirli bir standart yakalaması önemlidir. Bu rağmen bu standartlar Batı dünyasındaki manevi rehberlik standartları kadar net değildir.

Manevi rehberlik alanına yönelik yapılan çalışmalarda klinik ve kültürel psikoloji dallarının yaptığı çalışmalarda n yargılarla değerlendirilmektedir. Başka erveden baktığımızda alana ilgi duyan din psikologları başta olmak üzere diğer psikoloji bilimleri uzmanları manevi rehberlik alanıyla ilgili yapılan araştırmaları olumlu bulmaktadırlar. Bu noktada Türk-İslam geleneğinde kendisini bu alanda geliştiren bireylerin ihtiyaı olan psikolojik destek ile ilgili manevi rehberlik çerçevesinde yorumlar yapılabilmesi için bu alana yönelik bilimsel araştırmaların sayısının arttırılması zaruri bir ihtiyaçtır.²⁰⁸

Manevi rehberlik uygulaması; inanç sahibi olan bireylerin, uygulama ve değerler altında yaşadıkları problemleri ozmek için önemli bir alandır. Manevi rehberlik alanı

²⁰⁸Mustafa Koç, *Manevi-(Psikolojik) Danışmanlık Müslüman-Türk Diasporası rneği*, Emin Yay., Bursa, 2014. s. 45.

din psikolojisi için önemli bir alandır. Din psikolojisinin klinik çalışmalarında manevi rehberlik uygulaması önemli bir çalışma alanına sahiptir.²⁰⁹

Fakat manevi rehberlik alanın din eğitimi ve din psikolojisinin alt dalı olduğuna dair bir fikir birliği bulunmamaktadır.²¹⁰ Manevi danışmanlık ve rehberlik alanına yönelik yapılan çalışmalar, manevi rehberlik alanına yönelik çizilen çerçeve ve standartlarla manevi rehberlere yönelik istihdam sağlanabilecektir. Bu çizilen çerçeveye birlikte manevi rehberlik alanının tanımı, sınırları, vb. diğer standartlar netlik kazanarak bu alana yönelik yapılan eğitimlerin nasıl ve hangi konu ve alana yönelik olduğu belirlenecektir. Bu standartlar sağlandıktan sonra kamu kurumlarının manevi rehberliği uygulama alanı netlik kazanacaktır.²¹¹

Ülkemizde DİB ve Sağlık Bakanlığı arasında gerçekleştirilen protokol çerçevesinde manevi danışmanlığı DİB vermektedir. Sağlık Bakanlığı ise bu protokole göre diyanete manevi danışmanlık uygulaması için yer ve zaman tahsisi yapan kurum niteliğindedir. Manevi rehberlik alanın standartları tam olarak belirlenmediği için Sağlık Bakanlığının ve Diyanet'in görev ve sorumlulukları tam olarak belirlenmemesine sebep olmaktadır. Bu kurumların dışından manevi danışmanlık uygulamasına üniversitelerin akademik kadroları da destek vermelidir. Bu noktada üniversiteler alana yönelik çalışmalar üretmek ve üretilen çalışmaların pratiğe dökülmesine katkı sağlayacaktır.²¹²

İslam kültüründe ilk dönem din eğitimleri mescitlerde yapılmaktaydı. Büyüyen Müslüman toplumundan dolayı din eğitimi mescit dışına yayılmıştır. Bu eğitimlerin mescit dışına yayılmasından dolayı toplum, değişim ve gelişim sağlamıştır. Bu değişimlere beraber mescitlere sadece belirli bir kitle değil farklı kesimler de gelmeye başlamıştır. Dinin hitap ettiği toplumun artmasıyla din hizmetlerinin farklı noktalara da götürülmesi söz konusu olmuştur.

Bundan ötürü manevi danışmanlık ile ilgili akademisyen ve araştırmacıların yaptığı çalışmalar, bunlara ek olarak diyanetin yaptığı birçok bilimsel toplantı ve

²⁰⁹Koç, *Manevi-(Psikolojik) Danışmanlık Müslüman-Türk Diasporası Örneği*, s. 44-45.

²¹⁰Cebeci, *Bir Din Öğretimi Yaklaşımı Olarak Dini Danışma ve Rehberlik*, s. 56-57.

²¹¹H. Sinem Uğurlu Bakar, *"Dini Danışmanlık Eğitimi: AAPC Akreditasyon Kriterlerinin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi"*, *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*, Değerler Eğitim Merkezi Yay., İst., 2016, s. 278.

²¹²Koç, "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Hastanelerdeki Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri (1995-2015): Sınırlılıklar ve Bir Eğitim Programı Önerisi", *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*, s.330-331.

sempozyumlar, önemli bir noktaya konumlanmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı, manevi danışmanlık hizmetinin verilmesi noktasında diğer kamu kuruluşlarıyla koordineli olarak çalışmaya başlamıştır. Manevi danışmanlık hizmetinden Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Diyanetle yaptığı protokolle yararlanmaya başlamıştır. Bu protokol 26.10.2011 tarihinde DİB ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı iş birliğine dair önemli bir protokoldür.²¹³

Aile ve Sosyal hizmetler Bakanlığı ile DİB, kendi aralarında 24.09.2012 tarihinde yaptığı iş birliği protokolüyle sevgi evlerinde ve yurtlarda kalan kimsesiz çocukların eğitimi diyanet tarafından karşılanabilecektir. Devletin bu iki kurumu 2013 yılında başka bir protokol daha imzalamıştır. Bu protokol “Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesinde Din Görevlilerinin Katkısının Sağlanması İşbirliği Protokolü ”dür. DİB’in hizmet sağladığı önemli diğer kurum ise Adalet Bakanlığıdır. Ceza infaz kurumlarında çalışan diyanete bağlı din görevlileri, uzun yıllardır mahkûmlarla dini hizmet sunmaktadır. Bu protokol “Adalet Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı Arasında Hükümlülerin Dini ve Ahlaki Gelişimlerini Sağlamaya Yönelik İşbirliği Protokolü” dür.

30.03.2001’de yapılan bu protokol ve 10 Şubat 2011 tarihinde bazı değişikliklerle birlikte ceza infaz kurumlarında vaizlik kadrosu açılmıştır. DİB ve GSB arasında da manevi danışmanlık alanıyla ilgili iş birliği protokolü imzalanmıştır. Bu protokol 06.02.2015 tarihinde imzalanarak hayata geçmiştir. Bu protokolün ana amacı ise sosyal ve kültüren etkinler vasıtasıyla gençlerin ruh ve beden gelişimlerine katkıda bulunmaktır.²¹⁴

Bu yapılan yenilikler ve toplumun hızlı gelişimine uyum sağlama çabaları ne kadar elzem olsa da toplumun sosyo-kültürel yapısını dikkate aldığımızda bu yapılan yeniklere tam anlamıyla uyum sağlanması biraz zaman alacaktır. DİB’in çeşitli kamu kurumlarıyla yaptığı işbirliklerinde manevi danışmanlık ifadelerini protokollere eklemesi diyanetin değişen toplum yapısına uyum sağlamaya çalıştığının göstergesidir.

²¹³ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı İle Diyanet İşleri Başkanlığı Arasında imzalanan İşbirliği Protokolü: <https://www2.diyamet.gov.tr/DinHizmetleriGenelMudurlugu/isbirligiProtokolleri/Aile%20ve%20Sosyal%20Politikalar%20Bakanligi>

²¹⁴ Altaş, **Din Hizmetleri ve Dini Danışmanlık İlişkisi**, İst., Ensar Neşriyat, 2014, s. 14-15.

2.2.1. İslam'da Manevi Rehberlik

İslam, insanların maddi ve manevi açıdan onların sağlıklı olmasına önem vermektedir. Çünkü sağlam bir iman ancak bedensel ve ruhsal sağlamlıkla oluşmaktadır. İslam'da manevi rehberlik yeni bir çalışma alanı değildir. Bu alanın ortaya çıkışı ve gelişimi Hz Muhammed (sav) dönemine denk gelmektedir. Yaşadığımız bu zamanda manevi danışmanlık yönüyle ilgili pek çalışma yoktur, fakat Hz. Peygamberin manevi danışmanlık yönü; insanları vahiyle bilgilendirmesi, insanlara İslam'ı anlatırken kullandığı üslup, etrafındaki sahabelere yaptığı eğitim modeli ve onun bir insan olması hasebiyle insanlarla kurduğu insani ilişkiler bir dini manevi rehberlik olarak kabul edilebilir. Bundan dolayı, günümüzdeki din adamları da Hz. Muhammed'in rehberlik metotlarını gerektiğinde bugüne uyarlayarak faydalanabileceklerdir. Yaptığımız bu çalışmamızdaki amaç, dini yaşamda manevi danışmanlığa duyulan ihtiyaçtır. Dini hizmetlerdeki rehberlik vazifesinin gerekliliği, dini rehberlik alanının bir mü'minin hayatında kapsadığı konuların önemini araştırmak, kılavuz olarak sorumlu olan bireyin takip ettiği yolda izlemesi gereken bilimsel teknik ve metotların neler olduğu, Kur'anı kerim ve sünnetteki örnekleri vererek açıklamaktır.²¹⁵

İslami inanişaya göre, yaratıcı insanoğlunu topraktan yaratmış ve insanoğluna aklını kullanabilme yeteneği vermiştir. “İnsanın düşünmeye güç yettirebilmesi, kendisini ibadetlere yetkili kılmış, olgun ve irade sorumluluğu almasına sebep olmuştur. İşte bu durum, insanı yeryüzünün halifesi kılmıştır.”

Yaratıcı insanoğluna çeşitli sorumluluklar vermiştir. İnsanoğluna verdiği bu sorumluluklar, insanoğlunu yeryüzüne halife olarak tayin etmiştir. Yaratıcının insanoğlunu Peygamberler aracılığıyla kendi emirlerine muhatap etmesi ve yeryüzünün temsilcisi yani halife seçmesinin nedenlerine bakacak olursak; insanoğlunun düşünmeye, aklını kullanmaya sahip olması; bu yüzden kararlar verebilen, bunun yanı sıra tercihler yapıp irade ortaya koymasından kaynaklanmaktadır. Bu hususta Allah'ın gönderdiği birçok ayette tefekkür etmekten ve yapılan tefekkürün insanların doğruyu yanlış ayırt ederek doğruya götüreceği belirtilmiştir.²¹⁶

²¹⁵Karaca Feyza Kahvecioğlu, *Din Hizmetlerinde Dini Danışmanlık Ve Rehberlik*- Y. Lisans tezi Isparta, 2010.

²¹⁶ Bkz: Enfal 8/ 22.; Hac 22/46 .

Yaratıcının insanoğlunu yeryüzünde rehber olarak atamasının temel nedeni yaratıcının kendi iradesiyle insanlara verdiği sorumluluğu, zihnini ve tefekkür yetisini yine yaratıcının rızası istikametinde onlardan istenilenlere uygun şekilde yerine getirmesidir. İnsanoğlu yeryüzünde yaratıcının rehber olma görevini alması, yeryüzünü imar etmesi, küre ve arzın hükümdarı olma durumu Kuran-ı Kerim’de açıkça belirtilmiştir.²¹⁷

İnsanoğlunu, yaratılanlar içinde en şerefli konuma layık gösteren Yüce Yaratıcımız, ona özgür istekleriyle hareketlerini kullanma özelliği bahşetmiştir. Şöyle ki insani zayıflıkların, hayatın getirdiği dert ve kederlerin karşısında, dirayet gücünün azaldığının farkına varması da beşer hâlleri arasında söylenmelidir. Bu da insanoğlunun yaratılanlar arasında eşrefi mahlûk olduğunun ve varlıklar arasında şerefli olduğunun, özgür bir şekilde karar verdiğinin bir delilidir. Şöyle ki insanların başına gelebilecek musibetlerde; ölüm, kaza, hastalık gibi durumların yaşanmasında ve bu durumu yaşayan kişilerde ve yakınlarında, aile yapısında düzensizlik ve çözümsüzlük durumları baş göstermektedir. Bu doğrultuda insanların ailevi yapısında bazen kısa olsa da çöküşler ortaya çıkabilir. Bu sorunlarla mücadele edip karşı gelecek birçok yöntem, kısa süreliğine etkisiz ya da tamamen işlevsiz hâle gelebilir.

İnsanların kendilerine ait olan bazı kültürel ve dini değerler de bu noktada etkisiz kalabilmektedir. Bu durumdan sonra insanların yaşadığı psikolojik sorunlar özellikle çaresizlik ve terk edilmişlik durumları fazlalaşmaktadır. İnsanoğlunda farklı şekilde ve farklı ölçüde maddi ve ruhsal durumlar meydana gelmektedir, bu durum farklı hastalıkları ortaya çıkarmaktadır. Yaşamın geri kalan kısmında her uyandığında güne yaşadığı problemlerle başlayan insanoğlu; bu yaşadığı problemlerden kurtulmak, bu sıkıntılı durumu gidermek, biyolojik ve psikolojik her türlü problemini çözüme kavuşturabilmek için bireye, gruba ya da bir kuruluşa ihtiyacı vardır.²¹⁸

Bu durum İslami çerçevede müşahede edildiğinde manevi rehberlik algısı tamamlayıcı sebep olarak görülmektedir. Geniş bir çerçevede bakıldığında ise Allah’ın emirlerini yol gösterici olarak gören peygamber efendimizin görevini, insanoğluna yol gösterip rehberlik etmek olduğunu kabul eden ilim adamları bu noktada haksız değillerdir. İslam inancı insanlara birbirine yardımcı olmayı ve birlikte dayanışma

²¹⁷Enfal/ 8/22.

²¹⁸İslami Manevi Rehberlik, <http://www.ditib.de/default1.php?id=6&sid=2&lang=en>

içinde olmayı ibadet olarak görmektedir ayrıca ihtiyaç sahibi insanların içinde bulunduğu çaresizliği, düşmüşlüğü ve birçok problemden dolayı sıkıntı yaşayan insanların yardımına koşmayı mü'minlere görev olarak veren bir inançtır.²¹⁹ İslam inancı mü'minlere her fiillerinde istişare etmeyi öğütler.²²⁰

Bu duruma göre; İslam inancının var olma sebebi varlığını devam ettiren amaçlar rehberlik, dayanışma ve istişare birlikteliğine dayanmaktadır. Kuran'da "yardımlaşınız"²²¹ "tavsiyeleşiniz"²²² gibi birlik olmaya değinen emirler, Hz. Muhammed'in (sav) "bizden değildir"²²³ "mümin olamaz"²²⁴ gibi devam eden hadis-i şerifleri, Müslümanların birbirlerinin problemlerini kendi sıkıntıları olarak görmelerini emretmesi, İslam inancının insanların birlikteliğiyle yaşayabilecek sosyal bir gerçeklik olduğu kabul edilmelidir. Manevi rehberliğin İslam inancındaki yeri tartışılmaktansa, bu alanda gözlenen deneyimleri de kullanarak, farklı bir hizmet sahası olarak kurumsallaşması gerektiğinden bahsetmek gerekir. Bu noktada dini bir engelleme olmadığı gibi mü'minler tarihin her zamanında birbirlerinin dert ve kederleriyle ilgilenmektedirler ve dayanışma, toplumsal sorunlara çözüm getiren ve bu sorunları ortadan kaldıran insanların ortaya çıkmasını sağlamıştır. İslam kültüründe bu geleneksel iyi eden tatbiklerin, İslam bağlamından bir dini dayanışma ve danışma olarak kullanabileceği ileri sürülmektedir. Bu zamanda da devam eden bu dayanışmanın sistemli, düzenli, ilim ve bilim temellerine dayandırılıp sürdürülmesinin nasıl olması gerektiği üzerinde çalışılması gerekmektedir.²²⁵

Kuran-ı Kerim'de Hz. Peygamberden (s.a.v.) söz edilirken onun danışmanlık görevini belirten "Mübeşşir ve Nezir"²²⁶ "müjdeci ve uyarıcı, Dai"²²⁷ (davetçi) Münir (aydınlatan), Nur²²⁸ (ışık) gibi tanımlamalar yapılmıştır. Bu zamanda dini rehberlik varlığının temel kaynağı Adem (as) ve Hz. Peygambere kadar gelen bütün elçilerin yürütmekte olduğu bir görevdir. Fakat bu zamandaki dini rehberliğin amacı, yoldan

²¹⁹Şura 42/38.

²²⁰Al-i İmran 3/159.

²²¹Maide 5/2.

²²²Asr 103/1-3.

²²³Bkz. Örnek, Tirmizî, Birr, 15; Ebû Dâvûd, Edeb, 66.

²²⁴Bkz. Örnek; Buhârî, İmân 7; Nesâî, İmân, 19.

²²⁵Cebeci, *Bir Din Öğretimi Yaklaşımı Olarak Dini Danışma ve Rehberlik*, Değerler eğitimi dergisi, 8 /19, 2010,s.56-57.

²²⁶Ahzab 33/46. (Ayrıca Bkz. Sebe 34/28).

²²⁷Ahzab 33/46.

²²⁸Ahzab 33/46.

çıkılmış toplumları sapkınlıklarından arındırmak değil; inançlı fakat farklı problemleri sebebiyle problem içinde olan veya inançla alakalı bir konuda belirsizlik ve çözümsüzlük yaşayan bireylerin, bu problem durumundan arınmasını sağlamaktır. Hristiyan kültüründe yaklaşık olarak yüzyıl önce başlayan son çeyrek yüzyılda artarak devam eden dini rehberlik alanında yapılan çalışmalar, kurumsal anlamda üst noktalara taşınmıştır. Bu alanda yapılan değerlendirmeler danışma psikolojisi, benötesi psikolojisi, uygulamalı psikoloji, kaide ve yöntemleri kullanılmaktadır. Bu metotların başarılı şekilde kullanan uzman dini rehberler yetişmektedir.

Yapılan aynı çalışmaların, İslami toplumda da kurumsal faaliyet kapsamı olarak hızla sistemleştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Armaner; “psikopatolojide dini belirtiler alanında akıl hastaları üzerinde yaptığı bir araştırmada; dini bilgi ve telkini doğru ölçülerde alan bir kişinin, bundan yoksun bırakılmış diğer bir kişiden daha çok hayata ve çevresine karşı uyum sağladığı sonucuna varmıştır”. Bireylerin, ölüm ve buna benzer durumlarda yaşadığı travmaların dini rehberlerin önemli görevler yapabileceğine dikkat çeken psikiyatrist Gökaya göre transpersonel psikolojisi insan zihninin kutsal şeylere yönelik olan düşüncesi ve trans halleri bağlamında çalışma yapan bir dal olarak ifade edilir.²²⁹

2.3. Manevi Rehberlik Alanında Yapılan Çalışmalar

Öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki manevi rehberlik alanı veya manevi danışma alanı din eğitimi, din psikolojisi ve sosyal hizmet alanıyla ilgili yapılan çalışmaların bir ürünüdür. Samsun ve Erzurum illerindeki İlahiyat Fakültelerinde Felsefe ve Din Bilimleri bölümünde dini rehberlik ile ilgili olarak uzaktan ve tezsiz yüksek lisans eğitimleri başlatılmıştır. Ayrıca Açık öğretim Fakültelerinde 2 yıllık İlahiyat ön lisans eğitimlerinde “Din Hizmetlerinde İletişim ve Halkla İlişkiler” adlı dersin içerisinde yer alan “Din Hizmetlerinde Rehberlik ve Dinî Danışmanlık” konu bağlamında bu konuya yer verilmiştir.²³⁰ Dolayısıyla ülkemizde bu konu ile üzerindeki çalışmalar sistemsel açıdan henüz yeni başlamıştır. Şunu da ifade etmek gerekir ki özellikle de 2016 ve sonrasında manevi rehberlik alanı ile ilgili yapılan çalışmalarda artış gözlemlenmiştir. 2016 ve 2020 yılları arasında manevi rehberliğin gelişimi ile ilgili yapılan bir araştırmada şu tespitler yapılmıştır.

²²⁹<http://www.arsivbelge.com/yaz.php?sc=2794>

²³⁰İlhan Topuz, *Din Görevlilerinin Manevi Danışmanlık Yeterlilikleri*, Isparta, Manas Yay., 2014, 71.

- Çalışmalar temelde on üç başlıkta yapılmıştır.
- İlgili alanda teorik ve MDR hizmeti ile alakalı olarak yeterlilik ve nitelik %21 oranı çalışma konuları içerisinde yer almıştır.
- Çalışmalar en çok %27 ile 2016 yılında yapılmıştır.
- %44 oranı ile en çok makale çalışması yapılmış ve yöntem olarak uygulamalı araştırma yapılmıştır.

Bu bağlamda Manevi rehberlik hizmet uygulamasının dezavantajlı gruplarda yer alan bireylerin ruh sağlığını olumlu yönde etki ettiği ve destek bulmalarını sağladığı, sosyal hayata katılımlarını artırdığı görülmektedir.²³¹

Literatür üzerinden baktığımızda ise bu alanda yapılan ilk çalışmaların 1997 yılında Mualla SELÇUK'un danışmanlığında Nurullah ALTAŞ'ın "Hastahaneler de Din ve Moral Hizmetleri" ve Üzeyr OK'un "Dinsel Danışmanlığın Teorik Çatışı" adlı yüksek lisan çalışmalarıdır.²³² Bunun yanında Sağlık Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı arasında yapılan görüşmeler sonucunda 1995 yılında hastanelerde tedavi gören insanlara manevi destek adı altında rehberlik yapılmaya başlanmıştır. Fakat Danıştay'ın kararı iptal etmesine binaen 1996 yılında bu çalışmaları durmuştur.²³³ Daha sonraki dönemlerde günümüze kadar farklı çalışmalar yapılmış fakat bu çalışmalar yeterli düzeye gelmemiştir. Son 10 yıldan beridir toplumdaki şiddet eğilimlerinin artması manevi rehberlik hizmetlerinin önemini daha da artırmıştır. Özellikle de sorunlarla baş edebilme yöntemi açısından insanların manevi rehberliğe olan ihtiyacı ne kadar olduğunu ortaya koymaktadır. Bundan dolayı akademik çevrelerde bu alana ilgi duymaya başlamış ve çalışmalar bu alana doğru yönelmiştir.²³⁴

Manevi rehberlik üzerine akademik çalışmaların yoğunlaşması üzerine konu farklı kesimler tarafından ilgi görmeye başlamıştır. Bu durum manevi rehberliğin sadece dindarlar tarafından değil danışmanlık merkezleri gibi daha genel bir versiyon almaya başlamıştır. Çünkü insanların problemleri benzer fakat davranışları farklılık arz

²³¹Deniz Koç, Fatümetül Zehra Gültaş, "Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Çalışmaları (2016-2020) Üzerine Bir Swot Analizi" Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi, 2021, (4) , 39-74.

²³²<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>; <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=NPiz-cgdU31jyfvh4nPmhA&no=NPiz-cgdU31jyfvh4nPmhA>

²³³Muhammed Emin Gül, Habil Şentürk, "Türkiye'de Dini/Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerine Genel Bir Bakış", *Rusuh Uşak Ün.i İslami İlimler Fak. Dergisi*, Aralık 2021, 1 (2): 115-133.

²³⁴Muhlise Arzu Peçenek, "Manevi Danışmanlık ve Rehberlik I-II" *APIAD*, 2019, 3 (1), 104-113.

etmektedir. Dolayısıyla dindar bir insanın manevi eğitime olan ihtiyacı dindar olmayan bir insanın manevi rehberliğe olan ihtiyacından daha az olduğunu belirtmek mümkündür. Bundan dolayı da manevi rehberlik eğitimi sadece belli başlı mekânlar ile sabit kalmamıştır. Daha önce de değindiğimiz gibi hastaneler, cezaevleri, sevgi evleri ve huzur evleri gibi mekânlarda uygulanmaya başlanmıştır.²³⁵

Manevi rehberlik alanı sosyal bilimlerin konusudur. Bu konuda yapılan çalışmaların isimlerini zikredeceğiz. Daha sonrasında ise yapılan çalışmalar içerisinde önemli gördüğümüz bazı konuları ele alarak konunun eksik ve tartışılan yönlerini ele almaya çalışacağız.

2.3.1. Doktora Tezleri

- Korkmaz, Nuran, *Bağlanma, İnsan-Tanrı İlişkisi ve Psikolojik İyilik Hali*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst.
- Halil Ekşi, *Başa Çıkma, Dini Başa Çıkma ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma: Eğitim, İlahiyat ve Mühendislik Fakültesi Öğrencilerinin Karşılaştırılması*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst.
- İ. Etem Özdemir, *Bazı Değişkenlerin Liselerdeki Öğrenci, Öğretmen, Danışman ve Yöneticilerin Psikolojik Danışman ve Rehberlik Hizmetlerinden Beklentilerine Etkisi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst.
- Turgay Şirin, *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi Yaklaşımıyla Bütünleştirilmiş Dini Danışmanlık Modeli*, Sakarya, Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst.
- M. Cevat Acar, *Bireysel Psikolojik Danışma Sürecinde Dini Boyut: Üniversite Öğrencileri İle Yapılan Bir Araştırma*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst.
- Şuayip Özdemir, *Cezaevlerinde Din Eğitimi*, Abdullah Özbek, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst.
- İlker Yenen, *Çatışma Çözümünde Affediciliğin Rolü ve Önemi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst.

²³⁵Kesgin, Erdem, “Türkiye’de Manevi Destek Hizmetlerinin Kurumsallaşması”, s. 70-92.

- Eyüp Ensar Öztürk, *Denetimli Serbestlik Kapsamında Olan Madde Bağımlılarında Pozitif Psikoloji ve Bütünleştirilmiş Manevi Destek Hizmetlerinin Etkisi*, Ümit Horozcu, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst.
- Salih Aybey, *DİB Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Gelen Soruların Analiz ve Değerlendirilmesi: Ege Bölgesi Örneği*, Süleyman Demirel Üniv. Sos. Bil. Enst
- Ramazan Buyrukçu, *Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Etme Gücü*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ümit Horozcu, *Din Psikolojisi Açısından Dünyevi İstek Duaları*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fatma Arvas, *Din, Değerler ve Aile Mutluluğu: Değerlerin Evlilik Doyumu Üzerindeki Etkileri ve Dindarlığın Evlilik Doyumu ve Değerler İlişkisi Üzerindeki Arabulucu Rolü*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Muhrure Doğan, *Dindarlık, Sabır ve Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişkiler*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öznur Özdoğan, *Dindarlıkla İlgili Bazı Faktörlerin Kendini Gerçekleştirme Düzeyine Etkisi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Havva Sinem Uğurlu, *Dini Danışmanlık Eğitimi: Amerika Örneği*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İlhan Topuz, *Dini Gelişim Seviyeleri ile Dini Başaçıkma Turumları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Murat Yıldız, *Dini Hayat İle Ölüm Kaygısı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sevban Arslan, *Dokunma, Müzikterapi ve Aromaterapinin Yoğun Bakım Hastalarının Fizyolojik Durumlarına Etkisi*, Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü.
- Ayşe Burcu Gören, *Down Sendromlu Bireylerin Manevi Bakımı ve Bir Model Önerisi*, Ankara Üniv. Sos. Bil. Enst.

- Ferdi Kıracı, *Eşcinsellikle İlgili Dini-Psikolojik Algular ve Maneviyat: Erkek Eşcinsel*

Örnekleme, Ankara Üniv. Sos. Bil. Enst.

- Zuhâl Ağılkaça Şahin, *Federal Almanya Cumhuriyetinde Dini Danışmanlık: Teori-Eğitim-Uygulama*, Marmara Üniv. Sos. Bil. Enst.

- Ahmet C. Karakaş, *Gerçeklik Terapisi Yönelimli Dini Başa Çıkma Psikoeğitim Programının Affetme Esnekliği, Empati ve Stresle Başa Çıkma Üzerindeki Etkisi*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Garip Aydın, *Hadislerde Hastalara Yönelik Manevi Destekler*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Mehmet Fatih Altınova, *Hadislerde Vesvese ve Manevi Bakım*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Gülay Korkmaz, *Hastanelerde Din ve Moral Hizmetleri İhtiyacı Üzerine Bir Araştırma: Süleyman Demirel Üniversitesi Hastanesi Örneği*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst.

- Adem Akıncı, *Hayata Anlam Vermeye Din Eğitiminin Katkısı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst.

- Ömer Akgül, *Hayatı Anlamlandırmada İnançın ve Kişisel Değerlerin Rolü (Ruh Sağlığı Çalışanları ve Öğrencileri Örneği)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst.

- Abdülkerim Bahadır, *Hayatın Anlam Kazanmasında Psiko-Sosyal Faktörler ve Din*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst.

- Süleyman Doğanay, *Hayatın Zorlukları Karşısında Dini İnanç ve Sabır*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst.

- Cüneyd Aydın, *İnsanın Anlam Arayışı ile Yeni Çağ İnanışları Arasındaki İlişki*, Ondokuz Mayıs Üniv. Sos. Bil. Enst.

- Soner Teker, *Korunmaya ve Bakıma Muhtaç Çocukların Din Eğitimi ve Manevi Bakım Hizmetleri*, Süleyman Demirel Üniv. Sos. Bil. Enst.

- Habibe G. Müftüler, *Modernleşme Sürecinde Yaşlılık Açısından Kurumsallaşma ve Maneviyat*, Marmara Üniv. Sos. Bil. Enst.

- Aysun Özkan, *Türkiye’de Dini Danışmanlığa Duyulan İhtiyaç*, İstanbul Üniv. Sos. Bil. Enst.

Yukarıda isimlerini zikrettiğimiz bu çalışmalar manevi rehberlik alanı ile ilgili çalışmaların tamamını oluşturmamaktadır. Zira çalışmaların tamamını zikretmek konunun hacmini aşacağından dolayı hepsini zikretmeyi uygun görmedik. Zikrettiğimiz bu çalışmalardan öne çıkan kanaatimizce Cüneyd Aydın tarafından yapılan *İnsanın Anlam Arayışı ile Yeni Çağ İnanışları Arasındaki İlişki*, adlı tez çalışmasıdır. Çünkü günümüz dünyasındaki insanların karşılaştıkları problemler karşısında dini inanışlara karşı bağımlılık göstermeleri manevi rehberlik alanına girmektedir. Bundan dolayı bu tez ciddi önemi haiz olduğu kanaatini vermektedir. Bu tezde ortaya konulan sonuçlardan bazıları şunlardır: Hayata anlam verme bakımından kadınlar erkeklere oranla daha çok olmaktadır. İnsanların sahip oldukları yaşların hayata anlam verme bakımından farklı olduğu saptanmıştır. Öğrenim düzeyi daha yüksek olan insanların hayata daha çok anlam yükledikleri gözlemlenmiştir. Nihai olarak farklı demografik özelliklere sahip bireylerin hayatı anlamlandırması değişkenlik arzeden bir durumdur. Bu da onların manevi rehberliğe olan ihtiyaçlarının ne düzeyde olduğunu kanısına götürmektedir.

2.3.2. Yüksek Lisans Tezleri

Doktora tezlerinden sonra zikretmeye değer diğer çalışmalar ise Yüksek Lisans tezleridir. Bu konuda kanaatimizce öne çıkan çalışmaların adını zikretmeye çalışacağız.

- Fatma Karataş, *Aile Danışmanlığı ve Din*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst.

- Mustafa Kemal Karabacak, *Aile İçi Çatışma ve Anlaşmazlıkların Çözümünde Dini Danışmanlığın Önemi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst.

- Zehra Yıldız, *Aile İrşat ve Rehberlik Bürosuna Gelenlerin Psiko-Sosyal Zemini: Kırşehir Örneği*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst.

- Necla Yılmaz, *Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarında Yapılan Dini Danışmanlık: Çorum Örneği*, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst.

- Fatma Zeynep Belen, *Aile İçi İletişime Manevi Psiko-Sosyal Yaklaşım*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst.
- Aziza Ergeshkyzy, *Aile İçi Roller ve Manevi Yaklaşım*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst.
- Melek Güngördü, *Allah'a Atfedilen Özellikler ile Depresyon Arasındaki İlişki Üzerine Bir Çalışma*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst.
- Filiz Tekin, *Ankara İslahevi'ndeki Çocukların Suç İşlemelerinde Din Eğitimi Eksikliğinin Rolü*, Selçuk Üniv. Sos. Bil. Enst.
- Cengiz Yıldırım, *Beden Sağlığı ve Dindarlık İlişkisi: Kardiyoloji Hastaları*, Recep Tayyip Erdoğan Üniv. Sos. Bil. Enst.
- Seda Muz, *Bilişsel Terapi ve Dini Başaçıkma*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst.
- Nurcan Yılmaz, *Bilişsel-Davranışçı Psikoterapi Yaklaşımı ile Bütünleştirilmiş Dini Danışmanlığın Ergenlerin Problemleri Davranışları Üzerindeki Etkisi*, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst.
- Ergun Bağbaba, *Bir Grup Gazinin Savaş Öncesi ve Sonrası Dini İnanç ve Davranışlarının Karşılaştırılması: Kore ve Kıbrıs Gazileri Örneği*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst.
- Erhan Tecim, *Ceza Evlerinde Dini Yaşantı ve Din Algısı: Konya Örneği*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst.
- Saadet Çiftkat, *DİB Bünyesindeki Aile İrşat ve Rehberlik Hizmetlerinin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi (Elazığ İli Örneği)*, Selçuk Üniv. Sos. Bil. Enst.
- Kübra Çelik, *Din Eğitimi ve Aile Danışmanlığı*, Uludağ Üniv. Sos. Bil. Enst.
- Aytekin Bulut, *Din Eğitiminde Rehberlik ve Psikolojik Danışma*, Harran Üniv. Sos. Bil. Enst.
- Feyza Karaca Kahvecioğlu, *Din Hizmetlerinde Dini Danışmanlık ve Rehberlik*, Süleyman Demirel Üniv. Sos. Bil. Enst.

- Halit Altıntop, *Dindarlık-İntihar İlişkisi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst.
- Bekir Bizet, *Dini Danışmanlıkta Teşhis ve Anlamaya Yönelik Teknikler*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst.
- Nebile Aslan, *Dini İman, Suç ve Tövbe İlişkisi*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst.
- Nurten Ünal, *Dini İnanç, İbadet ve Duanın Umutsuzlukla İlişkisi: Üniversiteli Gençler Üzerine Bir Araştırma*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst.
- Asım Yapıcı, *Dini Yaşayışta Tövbeye Din-Psikolojik Bir Yaklaşım*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst.
- Mustafa Kızmaz, *Dinin Hastalar Üzerindeki Etkisi*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst.
- Hacer Memiş, *Dinsel Başaçıkma Faaliyetleri Ölçeğinin Güvenilirlik ve Geçerlik Çalışması*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst.
- Üzeyir Ok, *Dinsel Danışmanlığın Teorik Çatısı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst.
- Mebrure Doğan, *Dua'nın Psikolojik ve Psikoterapik Etkileri*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Zeki Karataş, *Evde Bakım Hizmeti Sunan Aile Bireyi Bakıcıların Moral ve Manevi Değerlerinin Başa Çıkmadaki Etkisi*, Rize Üniv. Sos. Bil. Enst.
- Berna Kesmen, *Gençlerdeki Hazcılığa (Hedonizm) Psikolojik ve Manevi Yaklaşım*,
Ankara Üniv. Sos. Bil. Enst.
- Efsun Ergezen, *Günümüz Ateistlerinde Hayatı Anlamlandırma*, Ankara Üniv. Sos. Bil. Enst.
- Hamdi Uygun, *Halktaki Din Adamı İmajı ve Din Görevlilerinden Beklentileri*, Ondokuz Mayıs Üniv. Sos. Bil. Enst.

Manevi rehberlik ve danışmanlık alanında yaptığımız literatür taramasında önemli gördüğümüz yüksek lisans tezlerinden biri Feyza Kahvecioğlu Karaca'nın "Din Hizmetlerinde Dini Danışmanlık ve Rehberlik" isimli çalışmasıdır. Bu çalışmada İslam'da dini rehberlik konusu ele alınmış Hz. Muhammed'in (sav) dini rehberlikte izlediği metotlar ve danışmanlık yaparken sahip olduğu prensipler aktarılmıştır. Bu çalışmada danışmanlık yapacak olan manevi rehberlere, psikolojik danışma ve rehberlik ile alakalı bilgilere de yer verilmiştir. Bireyin gelişim dönemlerine dikkat çekilmiş ve bu gelişim dönemlerinde dini danışmanlığın rolüyle ilgili çalışma yapılmıştır. Bu tez çalışmasında önemli gördüğümüz noktalardan biri de bir manevi rehberde bulunması gereken özellikler bölümüdür. Bu bölüm manevi rehber olarak çalışmak isteyen bireylere fikirde bulunmaları açısından önemli olduğu kanaatindeyiz.

2.3.3. Makaleler

- Adem Dölek, *Bazı Hadislerin Psikoterapi Açısından Yorumlanması*, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, c. II., s. 4, 2002.
- Asaf Ataseven, *Batı Ülkeleri ve Ülkemiz Hastanelerinde Din Hizmetleri*, İBAVSVG Hastanesi Dergisi, Sayı: 18, 1994
- Naci Kula, *Bakıma Muhtaç Kişilere Yönelik Sosyal Hizmetler ve Dini Değerler*, Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri, Ankara-2012: 188-202.
- Recep Kaymakcan & Turgay Şirin, *Bilişsel-Davranışçı Psikoterapi Yaklaşımı ile Bütünleştirilmiş Dini Danışmanlık Modeli'nin Din Eğitimi Alan Erkek Üniversite Öğrencilerinin Durumluk ve Sürekli Kaygı Düzeylerine Etkisi*, Değerler Eğitimi Dergisi, Sayı: XI, 2013: 111-148.
- İlhan Topuz, *Cami Din Görevlilerinin Yeterliliklerinin Manevi Danışmanlık Açısından Değerlendirilmesi*, SDÜİFD, Sayı: 35, 2015: 27-56.
- Nesrin Aştı ve diğ., *Cerrahi Hemşirelik Bakımının Manevi Boyutu*, Hemşirelik Dergisi, Sayı: 54, 2005: 27-34.
- Fatih Çınar, *Ceza İnfaz Kurumlarında Din Eğitimi*, HÜİFD, Cilt: 15, Sayı: 29, 2016: 131-148.
- Harun Işık, *Ceza İnfaz Kurumlarında Din Hizmetleri*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, c. III., s. 12, 2010.

- Ahmet Albayrak, *Din Görevlilerinin Mistik Tecrübe Düzeyleri*, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, c. IX, Sayı: 1, 2009.
- F. Eker ve diğ., *Din Görevlilerinin Şizofreniye İlişkin Bilgi ve Tutumları (Düzce Örneği)*, Psikiyatri Hemşireliği Dergisi, Cilt: 1, (2), 2010.
- Öznur Özdoğan, *Din Psikolojisi ve Manevi Değerler*, SDÜİFD, Sayı: 15, (2), 2005.
- Peter C. Hill, Çev.: Mustafa Ulu, *Din Psikolojisi ve Maneviyat Alanlarında Ölçüm*, Bilimname, Sayı: 29, 2015.
- Vassilis Saroplou, Çev.: Meryem Şahin, *Din, Maneviyat ve Diğerkamlık*, ÇOMÜİFD, Sayı: 7, 2015.
- H. G. Koenig, Çev.: Nurten Kimter, *Din, Maneviyat ve Tıp: Klinik Uygulama İçin Araştırma Bulguları ve Öneriler*, Bilimname, Sayı: 25, 2013.
- Ali Ayten ve diğ., *Dini Başa Çıkma, Şükür ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi: Hastalar, Hasta Yakınları ve Hastane Çalışanları Üzerine Ampirik Bir Araştırma*, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, c. 12, Sayı: 2, 2012.
- Bülent Çelikel, *Dini Danışmanlık: Psikoterapi ile Din Eğitiminin Buluşma Noktası*, Marife, c. 13, 2013.

Yukarıda belirttiğimiz makaleler arasında önemli gördüğümüz, İlhan Topuz'un "Cami Din Görevlilerinin Yeterliliklerinin Manevi Danışmanlık Açısından Değerlendirilmesi" isimli makalesidir. Bu makale din görevlilerinin manevi danışmanlık noktasında yeterliliklerini betimsel tarama modeliyle ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Çalışma Din görevlilerinin bazı demografik özellikler dikkate alınarak manevi danışmanlık görevlerini de yürütebilmeleri noktasında önemlidir. Bu çalışmada birçok ölçek kullanılmıştır. Bunlar; Kültürel İletişim Ölçeği, Mesleki Motivasyon Ölçeği ve Kişilerarası İlişki Boyutları ölçeğidir. Makale birçok bulguya da detaylı bir şekilde makalede yer verilmiştir.

2.3.4. Sempozyumlar/Tebliğler

Manevi rehberlik alanı ile ilgili yapılmış bir diğer çalışmalar ise sempozyumlardır. Doktora ve Yüksek Lisans çalışmaları uzun sürerken sempozyumlarda sunulan tebliğler daha kısa olmaktadır. Bundan dolayı daha çok

sempozyum çalışmaları üzerinde durmaya çalıştık. Yaptığımız araştırmalarda ise sempozyumlarda kanaatimizce ne çıkan bazı tebliğler şu şekildedir:

- Nuri Tınaz, *ABD’de İslami Cezaevi Vaizliğinin ncleri: Afrikan-Amerikan Müslümanların Deneyimleri*, I. Uluslararası MDR Kongresi, 7-10 Nisan 2015.

- Elif Kara, *ABD’de Manevi Bakım ve “Inova Fairfax Hospital Chaplain Services” rneği*, IV. Uluslararası Evde Sağlık ve Sosyal Hizmetler Kongresi, Edt.: Mehmet Zengin, Antalya-2015.

- M. Bülbül, *Almanya’da Hastanelerde Yapılan Manevi Bakım (Din) Hizmeti, Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu I*, DİB Yay, Ankara-2013.

- Gülbahar Erdem, *Almanya’da Hıristiyanlara ve Müslümanlara Yaşamın Sonunda Yapılan Manevi Bakım Hizmetleri*, Palyatif Tıp ve Hayatın Sonu Sempozyumu, İSAR, 4-5 Kasım 2017.

- Hasan Meydan, *Bireyin Manevi Potansiyel ve İhtiyaçlarını Dikkate Alan Bir Din Eğitimi Anlayışı zerine Değerlendirmeler*, Palyatif Tıp ve Hayatın Sonu Sempozyumu, İSAR, 4-5 Kasım 2017.

- Ahmet Doğan, *Din Görevlileri Bağlamında Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulamaları, Yeterlik Düzeyleri ve Bu Alana Duyulan İhtiyaç*, Palyatif Bakımda Din Psikolojisi ve Manevi Bakım Sempozyumu, SADEFE Din Psikolojisi ve Manevi Bakım Derneği, 2 Aralık 2017.

- N. Y. Aşıkoğlu, *Din Hizmetlerinin Sunumunda Alternatif Yöntem: Dini Danışmanlık*, I. Din Hizmetleri Sempozyumu, DİB Yay., Cilt: 2, 2008.

- Ömer Faruk Ocakoğlu & M. Veysel Bilici, *Din, Manevi Danışmanlık ve Rehberliğin Neresine Düşer?*, I. Din Hizmetleri Sempozyumu, DİB Yay., c. 2, 2008.

- Mebrure Doğan, *Dindarlık, Sabır ve Psikolojik İyi Oluş Arasındaki İlişkiler zerine Bir Araştırma*, VIII. Din Psikolojisi Koordinasyon Toplantısı/Din, Değerler ve Sağlık Sempozyumu, 19-21 Mayıs 2017.

- Naci Kula, *Dini İnanç ve Değerlerin Engelliliğin Getirdiği Sorunlarla Başa ıkmadaki Etkileri*, VIII. Din Psikolojisi Koordinasyon Toplantısı/Din, Değerler ve Sağlık Sempozyumu, 19-21 Mayıs 2017.

- Gülüşan Göcen, *Yetim Çocuklarda Şükür, Maneviyat ve Mutluluk*, VIII. Din Psikolojisi Koordinasyon Toplantısı/Din, Değerler ve Sağlık Sempozyumu, 19-21 Mayıs 2017.

- Nurullah Altaş, *Cami Dışı Din Eğitimi Etkinliklerini Biçimlendiren Temel Kavramlar ve Bu Alanda Yeni Kavramsallaştırmalar: "Dini Danışmanlık" ve "Manevi Sosyal Hizmetler"*, Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu - II, (30 Mart - 1 Nisan 2012, Ankara), c. II, 2013.

- Asude Coşkunsever, *Dezavantajlı Ergenlerin Dini Yükleme ve İbadetlerinin Ruh Sağlığı Üzerindeki Etkileri (Bursa ve Şanlıurfa Bakım-Sosyal Rehabilitasyon Merkezleri Örneği)*, VIII. Din Psikolojisi Koordinasyon Toplantısı/Din, Değerler ve Sağlık Sempozyumu, 19-21, Mayıs 2017.

- Ayşe Burcu Gören, *Diğer Hasta Grupları İçerisinde Palyatif Hastaların Manevi Bakım İhtiyaçları*, Palyatif Bakımda Din Psikolojisi ve Manevi Bakım Sempozyumu, SADEFE, PASHİDER, Din Psikolojisi ve Manevi Bakım Derneği, 2 Aralık 2017.

- Ahmet Doğan, *Din Görevlileri Bağlamında Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulamaları*, Yeterlik Düzeyleri ve Bu Alana Duyulan İhtiyaç, Palyatif Bakımda Din Psikolojisi ve Manevi Bakım Sempozyumu, SADEFE, Din Psikolojisi ve Manevi Bakım Derneği, 2 Aralık 2017.

- Nevzat Y. Aşkoğlu, *Din Hizmetlerinin Sunumunda Alternatif Yöntem: Dini Danışmanlık*, I. Din Hizmetleri Sempozyumu, (3-4 Kasım 2007), Ankara, DİB Yay., Cilt: 2, 2008.

- Ömer Faruk Ocakoğlu & M. Veysel Bilici, *Din Manevi Danışmanlık ve Rehberliğin Neresine Düşer?* Dinî Danışmanlık, I. Din Hizmetleri Sempozyumu, (3-4 Kasım 2007), Ankara, DİB Yay., Cilt: 2, 2008.

- Mustafa Merter, *Din Psikolojisinin Uygulama Alanları*, Bir Uygulama Örneği Olarak Dini Danışmanlık, VII. Din Psikolojisi ABD Koordinasyon Toplantısı: İlahiyat Eğitiminde Psikolojik Bilimlerin Yeri ve Önemi: Din Psikolojisi Örneği, 5 Eylül 2015.

Bu çalışmaların sayısını artırmak mümkündür. Fakat biz örnek olarak bu kadarıyla yetinmekteyiz. Asıl vurgulamak istediğimiz ise bu çalışmaların ortaya

koyduğu öneriler bağlamında katedilen mesafenin ne kadar olduğudur. Zira üzerinde inceleme yaptığımız tebliğlerin sayısı yukarıda isimlerini verdiklerimizden daha fazladır. Sempozyumlar üzerinde yaptığımız incelemelerde dikkatimizi çeken durum ise şudur: Sempozyumlarda sunulan tebliğ sayısı oldukça fazla görünmektedir. Zira tebliğlerin kısa ve öneri niteliğinde olması hiç şüphesiz ki bunun en büyük nedenidir. Ayrıca birçok alanın sınırlarının belli olması, üzerinde yazılacak konunun da net ve belirgin olması da diğer nedenler arasındadır. Yaptığımız incelemelerde tespit edebildiğimiz kadarıyla yapılan Doktora tez sayısı 61, Yüksek Lisans tez sayısı 129, makale sayısı 236, tebliğ sayısı ise 185'tir. Şunu da ifade etmek gerekir ki bu rakamlar sürekli değişkenlik göstermektedirler. Çünkü her gün yeni çalışmalar eklenmektedir. Özellikle de son on yıl içerisinde manevi rehberlikle ilgili çalışmaların arttığını görmekteyiz. Teknolojinin hızlı bir şekilde gelişmesi ve insanların hızla maddeye yönelmesi toplumun manevi yönünde boşluk ortaya çıkarmıştır. Bu da başta akademi dünyası olmak üzere düşünürlerin bu problemleri tespit etmeye ve çözüm önerilerini ortaya koymaya yönelmektedir.²³⁶ Batıda daha erken bir dönemde başlayan manevi rehberlik hizmetleri, ülkemiz için öncü niteliği taşıyan çalışmalar hâline gelmiştir. Bu bağlamda ülkemizdeki çalışmaların bir kısmının Batıdaki çalışmaları Türkiye'ye uyarlama tarzı olduğunu belirtmek mümkündür. Bunun bir yansıması olarak da manevi rehberlik hizmetleri din merkezli bir anlayıştan ziyade bir miktar dinden arındırılarak danışmanlık hizmeti veren kurumsal bir yapılanmaya doğru gittiği görülmektedir. Çünkü manevi danışmanlık tercih edilen değil zorunlu bir ihtiyaç olmuştur.²³⁷

Manevi rehberlik alanı ile ilgili yapılmış çalışmalarda sosyal nitelikli konuların ağırlıklı olduğu gözlemlenmiştir. Bu konuların muhatabı ise hasta, hasta yakınları, madde bağımlılığı, huzurevi, çocuk ıslah evleri, problemler ile başa çıkma yöntemleri gibi konulardır. Manevi danışmanlık konusu bağlamında yapılan bir araştırmada ise 2016-2020 yılları arasında araştırmalar üzerine yapılan bir makalede şunlar tespit edilmiştir:

- Manevi danışmanlık ve rehberlik Hizmetleri'nin temelleri ve hizmet standartlarının yürütülmesinde ki niteliklerin en çok tercih edilen konusu

²³⁶Peçenek, "Manevi danışmanlık ve rehberlik I-II", *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi*, 2019, 3 (1), 104-113.

²³⁷Baygeldi, **Türkiye'de Manevi Danışmanlık: Mevcut Durum ve Öneriler**, 7-30. Erdem, Kesgin, "Türkiye'de manevi destek hizmetlerinin kurumsallaştırılması" s. 69-92.

olduğu saptanmıştır. Bunun çalışmaların içerisindeki oranı ise %21'lik bir alanı kapsamaktadır.

- İlgili alan ile yapılan çalışmalarda en çok %27'lik dağılımı ile 2016 yılında yayın yapılmıştır.

- Çalışmalarda en çok dikkatimizi çeken ise yapılan araştırmaların çoğunluğunun araştırma makalesi olmasıdır. Bu araştırma mahalleleri ise %44 dörtlük bir orana tekabül etmektedir.

- Çalışmada nitel araştırmalar %55 oranını oluştururken nicel araştırmalar ise %36 oranında olduğu görülmektedir. Zira bu uygulamaları araştırmalar büyük oranda görüşme tekniği kullanılmış ve en çok da %60 Birlik bir oran ile yetişkin yaş grubu üzerinde gerçekleştirilmiştir.

- Çalışmaların sonucunda ise manevi rehberlik ve danışmanlık hizmet uygulamalarının özellikle de toplum içerisinde yer alan dezavantajlı gruplar üzerinde ciddi oranda etkili olduğu görülmektedir. Çünkü bireylerin sosyal hayatta yaşadıkları problemler karşısında manevi danışmanlık ve rehberlik hizmet uygulamaları sayesinde destek bulmaktalar ve hayat içerisindeki sürdürülebilir yaşam seviyesine çıkmak için gayret etmektedirler. Bundan dolayı özellikle de manevi ve dini desteğe ihtiyaç duyanlar tarafından ciddi bir gereksinim olarak görüldüğü ifade edilmektedir.²³⁸

Manevi rehberlik alanı sadece sosyal alana değil diğer tüm alanlara da yayılması gerektiği düşüncesindeyim. Çünkü manevi rehberlik insana âlem tasavvurunu inşa ettirmekte ve maddeye anlam ve değer yüklemesi yapmaktadır. Bundan dolayı manevi rehberlik anlayışı sadece sosyal konuları içermemelidir.

2.4. Manevi Rehberliğin Toplumsal İşlevi

İçinde yaşadığımız bu yüzyılda dünya, önceki yüzyıllara göre süratle bir değişim ve dönüşüme tanık olmaktadır. Öte yandan bilim ve teknolojinin insan hayatına getirdiği kolaylıklar ve bu kolaylıklarla gelen olumlu değişimler, başka taraftan toplumda yaşayan insanların birtakım psikolojik hallerini etkileyen problemler adeta birbirine karışmaktadır. Farklı kültürel, bölgesel, küresel konular farklı yaşlardaki her

²³⁸ Koç, Gültaş, “Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Çalışmaları (2016-2020) Üzerine Bir Swoot Analizi” s. 39-74.

insanı etkilemekle beraber toplumu karmaşık bir duruma getirmektedir.²³⁹ Bundan ötürü içtimai hayatın sürekli gelişim ve değişim göstermesi yani karmaşıklaşması insanın iç dünyasının da karmaşıklaşmasına sebebiyet vermektedir.

Toplum, sürekli değişen ve gelişen içtimai hayatta ruhsal problemler yaşamakla birlikte dini inanç ve yaşadığı dinin yaşamıyla ilgili beklenti içine girmekte ya da yeni arayışlar içinde olmaktadır.²⁴⁰ Dini inanç, bu noktada uygun bir karakterin örneklerini ve yaşantı şeklini ifade etmek suretiyle, kişide kimlik arayışı ve isteklerine yönelik ciddi yardımda bulunmaktadır. Hatta bireyin inandığı dinin en mühim işlevi, tamamen birleşmiş, azimli ve sağlam bir insan karakteri oluşturmaktır.²⁴¹ Değerleri, beklentileri ve ihtiyaçları sürekli olarak değişen toplumun içinde bulunduğu ruhsal problemlerin bunun yanı sıra yaşadıkları maneviyat eksikliklerinden kurtulması; kişisel mutluluğun, toplumsal kaynaşmanın ve küresel birlikteliğin sağlanması, yaşanan dinin doğru tarif edilmesi ve tarif edilen dinin doğru anlaşılmasıyla yakinen ilişkilidir.²⁴² Bu noktada manevi rehberliğe duyulan ihtiyaç giderek artmaktadır.

Türkiye’de insanları din konusunda bilgilendirme görevi, yapılan kanunlarla beraber DİB’e verilmiştir.²⁴³ Ülkemizde din hizmetlerinden sorumlu kurum DİB ve DİB’e bağlı çalışan personellerdir. İçinde bulunduğumuz topluma yol gösterme görevi ve din hizmeti ibadet hanelerle sınırlı değildir. Farklı sebeplerle ibadet hanelerden faydalanamayan bireylerin dini yönden bilgilendirilmesi ve yol gösterilmesi de DİB’in görevleri arasında bulunmaktadır. Bu noktada camilerde yapılan irşat uygulamalarının yanında, hapisane, hastane, huzur evi, ıslah evi, çocuk yuvası, sığınma evi, vb. kuruluşlarda barınan bireyler ile toplumdaki diğer yaşlı, hasta, engelli vb. bakıma ihtiyaç duyan insanlara yol gösterme yani irşat faaliyetleri sağlanmaktadır. Bunun yanı sıra il ve ilçelerde bulunan müftülüklere ve “Aile İrşad ve Rehberlik” bürolarına

²³⁹ Metin Pişkin, “*Türkiye’de Psikolojik Danışma Hizmetlerinin Dünü, Bugünü, ve Yarını*”, Türkiye’de Eğitim Bilimleri: Bir Bilanço Denesi, Nobel yay, Ank. 2006, s.457

²⁴⁰ Ramazan Buyrukçu, “*Türkiye’de Din Görevlisi Yetiştirme Problemi ve Çözüm Önerileri*” Ankara Üniv, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ank. 2006, XLVII, Sayı: 2, s.100

²⁴¹ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, 110.

²⁴² Hökelekli, “*Din Hizmetlerinde Yöntemle İlgili Sorunlar*”, Diyanet İlmi Dergi, XLI, s. 3, Ankara, 2005, s. 95.

²⁴³ Anayasa’nın 136. Maddesi ile Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki 633 sayılı Kanun’un 1. Maddesi: “*İslam Dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek üzere; Başbakanlığa bağlı Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur.*”

başvuran; psikolojik, sosyal ve ailevi yönü olan farklı dini sorulara cevap arayanların oranı zamanla artmaktadır.²⁴⁴

Hâlihazırda mevcut kaynaklar tarandığında dini rehberliğin farklı tariflerinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Genel olarak şu anlam da tarif yapılmaktadır. Davranışların uyumunu ve değişimini kolaylaştırmak için dini verileri ve rehberlik tekniğini kullanmak suretiyle doğrudan bireydeki işlev bozuklukları tespit edilmesindeki teşhis ve tedavidir.²⁴⁵ Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere manevi danışmanlık ve rehberlik, sağlıklı bir toplum oluşturmada önemli bir işleve sahiptir.

Manevi rehberliğin insana kazandırdığı temel müktesebat ise kişiye sadece bir canlı olmadığını, sevgi ve desteğe gereksinim duyan bir ailenin, yaşadıkları toplumun ve içinde buldukları evrenin değişmez bir parçası olduğunu anlatmaktır. Ümidin ve değişim şartlarının güçlü olduğu yeni bir toplum ortaya çıkarmaktır.²⁴⁶ Dini rehberlik; bireyin yaşadığı problemleri, inandığı dinin öğretileriyle bağlantı kurarak farklı çözüm alternatifleri sunmayı hedeflemektedir. Bundan ziyade ahlak ve inanç problemlerinden ortaya çıkan değer sorunlarıyla ile meşgul olmaktadır. DİB, son zamanlarda ortaya attığı “sosyal ve kültürel içerikli din hizmeti” kavramı; dini rehberlik ve danışmanın önemli bir parçasını meydana getirmektedir. Günümüz bireylerinin din ile alakalı problemleri sadece alışılmış din hizmeti mefhumuna konu olacak değerde değildir. Problemlerin din sosyolojisi, din psikolojisi, din eğitimi gibi dini ilimleri alakadar eden yönleri de mevcuttur. Dini rehberlik bu noktada ilişkili olduğu farklı bilim alanlarından faydalanarak kendisine has çalışma alanı, sorunlarını ve bilgiyi bir araya getirme tekniklerinden oluşturmaktadır.²⁴⁷

İnsan, yaratılışından beri rehberlik edilmesine gereksinim duyan bir varlıktır. Yaşadığımız dünya yaratıldığından beri yaratıcı her topluma bir inanç ve inanca rehberlik edecek olan bir elçi görevlendirilmiştir. Yaratıcının gönderdiği dinle birlikte

²⁴⁴ Tuğba Keser Şahin, *Dini Danışmanlık Bağlamında Aile İrşad ve Rehberlik Bürosu Faaliyetleri*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2010; Zehra Yıldız, *Diyanet İşleri Başkanlığı Aile İrşad ve Rehberlik Bürosuna Gelenlerin Psiko-Sosyal Zemini*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2011

²⁴⁵ Bkz.: Nurullah, Altaş, “*Dinin Danışmanlığın Teorik Temelleri*”, Anlara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, s.339

²⁴⁶ Yener Özen, “*Tanrı-Sen ve Ben Üçümüzün Yolu, Pastoral Psikoloji ve Danışmanlığın Grekliliği Üzerine*”, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, c.10,s.2,Samsun,2010.s.52

²⁴⁷ Recai Doğan “*Müzakereler*”,*I.Din Hizmetleri Sempozyumu* (3-4 Kasım 2007), C.II, DİB., Yay., Ank., 2008, s.609.

bireylere birtakım sorumluluklar yüklemiştir. Din hissi ve inanma gereksinimi, kişinin hayatında önemli bir noktaya sahiptir. Çünkü din, kişinin gerek özünü gerçekleştirmesinde ve olumlu bir kimlik oluşturmasında, gerekse yaşadığı hayata anlamlar yüklemesinde çok önemli bir yerde bulunmaktadır.

İnsanın hayata gelmesiyle beraber başlayıp hayatının sonuna dek ilerleyen bir süreçtir. Kişi bu zamanı hayata gelmesinden itibaren babasının ve annesinin rehberliğinde ilerler. Bu süreç; kişinin hayatının devam eden yıllarında, kimliğini geliştirmesi ile beraber farklı yıllarda, farklı rehberlik hizmetleri almasıyla süreç devam eder.²⁴⁸ Yukarıda da ifade ettiğim gibi kimlik gelişimi ile birlikte insanlar farklı zamanlarda, farklı rehberlik hizmetine gereksinim duymaktadır. Bu kimlik gelişimi zamanlarına dikkat ettiğimizde; psikolojik sıhhati yerinde, tutarlı, kendisini yetiştirmiş ve içtimai hayata entegre bireyleri yetiştirmek için, manevi-dini rehberliğin çok mühim olduğu ortaya çıkmaktadır.

²⁴⁸ AYTEKİN BULUT, “ *Din Eğitimi’nde Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık*”,Ank., DİB yay.,2002,s.40

SONUÇ

İnsanlık, varoluşundan bu yana inanç ile bağlantısı olmuş ve sürekli güç tarafından desteklenmek istemiştir. Zira Tanrı ve insanlık, iletişime geçtiği günden beridir insanın en önemli ihtiyacı Tanrı tarafından desteklenmek ve ona güvenme, inanma ihtiyacı olmuştur. İnsanın öz güven kazanabilmesi ve hayatını devam ettirebilmesi için inanma duygusu bulunmaktadır. Özellikle de problemler ile başa çıkma konusundan manevi güçlere yönelme isteği insan için vazgeçilmez bir olgu olarak var olmuştur. Günümüz dünyasında ise insanların hazza dayalı hayata tasarımları, tutkuları zihinleri işgal etmiş ve insanları manevi değerlere yönlendirme durumunu daha da belirgin hâle getirmiştir. Özellikle de “Z” kuşağı olarak adlandırılan genç neslin maddi yönelimleri dünyadaki ekonomik krizlerden daha tehlikelidir. Çünkü genç bireyler dünyanın cazibesine yenik düşerek hikmet ve irfandan uzak kalmakta ve manevi boşluğa düşmektedirler. Bir anlamda dinin yozlaşma sürecine girdiğini de ifade etmek mümkündür. Manevi değerlerden uzaklaşan insanlar sosyal medya gösterileri ile maneviyatlarını doldurmaya çalışmakta ve ahlaki değerlerden uzaklaşmaktadır. Saydığımız bu nedenler ve daha da değinmediğimiz birçok konu manevi rehberliğe olan ihtiyacı ortaya koymaktadır.

Batı dünyasında sıklıkla kullanılmakta olan manevi danışmanlık ve rehberlik yaşadığımız yüzyılda zaman geçtikçe varlığına olan ihtiyaç artarak devam etmektedir. Gerek ülkemizde gerekse ülkemiz açısından gereksinim duyulduğundan bir manevi rehberlik ve danışmanlık ortamının oluşması, yapılan bu tür akademik çalışmalarla ülkemizde gelişmesini ve bu alanla ilgili olarak literatürün oluşmasını desteklemek ve psiko-sosyal açıdan oldukça kıymetlidir. İnsanların varlığını sürdürdüğü toplumda, ruh sağlığı yerinde, tutarlı, özgür iradesiyle tercihler yapabilen, bilinçli, kendisini kabullenen ve topluma adapte olup uyumlu hareket edebilmek için manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinden yararlanma gerekliliğini meydana çıkarmıştır. Günümüz dünyasında bireyin yaşadığı, depresyon, stres, yalnızlık, bunalım vb. problemleri ve genel olarak dinle ilişkilendirilen tüm problemleri aktarabileceği ve bunları çözüm noktasında danışabileceği bireyin mensup olduğu dini iyi bilen, alanında uzmanlara danışma gereksinimi oluşur.

Teknolojik gelişmeler insanların hayatına ciddi anlamda değişiklik katmıştır. Bunun bir kısmı olumlu olurken bir kısmı ise olumsuz neticeler getirmiştir. Bunların

başında ise insanın manevi güç karşısındaki tutumu gelmektedir. Çünkü insanların kendilerine rahatlık veren nesnelere icadı karşısında Allah'a olan yönelimleri azalmıştır. Çünkü insan nefsi kendisini güvende hissedince azgınlığa başlamaktadır. İcat edilen uçaklar, Ay'a yolculuk, kıtalar arası iletişim ve sağlık sektöründeki gelişmeler insanların ciddi anlamda özgüvenlerini artırmış fakat manevi boşluğa düşürmüştür. Dolayısıyla bu alanlara yönelik yapılacak olan manevi rehberlik hizmetleri de teknolojiyi geriletecek yönde olmamalıdır.

İnsanlığın yönlendirmeye ihtiyacı vardır. Bu durum geleneğimizde "irşad ve tebliğ" olarak ifade edilmektedir. Bu da manevi rehberliğin bizzat kendisidir. İslami inançta teorik olarak yer alan manevi rehberlik Batıda kurumsallaşma süreciyle başlamıştır. Zira Batı'da psikolojik zeminde ele alınmaya başlanmış ve ülkemizde de aynı durumun uyarlanmaya başladığını görmekteyiz. Fakat şunu rahatlıkla ifade edebiliriz: Manevi rehberlik kavramının kurumsallaşma süreci her ne kadar Batı da olsa pratik olarak İslam dünyasında daha erken bir dönemde uygulanmaya başladığını ifade etmek mümkündür. Çünkü insanlık manevi rehberliğe ihtiyaç duyunca Allah, Hz. Peygamberi göndermiş ve din olarak da İslam'ı seçmiştir. İslam'ın ve diğer dinlerin temel amacı ise Allah-insan ilişkisini düzeltme gayreti olduğuna göre manevi rehberliği pratik olarak Batıdan önce ülkemizde ve İslam dünyasında uygulandığını ifade etmek mümkündür.

Manevi rehberliğin kurumsallaşma süreci ülkemizde hâlâ devam etmektedir. Kurumlar arasında yapılan protokoller, üniversitelerde düzenlenen sempozyumlar ve yapılan akademik çalışmalar, kurumsallaşma sürecinin temelini oluşturan argümanlardır. Bu konuda özellikle Diyanet İşleri Başkanlığının bünyesinde yapılan çalışmalar ciddi önemi haizdir. Zira bu kurum ve diğer bakanlıklar birçok alanda protokoller imzalamış ve manevi rehberliğin kurumsallaşmasına katkı sağlamışlardır. Akademi dünyasında ise yapılan doktora, yüksek lisans, makale ve tebliğ çalışmaları kayda değerdir. Fakat bu çalışmaların yeterli olduğunu söylemek bir hayli zordur. Çünkü hızlı değişimin getirdiği sorunlar karşısında üretilecek olan çözümler yetersiz kalmaktadır. Skolâstik düşüncenin bizlere getirdiği durağanlaşma, insanların manevi rehberliğe başvurması önündeki engellerden bir tanesidir. Dolayısıyla ülkemizdeki çalışmalarını iyi ve olumlu olarak değerlendirmek mümkün olmakla beraber yetersiz olduğu ve manevi rehberlik hizmetlerinin bağımsız bir kurum olarak toplum içerisinde yerini alması gerektiği kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- Abdulkakî, Muhammed Fuad.,1945, *Mu'cemu-l Müfehres li Elfazi Kur'ani-l Kerim*, Daru-l hadis, Kahire.
- Ağılkaya Ş. Z.,2014, “*Federal Almanya Cumhuriyeti’nde Dini Danışmanlık: Teori-Eğitim- Uygulama*”, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul
- Akgül, A.,2009, “*Yaşlılarda Sosyal ve Manevi Bakım (Darülaceze Örneği)*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Akgün İ.**, 2019, *Kur’an’ın Işığında Tefekkür*, Gece Akademi, Ankara.
- Akyüz Ö.F.,2016, “**Hollanda Devlet Kurumlarında (Cezaevi ve Hastane) İslami Manevi Bakım Hizmetleri Uygulaması ve Cami İmamlığından Farkı**”, *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*, Değerler Eğitim Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Altaş, N.,1997, “*Hastanelerde Din ve Moral Hizmetleri*”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Altaş, N.,1999, “*Hastanelerde Dini Danışmanlık Hizmetleri (Türkiye Uygulaması Üzerine Deneysel Bir Araştırma)*”, Ankara Üniversitesi ilahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 39, Sayı: 1,Ankara.
- Altaş, N.,2014, “Hastanelerde Dini Danışmanlık Hizmetleri”, *Dini Danışmanlık ve Din*, İstanbul, Ensar Neşriyat
- Altaş, N.,1997, *Hastanelerde Din ve Moral Hizmetleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Ankara Üniversitesi, Ankara,1997.
- Altaş, N.,2014 *Din Hizmetleri ve Dini Danışmanlık İlişkisi*, İstanbul, Ensar Neşriyat
- Arslan, A.,2019 “Hz. Muhammed (A. S. M.)’ın Bir Sınanma Aracı Olark Hidayet”, 5. *Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Bildiri Kitabı*
- Askerî, Ebu Hilâl. *el-Furuku’l-Lugaviyye*, el-Mektebetü’t-Tevfikiyye, tsz.

- Aydın, G.,2015, “*Hadislerde Hastalara Yönelik Manevi Destekler*”, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Ayten, A.,2015, “Dindarlık Ruhsal ve Fiziksel Sağlığı Etkiler Mi?”, *Din, Erdem ve Sağlık*, İstanbul, Çamlıca Yayınları
- Ayten, A.,2010, *Din Psikolojisi-Din ve Maneviyata Psikolojik Yaklaşımlar*, İstanbul, İz Yayıncılık.
- Bakar, H.U.,2016, “*Dini Danışmanlık Eğitimi: AAPC Akreditasyon Kriterlerinin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi*”, Manevi Danışmanlık ve Rehberlik, Değerler Eğitim Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Bakar, H.U.,2016.,2016, “*Dini Danışmanlık Eğitimi: AAPC Akreditasyon Kriterlerinin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi*”, Manevi Danışmanlık ve Rehberlik, Değerler Eğitim Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Başar, S.,2008, “Diyanet İşleri Başkanlığının Yürüttüğü Cami Dışı Din Hizmetleri Kapsamında Hastanelerde Din Hizmetleri İhtiyacı”, *I. Din Hizmetleri Sempozyumu*, Ankara.
- Baygeldi, R. M.,2018, *Türkiye’de Manevi Danışmanlık: Mevcut Durum ve Öneriler*, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Yayınları
- Bayraktar, F.,2007, *Yaşlılık Dönemi ve Problemleri*, İstanbul, İslami İlimler Araştırma Vakfı.
- Belen, F.Z.,2016, “Dezavantajlı Gruplara Yönelik Manevi ve Psiko-Sosyal Bakım Budapeşte Örneği”, *Dezavantajlı Gruplar Psiko-Sosyal ve Manevi Bakım*, Ankara, Grafiker Yayınları.
- Bulut, M.,1995, “Hidayet-Dalalet Ve İnsanın Sorumluluğu”, *Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9.
- Bulut, M.,1999, “Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Yaygın Din Eğitimi Görevi”, *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara, Yıl: 35, Sayı 4.
- Bülbül M.,2013, “Almanya’da Hastanelerde Yapılan Manevi Bakım (Din) Hizmeti”, *Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu*, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları

- Cebeci S.,2012, “**Dini Danışma ve Rehberlik**”, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Cebeci,S.,2010, “Bir Din Öğretimi Yaklaşımı Olarak Dini Danışma ve Rehberlik”, Değerler Eğitimi Dergisi, C.8 No.19.
- Cirhinlioğlu, Z., Ok, Ü., Cirhinlioğlu, Fatma G.,2013, **Dindarlık Ruh Sağlığı ve Modernite**, Ankara, Nobel Yayınları.
- Cevheri, Ebu Nasr İsmail b. Ahmed, es-Sehhah,2009 Dâru’l Hadîs, Kahire.
- Creek, V. B.,2001,”**Professional Chaplaincy: Its Role and Importance In Healthcare**” The Journal of Pastoral Care, Spring.
- Cürcanî, Seyyid Şerif Ali b. Muhammed, *et-Ta’rifât*,1983 Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut.
- Çakan, İ. L.,1998, *Dinî Hitabet*, İstanbul, MÜİFAV, Yayınları.
- Çamur,Y.,2013, “**Küreselleşen Dünyada İrşat Hizmetlerinde Yeni Bir Alan: Dini Danışmanlık-Türkiye ve İngiltere Örneği**”, Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu, Ankara Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Çapcıoğlu, İ. , Çapcıoğlu F.,2016, “**Psiko-Sosyal Destek ve Manevi Bakım Uygulamaları: Budapeşte Örneği**”, Dezavantajlı Gruplar Psiko-Sosyal ve Manevi Bakım, Ankara, Grafiker Yayınları.
- Çekin A.,2014, **Maneviyat, Manevi Bakım ve Sosyal Hizmet**, Samsun, Etüt Yayınları
- Doğdu, S.,1981, *Dinî Hitabet*, Ankara: MEB Yayınları.
- Düzgüner, S.,2010, “I. Ulusal Din Psikolojisi Kongresi”, Selçuk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, s. 30, Konya.
- Efendi, A.,2013, *Kamusu Muhit Tercümesi*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul.
- Erbaş, A.,1998, **Hıristiyan Ayinleri (Sakramentler)**, İstanbul, Nun Yayıncılık.

- Erdem, M. K.,2018, Bedrettin, “Türkiye’de manevi destek hizmetlerinin kurumsallaştırılması” *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (16).
- Erdoğan, M.,1994, *İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, İstanbul,
- Özdemir, İ.,2015, “Ahkâmın Değişmesine Farklı Bir Yaklaşım”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*,47
- Ergül, Ş., Bayık, A.,2004, “Hemşirelik ve Manevi Bakım”, Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi”, Cilt: 8, Sayı: 1.
- Eric K. S., Abdullah, A.,2005, “**The Muslim Religiosity Personality Measurement Inventory (MRPI)'s Religiosity Measurement Model: Towards Filling the Gaps in Religiosity Research on Muslims**”, *Pertanika J. Soc. Sci. & Hum*, 13(2).
- Erich, F.,2004, *Psikanaliz ve Din*, Çev. Aydın Arıtan, İstanbul, Arıtan Yayınları, 2004.
- Fazlurrahman.,1987, *Ana Konularıyla Kur’an*, Fecr Yayınları.
- Ferrâ, Ebu Zekerriyya Yahya b. Ziyad.,1975, *Me’ani’l-Kur’an*, Dâru’l-Mısriyye, Mısır, ts.,
- Gall, T. L.,2009,“**A Longitudinal Study on the Role of Spirituality in Response to the Diagnosis and Treatment of Breast Cancer**”, *J Behave Medicine*, 32
- Gardet, L.,2002, *The Encyclopaedia of Islam*, Leiden.
- Gül, M., E., Şentürk, H.,2001, “**Türkiye’de Dini/Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerine Genel Bir Bakış**”, *Rusuh Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, Aralık, 1 (2).
- Gündüz, S.,2009, “Batı’da Kilise Dışı Din Hizmetleri”, **IV. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri**, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Hacımuftuoğlu, E.,2015, “Kur’an-ı Kerim’de Rüşd Kavramı ve Bu Kavramla Bağlantılı Kelimelerin Analizi”, *Kafkas Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 / 3.
- Haka, Ahmed Ebu,2008, *Mu’cemu Nefaisi’l vasit*, Daru’l Nefais, Beyrut.

- Horozcu, Ü.,2010, “**Din Psikolojisi Açısından Dünyevi İstek Duaları**”, İstanbul Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Horozcu, Ü.,2012, “Ruh Sağlığı ve Din”, **Din Psikolojisi El Kitabı**, Ankara, Grafiker Yayınları.
- Horozcu, Ü.,2010, **Tecrübî Araştırmalar Işığında Dindarlık ve Maneviyat ile Ruhsal ve Bedensel Sağlık Arasındaki İlişki** Milel ve Nihal İnanç, Kültür Ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi, cilt 7, sayı 1.
- Işık, H.,2016, “**Ceza İnfaz Kurumu Bağlamında Manevi Rehberliğin Teorik Temelleri: İngiltere ve Türkiye’deki Uygulamaların Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi**”, Manevi Danışmanlık ve Rehberlik-II, Değerler Eğitim Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Işık, H., Demir, A.,2012, **Ceza İnfaz Kurumları Din Hizmetleri Rehberi**, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- İbn Manzur, Ebu’l Fadl Cemaluddin.,1968, **Lisânu’l-’Arab**, Dâr-u Sadır, Beyrut,
- Jacobson, J. L.,2002, “**An Exploratory Study Regarding the Effects of Praying for Others on Physical and Mental Health in Older Adults**”, Yayınlanmamış Doktora tezi, Spalding University.
- James, W.,1960, **The Varieties of Religious Experience**, Collins.
- Karaaslan, S.,2016, “**Manevi Bakım Hizmetlerinde Etik Kurallar ve Profesyonel Standartlar (ABD, Kanada ve İngiltere Örnekleri)**”, *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*, İstanbul, Değerler Eğitim Merkezi Yayınları.
- Karacoşkun, M. D.,2012, “**Ateist Bir Mistik: Erich Fromm**”, Etüt yayınları, Samsun.
- Karagül, A.,2014, “Manevi Bakım: Anlamı, Önemi, Yöntemi ve Eğitimi (Hollanda Örneği)”, **Dinî Araştırmalar Dergisi**, Cilt:14, Sayı:40.
- Kararımak, Ö.,2004, “Tinsel Anlayışın Psikolojik Danışmadaki Rolü”, **Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi**, C.III.
- Karaman, H., 2012, **Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, DİB Yayınları, Ankara.

- Karataş, Z.,2011, “**Evde Bakım Hizmeti Sunan Aile Bireyi Bakıcıların Moral ve Manevi Değerlerinin Başa çıkmadaki Etkisi**”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Rize Üniversitesi, Rize.
- Kartal, B.,2016, “**VII. Din Psikolojisi Anabilim Dalları Koordinasyon Toplantısı (İzmir) Din Psikolojisinin Din Hizmetlerine Katkıları Bağlamında Yenilikçi (İnovatif) Arayışlar Sempozyumu**”, Dokuz Eylül Üniversitesi Dergisi, Din Psikolojisi Özel Sayısı, İzmir.
- Kavas, E., Kavas N.,2014, “Manevi Destek Algısı (Mda) Ölçeği: Geliştirilmesi, Geçerliliği ve Güvenilirliği” *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Yıl: 2, Sayı: 9.
- Kılavuz, M. A.,2018, “Hasta Hekim İlişkileri Açısından Din Öğretiminin Önemi”, *Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11/2.
- Kocabaşoğlu, N.,2004, “**Anksiyete ve Depresyonun Çok Yönlü İlişkisi**”, Yeni Sempozyum, 42 (4), 2004.
- Koç, D., Gültaş, F. Z.,2021, “Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Çalışmaları (2016-2020) Üzerine Bir Swot Analizi” *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, Sayı:4.
- Koç, M.,2014, “**Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Hastanelerdeki Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri (1995-2015): Sınırlılıklar ve Bir Eğitim Programı Önerisi**”, İstanbul, Dem Yayınları.
- Koç, M.,2016, “**Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Hastanelerdeki Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri (1995-2015): Sınırlılıklar ve Bir Eğitim Programı Önerisi**”, Manevi Danışmanlık ve Rehberlik, Değerler Eğitim Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Koç, M.,2014, *Manevi-(Psikolojik) Danışmanlık Müslüman-Türk Diasporası Örneği*, Emin Yayınları, Bursa.
- Köse A., Ayten,A.,2012, **Din Psikolojisi**, İstanbul, Timaş Yayınları.

- Köylü, M.,2016, **Teoriden Pratiğe Dini Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri: Samsun Örneği**, İstanbul, Değerler Eğitim Merkezi Yayınları.
- Lyall, D.,1995, *Counselling in The Pastoral and Spiritual Context*, Buckingham Philadelphia, Open University Press.
- Mahallî, Celeleddin Muhammed b. – Suyutî.,1956 Celeleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr, *Tefsiru 'l-Celaleyn*, Daru'l-Hadis, Kahire, ts.
- Meraviglia, M. G.,2001, “**The Mediating Effects of Meaning in Life and Prayer on the Physical and Psychological Responses of People Experiencing Lung Cancer**”, Yayınlanmamış Doktora tezi, Texas University.
- Miller, W., Thoresen, B.,2003, “Spirituality, Religion, and Health: An Emerging Research Field”, *American Psychologist*, Vol: 58 No:1.
- Mollaoğlu, H.,2013, **Hastane Hizmetleri Bağlamında Manevi Bakım ve New York Healthcare Chaplaincy Örneği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara,
- Mustafavî, Hasan.,1393, *et-Tahkîk fî Kelimâti 'l-Kur'ân*, Tahran.
- Nesefî, Ebu'l-Berekat Abdullah b. Muhammed b.,1998, *Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*, Dâru'l-Kelimu't-Tayyib, Beyrut.
- Ok, Ü.,2015, “Dini Danışmanlık: Tanımı ve Tarihi”, *Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri*, Ensar, İstanbul.
- Ok, Ü.,1997, *Dinsel Danışmanlığın Teorik Çatısı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Üniversitesi, Ankara.
- Özdemir, S.,2008, “Cezaevlerinde Verilen Din Eğitiminin Yeterliliği Üzerine Bir Araştırma: Isparta-Burdur Örneği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl,2, Sayı: 21.
- Özdemir, Ş.,2002, “Türkiye’de Cezaevlerinde Din Eğitimi Uygulamasının Geçirdiği Aşamalar”, *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi II*, Sayı: 2.
- Özdoğan, Ö.,2016, “**Hastane ve Bağımlılık Rehabilitasyon Merkezinde Manevi Bakım: Sevilla Örneği**”, Dezavantajlı Gruplar Psiko-Sosyal ve Manevi Bakım, Ankara, Grafiker Yayınları.

- Özdoğan, Ö.,2012, “Palyatif Bakımda Manevi Yaklaşım”, *I. Ulusal Din Psikolojisi ve Manevi Bakım Çalıştayı, Çalıştay Kitabı*, Ankara.
- Peçenek, A.,2019, Muhlise, “*Manevi Danışmanlık ve Rehberlik I-II*” *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi*.
- Razî, F.,1999, *Mefâtihu'l-Gayb, (et-Tefsiru'l-Kebîr)* Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut.
- Rowe, C., Allen, G.,2004, “*Spirituality as a Means of Coping With Chronic Illness*”,*American Journal of Health Studies*.
- Sabunî, N.,1979, *el-Bidaye fi usuuli'd-din*, Topaloğlu, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı, Yayınları.
- Sağlam, İ., Yüksel, Z.,2013, “*Küreselleşen Dünyada İrşat Hizmetlerinde Yeni Bir Alan: Dini Danışmanlık-Türkiye ve İngiltere Örneği*”, Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu, Ankara Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Seyyar, A.,2015, “*AB Sürecinde Türkiye’de Manevi Sosyal Hizmetlerin Önemi*”, *Manevi Sosyal Hizmetler*, İstanbul, Rağbet Yayınları, İstanbul
- Soysaldı, M.,2005, *Dinî Hitabet*, Ankara, Bizim Büro Basımevi
- Söylev, F. Ö.,2014, “*Türkiye’de Dini Danışma ve Rehberlik- Alanları, İmkânları ve Yöntemleri - (Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği)*”, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Şahin, Z. A.,2014, “Klinik Manevi Bakım Almanya Örneği”, *Journal Of Intercultural And Religious Studies*, Number: 7
- Tan, Z.,2009, *Kur’an’a Göre Toplumun Yapılandırılmasında İlimin ve Alimin Rolü*, Özgü Yayınları. İstanbul
- Tiliouine, H.,2009, “*Islamic Religiosity, Subjective Well-being, and Health*” *Mental Health, Religion & Culture*,), 12(1).
- Topaloğlu, B.,2000 “*İrşad*”, DİA, İstanbul

- Topuz, İ.,2014, *Din Görevlilerinin Manevi Danışmanlık Yeterlilikleri*, Isparta, Manas Yayınları.
- Turgut, B.,2015, “Etkin Bir İletişim Aracı Olarak Vaaz” *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1.
- Tümer, G., 1994,“Din” *DİA*, İstanbul.
- Wiegand, C. E. K.,2004, “**The Effects of Prayer on Anxiety and Performance**”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Purdue University.
- Williams, R. H.,2001 “*An Emprical Investigation in to the Beneficial Effects Long Distance Intercessory Prayer on Student Retention and Grade Point Average*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Spalding University.
- Yaparel, R.,1987, “Dinin Tarifi Mümkün mü?”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 4.
- Yapıcı, A., Kayıklık, H.,2005, “Ruh Sağlığı Bağlamında Dindarlığın Öz Saygı ve Kaygı ile ilişkisi: Çukurova Üniversitesi Örneği”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3 (9).
- Yenen, İ.,2010, “I. Ulusal Din Psikolojisi Kongresi (Din Psikolojisi’nin İmkânları, Sınırları ve Gelecek Vizyonu) 8-10 Ekim 2010 Konya”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*.
- Yıldız, M.,2001, “Dindarlık ve Ölüm Kaygısı, Tasavvufi Yaklaşım ve Günümüz Üniversite Öğrencileri”, *Journal of Religious Culture*.
- Yücel F.,2016, “ABD’de Müslümanlara Yönelik Dini Danışmanlık Eğitimi (Hartford Seminary Örneği)”, *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik, Değerler Eğitim Merkezi Yayınları*, İstanbul.

İNTERNET KAYNAKLARI

Ali Çelik, <https://yenidunyadergisi.com/blog/ummet-i-icabet-ummet-i-davet>, Erişim Tarihi: 22.10.2022.

Ali Seyyar, “*Dünya’da ve Türkiye’de Manevi Bakım Hukuku*”, <http://www.manevibakim.com/bilim Alanlari/manevi bakim/makale 17.pdf>

Ali Seyyar, “Dünya ve Türkiye Uygulamaları Açısından Manevi Bakım”, <http://www.manevibakim.com/bilim Alanlari/manevi bakim/makale 07.asp>

<https://spiritualpc.net/tr/>

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>;

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=NPiz-cgdU31jyfvh4nPmhA&no=NPiz-cgdU31jyfvh4nPmhA>

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/05/20210525-3.htm>

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı İle Diyanet İşleri Başkanlığı Arasında imzalanan İşbirliğiProtokolü:<https://www2.diyamet.gov.tr/DinHizmetleriGenelMudurlugu/isbirligiProtokolleri/Aile%20ve%20 Sosyal%20Politikalar%20Bakanlığı.pdf>

Cebeci Suat, Bir Din Öğretimi Yaklaşımı Olarak Dini Danışma ve Rehberlik Değerler eğitimi dergisi Haziran <http://www.arsivbelge.com/yaz.php?sc=2794>

Kabul Tarihi: 22/6/1965; <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.633.pdf>

Din Hizmetleri Raporu (2016). Yıllık Rapor. <http://www2.diyamet.gov.tr>, (01.02.2018). s64 65.

www.tuba-aydin.com/manevi-danismanlik/ Manevi Danışmanlık (Seelsorge Deneyimim) Erişim: 23.11.2017.